

80 AFŽ

GODINA

ANTIFAŠISTIČKI FRONT ŽENA

Fondacija Fridrih Ebert | Regionalna kancelarija za Srbiju i Crnu Goru
Dositejeva 51 | 11000 Beograd | Srbija

Odgovorna osoba:
Kirsten Schönefeld | Direktorka, Regionalna kancelarija za Srbiju i Crnu Goru

Tel: +381 11 3283 285
<https://serbia.fes.de>

Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je
bez prethodne pismene saglasnosti fondacije Fridrih Ebert.

Stavovi koji su izraženi u ovoj publikaciji
nijesu neminovno stavovi Fondacije Fridrih Ebert

ISBN-978-86-83767-76-2

SADRŽAJ

UVODNA REČ.....	14	Referati, Nađa Bobić.....	51
		Referati, Ivana Hadžijevska	66
I DIO	20	Referati, Ankica Čakardić	75
Svečana akademija u Bosanskom Petrovac.....	20		
IV DIO	88		
SVEČANA AKADEMIJA	23	Svečana akademija - Predstava	88
Veče ponosa i novog feminističkog poleta	23		
V DIO	96		
		Svečana akademija - Kolo.....	96
II DIO	26		
Svečani hol.....	26		
"Šta smo započele, vi završite..."			
AFŽ 1942 –	30		
III DIO.....	40		
Svečana akademija			
Govori.....	40		
Uvodna reč, Sonja Lokar.....	43		
		Besima Borić	
		Liderice da, ali ne po cijenu ugrožavanja i	
		uništavanja drugih žena	111

UVODNA IZLAGANJA	
Stanje u Severnoj Makedoniji.....	122
Cvetanka Ivanova	
Stanje u Severnoj Makedoniji	130
Da se umrežimou odbrani od naleta desnog ekstremizma, novih oblika	
skrivenog fašizma i novih oblika	
diskriminacije	130
UVODNA IZLAGANJA	
Stanje u Crnoj Gori	138
Milica Nikolić	
Stanje u Crnoj Gori	141
Heroizam žena Jugoslavije je još uvijek tu.	
Možda sakriven i uspavan, ali je tu!	141

UVODNA IZLAGANJA	
Stanje u Sloveniji	154
Milena Šmit	
Stanje u Sloveniji	162
U poslednjim godinama ipak je mnogo	
mladih žena shvatilo da smo zbog	
neprestanog govora o spolovima, prestali	
govoriti o ženama	162
ZAKLJUČCI RADNIH GRUPA	196
Grupa 1.....	198
Nasleđe AFŽ-a i njegova (ne)vidljivost .	198
UVODNA IZLAGANJA	
Stanje u Srbiji	172
Nađa Duhaček	
Stanje u Srbiji	175
Nema nikakve potrebe da govorimo samo	
o stranim idejama i anglosakonskim	
pristupima, mi pre svega možemo da	
govorimo o sopstvenoj istoriji i da iz nje	
učimo.....	175
Grupa 2.....	201
Ženski pokret i desni ekstremizam na	
prostoru bivše Jugoslavije	201
Grupa 3.....	202
Pokretanje regionalne feminističke/	
antifašističke platforme za delovanje..	202

СОДРЖИНА

ВОВЕДЕН ЗБОР	16	Реферати, Ивана Хаџиевска	61
		Реферати, Анкица Чакардиќ	80
I ДЕЛ	20	Цветанка Иванова	
Свеченa академија во Босански Петровац.....	20	Состојбата во	
		Северна Македонија	125
IV ДЕЛ	88	Да се вмрежиме во одбрана од налетот на десниот екстремизам, новите облици на скриен фашизам и новите облици на дискриминација	125
		Свеченa академија Прикажи	88
СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА	24	V ДЕЛ	96
Вечер на гордост и нов феминистички полет.....	24	Свеченa академија Тркалезна	96
		Конференцијата во Бихаќ.....	104
II ДЕЛ	26	Милица Николиќ	
Славеници хол	26	Состојбата во Црна Гора	146
„Она што го започнавме, завршете го вие...“ АФЖ 1942 –	32	Хероизмот на жените на Југославија сè уште е тука. Можеби е скриен и мирува, но тука е!	146
II ДЕЛ	104	Милена Шмит	
Конференцијата во Бихаќ.....	106	Состојбата во Словенија	166
		Во последните години, сепак, многу жени сфаќија дека, заради постојаното говорење за половите, престанавме да говориме за жените.....	166
III ДЕЛ	40		
Свеченa академија зборува	40		
Воведен збор, Соња Локар	46		
Реферати, Наѓа Бобичик	54		
		Наѓа Духачек	
		Состојбата во Србија	178
		Нема никаква потреба да говориме за туѓи идеи и англосаксонски пристапи, ние можеме, пред сè, да говориме за сопствената историја и од неа да учиме.....	178
		Група 1	206
		Наследството на АФЖ и неговата (не) препознатливост	206
		Група 2	209
		Женското движење и десниот екстремизам на територијата на поренешна Југославија	209
		Група 3	210
		Покренување на регионална феминистичка/антифашистичка платформа за делување.....	210

SADRŽAJ

UVODNA BESEDA	18	Govori, Ivana Hadžijevska	70	Cvetanka Ivanova		Nađa Duhaček		SKLEPI DELOVNIH SKUPIN	196
Govori, Ankica Čakardić	84	Stanje v Severni Makedoniji	134	Stanje v Srbiji.....	182	Ni nujno govoriti samo o tujih idejah ter anglosaksonskih pristopih, mi lahko govorimo predvsem o lastni zgodovini in se iz nje učimo.....	182	Skupina 1	214
I DIO	20	Omrežimo se v obrambi pred navalom desničarskega ekstremizma, novimi oblikami prikritega fašizma in novimi oblikami diskriminacije	134	Nađa Rajković Pejić		Nasledstvo AFŽ in njegova (ne)vidljivost	214		
Svečana akademija u Bosanskom Petrovacu.....	20	IV DIO.....	88	Stanje v Črni gori	150	Skupina 2	216		
Slávnostná akadémi Prikaži	88	Slávnostná akadémi Okrogla	96	Jugoslovansko žensko junaštvo je še zmeraj tu.		Žensko gibanje in desni ekstremizem na tleh bivše Jugoslavije	216		
SVEČANA AKADEMIJA	25	V DIO	96	Morda skrito in mirujoče, a je tu!.....	150	Skupina 3	217		
Večer ponosa in novega feminističnega zanosa	25	Slávnostná akadémi Okrogla	96	Milica Nikolić		Ustanovitev regionalne feministične/ antifašistične platforme za delovanje..	217		
II DIO	26	II DIO		Stanje v Črni gori	150				
Slavljenici hol.....	26	Konferanca v Bihaću	104	Jugoslovansko žensko junaštvo je še zmeraj tu.					
Kar smo začele, ve končajte! (1942–)....	34	Konferanca v Bihaću	106	Morda skrito in mirujoče, a je tu!.....	150				
Svečana akademija				Milena Šmit					
Govori.....	40			Stanje v Sloveniji	157				
III DIO.....	40	Besima Boric		V zadnjih letih je veliko, predvsem mlajših žensk, dojelo, da smo s tem, ko smo začeli govoriti o enakosti spolov, prenehali govoriti o ženskah.	157				
Uvodna beseda, Sonja Lokar	48	Stanje v Bosni in Hercegovini.....	118						
Govori, Nađa Bobićić.....	58	Voditeljice da, a ne za ceno ogrožanja in uničevanja drugih žensk!.....	118						

Fondacija FriedrichEbert s ponosom predstavlja ovu publikaciju, koja označava duboko ukorenjenu posvećenost naše organizacije emancipaciji žena i promociji progresivnih vrednosti u društvu. U 2022. godini, zajedno sa **Ženskom platformom za razvoj Srbije**, pridružili smo se inspirativnoj inicijativi posvećenoj obeležavanju 80. godišnjice osnivanja Antifašističkog fronta žena Jugoslavije.

Ova značajna godišnjica predstavlja je savršenu priliku da se usmeri pažnja na neustrašivost i posvećenost žena koje su se hrabro borile protiv fašizma i za ostvarivanje ženskih prava tokom složenih društvenih prilika prošlog veka. Kroz ovu inicijativu, naš cilj bio je ne samo da oživimo sećanje na te hrabre žene, već i da otvorimo dijalog o nasleđu Antifašističkog fronta žena i njegovom uticaju na feministički

pokret u posleratnoj Jugoslaviji, kao i na društva koja su prošla kroz postjugoslovenske transformacije.

Fondacija Friedrich Ebert, angažovana na promociji vrednosti socijalne pravde, demokratije i ravnopravnosti, prepoznaла је duboku povezanost Antifašističkog fronta žena sa levicom i njenim sudbinama u regionu. Kroz ovu publikaciju i inicijativu koja ju je inspirisala i o kojoj izveštava, želimo da doprienesemo kolektivnom znanju o ovom jedinstvenom pokretu, čije su dostignuća i hrabrost inspirisale nove generacije žena koje se bore za ravnopravnost.

Vrednosti i ideali za koje su se borile naše pretkinje a koje su u potpunosti povezane sa vrednostima i ciljevima Fondacije Friedrich Ebert, predstavljaju temelj naše posvećenosti izgradnji inkluzivnih i pravednih društava.

Kroz ovu inicijativu, želimo да оснаžимо жене из политичких партија социјалдемократске оријентације, активисткиње женских организација, синдикалне лидерке и све прогресивне жене из региона - да zajедно градимо платформу која ће промовисати политичку учању жене, нђихово активно учешће у друштвено-политичким процесима и борбу против anti-gender тенденција.

Ova publikacija ima za cilj da ostavi trag u vremenu i da služi као inspiracija за nove generације младих feministkinja, antifašistkinja i svih жене које се боре за боље sutra. Нека нам AFŽ служи као већни подстrek за нове победе на путу ка друштву рavnopravnih i solidarnih грађана i грађанки.

*FriedrichEbert Fondacija
Kancelarija u Beogradu i
kancelarija za JIE*

Фондацијата „Фридрих Еберт“ со гордост ви ја претставува оваа публикација, којашто ја означува длабоко вкоренетата посветеност на нашата организација на еманципацијата на жените и на промоцијата на прогресивни вредности во општеството. Во 2022 година, заедно со **Женската платформа за развој на Србија**, ѝ се придржувме на инспиративната иницијатива посветена на одбележувањето на 80-годишнината од основањето на Антифашистичкиот фронт на жените со левицата и со нејзината судбина во регионот. Преку оваа публикација и иницијативата којашто ја инспирираше и за којашто се известува, сакаме да придонесеме кон колективното знаење за оваа единствено движење чиишто достигнувања и храброст ги инспираа новите генерации на жени коишто се борат за рамноправност.

Оваа значајна годишнина претставуваше совершена можност да се насочи вниманието кон бестрашноста и посветеноста на жените коишто храбро се бореле против фашизмот и за остварување на женските права во времето на сложените општествени околности на минатиот век. Преку оваа иницијатива нашата цел не беше само да го оживееме сеќавањето на тие храбри жени, туку и да отвориме дијалог за наследството на Антифашистичкиот фронт на жените и неговото влијание

врз феминистичкото движење во по-воена Југославија, како и врз општествата коишто поминаа низ постјугословенските трансформации.

Фондацијата „Фридрих Еберт“ се ангажира во промоцијата на вредностите на: социјалната правда, демократијата и рамноправноста, па така, ја препозна длабоката поврзаност на Антифашистичкиот фронт на жените со левицата и со нејзината судбина во регионот.

Преку оваа публикација и иницијативата којашто ја инспирираше и за којашто се известува, сакаме да придонесеме кон колективното знаење за оваа единствено движење чиишто достигнувања и храброст ги инспираа новите генерации на жени коишто се борат за рамноправност.

Вредностите и идеалите за коишто се бореле нашите претходници, а коишто во целост се поврзани со вредностите и целите на Фондацијата „Фридрих Еберт“, претставуваат темел на нашата посветеност за градењето на инклузивни праведни општества.

Преку оваа иницијатива сакаме да ги зајакнеме: жените од политичките партии со социјалдемократска оријентација, активистките на феминистичките организации, синдикалните лидерки и сите прогресивни жене од регионот - заеднички да ја градиме платформата којашто: ќе ја промовира политичката партиципација на жените, нивното активно учество во општествено-политичките процеси и борбата против антиродовите тенденции.

Оваа публикација има за цел да остави трага во времето и да послужи како инспирација за новите генерации млади феминистки, антифашистки и сите други жени коишто се борат за подобро утре. АФЖ нека ни послужи како вечен поттик за нови победи на патот кон општество на рамноправни и солидарни граѓани и граѓанки.

Фондација „Фридрих Еберт“
Канцеларија во Белград и Канцеларија
за Југоисточна Европа

Fondacija Friedrich-Ebert ponosno predstavlja publikacijo, ki pomeni globoko zakoreninjeno zavezanost te organizacije k emancipaciji žensk in k spodbujanju progresivnih vrednot v družbi. Zato se je v letu 2022 pridružila **Ženski platformi za razvoj Srbije**, da sta bili pobudnici za proslavitev 80. letnice ustanovitve Antifašistične fronte žensk Jugoslavije.

Ta pomembna obletnica je izredna priložnost, da pokažemo neustrašenost in predanost žensk, ki so se junaško borile proti fašizmu ter za ženske pravice v najtežjih družbenih razmerah prejšnjega stoletja. Naš cilj je bil, ne samo da obudimo spomin na pogumne ženske, temveč da začnemo dialog o nasledstvu Antifašistične fronte žensk in o njem vplivu na feministično gibanje tako v povojni Jugoslaviji, kot tudi na organizacije, ki so izšle iz post jugoslovanskega preoblikovanja.

Fondacija Friedrich-Ebert, ki se ukvarja s promocijo vrednot socialne pravičnosti, demokracije in enakosti, je prišla do spoznanja, da je Antifašistična fronta tesno povezana z levico in njunima usodama v tej regiji. Prav s to publikacijo in z osnovama, na katerih temelji in o njejji poroča, želimo pripomoči h kolektivnemu vedenju o tem edinstvenem gibanju, ki je vplivalo s svojo izvirnostjo in dosežki na sledče generacije žensk, ki se borijo za enakopravnost.

Vrednosti in ideali, za katere so se borile naše predhodnice, so popolnoma v skladu z vrednostmi in cilji Fondacije Friedrich-Ebert in so osnova za našo zavezanost k izgradnji vključujoče in pravične družbe.

S tem namenom želimo opolnomočiti in okrepliti ženske iz strank socialdemokratske orientacije, aktivistke v feminističnih društvih, voditeljice v sindikatih in vse napredne ženske vsega območja, da skupaj zgradimo platformo, ki bo promovirala žensko udeležbo v politiki, okreplila njihovo aktivno udeležbo v družbeno-političnemu dogajanju ter v boju proti splošnemu omalovaževanju žensk.

Publikacija je pečat časa in naj služi kot navdih novim generacijam mladih feministk, antifašistk in vseh žensk, ki se borijo za boljši jutri. AFŽ naj bo večna spodbuda novim zmagam v družbo enakopravnih in solidarnih državljanov, državljanek.

*Fondacija Friedrich-Ebert
Pisarni v Beogradu in za Jugovzhodno Evropo*

UVODNA REČ

U istoj sali u kojoj su se pre 80 godina sabrale borkinje protiv fašizma i osnovale jedinstvenu žensku organizaciju *Antifašistički front žena Jugoslavije*, 6. decembra 2022. godine okupile su se aktivistkinje, političarke, akademske građanke, novinarke, umetnice, radnice, potomkinje partizanki i AFŽ-ovki iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Slovenije, Hrvatske, Severne Makedonije, Crne Gore da ovom (u svetskim razmerama) jedinstvenom poduhvatu, njegovim nositeljkama i graditeljkama odaju počast.

Pre osam decenija predvođene iskustnim borkinjama i komunistkinjama AFŽ se „organski“ razvijao u široki pokret od dole, jer su žene Jugoslavije masovno odlučile da se odupru fašizmu. Procene su da je u antifašističkoj borbi učestvovalo oko dva miliona jugoslovenskih žena u pozadini.

A njih oko stotinu hiljada i na frontu, sa puškom u ruci. AFŽ su činile žene različitih nacionalnih, etničkih i religijskih identiteta, socijalnog i radnog stresa, visoko obrazovane ravnopravno sa onima kojima je čak i elementarno obrazovanje bilo uskraćeno. U trenutku najgorih ratnih razaranja i fašističkog nasilja, one su se međusobno pomagale sa jasnom političkom namerom da prevaziđu podele i traume izazvane ratnim zločinima i nacionalnom mržnjom. Na kraju izborile su slobodu, jednakost pred zakonom, pravo glasa, odvajanje crkve od države, pravo na školovanje žena u svim profesijama, pravo na jednak plaćeni rad, na slobodu rađanja, na zaštićeno materinstvo i dostojanstvenu starost.

Šta je od tih tekovina ostalo danas, kada su i rodna emancipacija kao i antifašizam pod konstantnim napadom desnice već tridesetak godina? Šta nam sada znači nasleđe Antifašističkog fronta žena – njegova snaga i brojnost? To su ključna pitanja koja su se otvorila prilikom organizovanja i tokom obeležavanja osamdesetogodišnjice osnivanja AFŽ, jedinstvene i najmasovnije organizaciju žena sa ovih prostora od Drugog svetskog rata do danas.

Incijativu da u Bosanskom Petrovcu, na tom slavnom mestu, obeležimo godišnjicu osnivanja AFŽ pokrenula je Ženska platforma za razvoj Srbije u saradnji sa feminističkim kolektivima sa prostora nekašnje zajedničke države. Ideju je podržala Fondacija Friedrich Ebert (regionalna kancelarija u Sarajevu i kancelarija u Beogradu).

Od samog početka namera nam je bila da svečanom akademijom u Bosanskom Petrovcu i ženskom konferencijom u Bihaću oživimo sećanje na borbu žena protiv fašizma i AFŽ, da otvorimo važne teme pokreta za emancipaciju žena, njegove neraskidive veze sa levicom, i inciramo stvaranje nove regionalne ženske platforme.

Na dva događaja, u Bosanskom Petrovcu i Bihaću, okupilo se više od 100 delegatkinja iz svih republika nekadašnje zajedničke zemlje. Tokom dvodnevног rada suočile smo se sa činjenicom da *fašizam nije tema prošlosti, već permanentna pretnja koja uvek traži način da dođe do punog izraza*. Da njegova srž ne stari, ali s vremenom na vreme, u zavisnosti od ekonomskih i socijalnih kriza, traži (i nalazi) novi oblik artikulacije.

Ovo je okupljanje obeležila zajednička inicijativa za osnivanje **Ženske regionalne antifašističke platforme**, preko trenutnih ograda naših država i svih regionalnih granica.

Rad na inicijativi iz Bihaća nastavljen je i u 2023. godini, a publikacija koja je pred vama predstavljala dodatni zamac regionalnom povezivanju na osnovama antifašizma i feminizma.

Publikacija sabira detalje sa izložbe, iz programa svečne akademije u Bosanskom Petrovcu uključujući i referate, uvodna izlaganja sa konferencije u Bihaću, zaključke i smernice za dalji rad ali i nekoliko izabranih tekstova koji su pratili obeležavanje važne godišnjice.

Urednice publikacije su zahvalane delegatkinjama, autorkama izložbe i aktivistkinjama Crvene, umetnicama iz Crne Gore, prevoditeljkama na slovenački i makedonski jezik kao i timu Kultunog centra Bosanski Petrovac, bez čije pomoći poduhvat *80 godina AFŽ* ne bi bio izvodljiv.

Posebnu zahvalnost dugujemo Fondaciji Friedrich Ebert koja je prepoznala i bezrevezno podržala napore da se dostignuća i ideje AFŽ-a ožive, omogući njihova afirmacija i novo „čitanje“ u vremenu starih i preobučenih formi fašizma i krize koja dodatno podriva davno stečena ženska prava.

U Beogradu, septembra 2023.

ВОВЕДЕН ЗБОР

Во истата сала во која пред 80 години се состанале жени борци против фашизмот и ја основале единствената женска организација – *Антифашистички фронт на жените на Југославија*, на 6 декември 2022 година се состанаа: активистки, политичарки, академски граѓанки, новинарки, уметнички, работнички, потомки на партизанки и на членки на АФЖ од: Босна и Херцеговина, Србија, Словенија, Хрватска, Северна Македонија и Црна Гора, на овој (во светски размери) единствен потфат, на неговите носителки и градителки да им изразат почит.

Пред осум децении, предводен од искусни жени борци и комунистки, АФЖ „органски“ се развил во широко движење од долу, нагоре, бидејќи жените на Југославија масовно решиле да му се спротивстават на фашизмот. Се проценува дека

во антифашистичката борба учествувале околу два милиони југословенски жени во позадина. А и околу сто илјади на фронтот, со пушка в рака. АФЖ го сочинувале жени: со различни национални, етнички и религиски идентитети, со различен социјален и работен статус, високообразовани, рамноправно со оние на кои дури и елементарното образование им било ускратено. Во моментите на најлоши воени разурнувања и фашистичко насиљство, тие меѓусебно си помагале со јасна политичка намера да се надминат поделбите и траумите предизвикани од воените злосторства и националната омраза. На крајот се избориле за: слобода, еднаквост пред законите, право на глас, одвојување на црквата од државата, право на образование на жените во сите професии, право на еднакво платен труд, на слобода во

раѓањето, на заштитено мајчинство и достоинствена старост.

Што ни остана од тие придобивки денес, кога и родовата еманципација, како и антифашизмот, веќе триесетина години се под постојан напад на десницата? Што ни значи сега наследството на Антифашистичкиот фронт на жените – неговата сила и бројност? Тоа се клучните прашања што се отворија за време на организирањето и во текот на одбележувањето на осумдесетгодишнината од основањето на АФЖ, единствената и најмасовната организација на жените од овие простори од Втората светска војна, до денес.

Иницијативата да ја одбележиме годишнината од основањето на АФЖ во Босански Петровец, на тоа славно место, ја покрена *Женската платформа за развој на Србија*, во сор-

ботка со феминистичките колективи од просторите на некогашната држава. Идејата ја поддржа Фондацијата „Фридрих Еберт“ (Регионалната канцеларија во Сараево и Канцеларијата во Белград).

Од самиот почеток намерата ни беше со свечена академија во Босански Петровец и со женска конференција во Бихаќ: да го оживееме сеќавањето на борбата на жените против фашизмот и АФЖ, да отвориме важни теми на движењето за еманципација на жените, неговата нераскинлива поврзаност со левицата и да иницираме создавање на нова регионална женска платформа.

На двата настани, во Босански Петровец и Бихаќ, се собраа повеќе од 100 жени делегати од сите републики на некогашната заедничка земја. За време на дводневната работа се соочивме со фактот дека *фашизмот не е тема од минатото, туку постојана закана којашто секогаш бара начин да дојде до полн израз*. Дека неговата

суштина не застарува, туку одвременавреме, во зависност од економските и општествените кризи, бара (и наоѓа) нов облик на артикулација.

Овој собир беше обележан со заедничката иницијатива за основање на **Женска регионална антифашистичка платформа** за надминување нанашите национални сите регионални граници.

Работата на иницијативата од Бихаќ продолжи во 2023 година, а публикацијата што е пред вас претставува дополнителен поттик за регионалното поврзување засновано врз антифашизмот и феминизмот.

Публикацијата содржи: детали од изложбата, од програмата на свечената академија во Босански Петровец, вклучувајќи и реферати, воведни излагања од конференцијата во Бихаќ, заклучоци и насоки за натамошната работа, но и неколку избрани текстови проследени на обележувањето на важната годишнина.

Уредничките на публикацијата им се заблагодаруваат на: жените делегати, авторките на изложбата и активистките на *Цревена*, на уметничките од Црна Гора, преведувачките од словенечки и македонски јазик, како и на тимот на Културниот центар Босански Петровец, без чијашто помош проектот *80 години АФЖ* не можеше да се реализира.

Посебна благодарност ѝ должиме на Фондацијата „Фридрих Еберт“ којашто ги препозна и безрезервно ги поддржа напорите за заживување на достигнувањата и идеите на АФЖ, да се овозможи нивна афирмација и ново „читање“ во време на стари форми на фашизам и фашизам во ново руво, како и во време на криза, што дополнително ги поткопува одамна стекнатите женски права.

Белград, септември 2023.

UVODNA BESEDA

V isti dvorani, kjer so se pred 80 leti zbrale borke proti fašizmu in 6. decembra 2022 ustanovile edinstveno žensko organizacijo Antifašistično fronto žena Jugoslavije, so se zbrale aktivistke, političarke, akademkinje, novinarke, umetnice, delavke, potomke partizank in AFŽ iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Slovenije, Hrvaške, Severne Makedonije, Črne gore, da bi se poklonile temu (v svetovnem merilu) edinstvenemu podvigu, njegovim nositeljicam in graditeljicam.

Pred osmimi desetletji se je AFŽ pod vodstvom izkušenih bork in komunistk »organsko« razvilo v široko gibanje od spodaj, ker so se ženske Jugoslavije množično odločile upreti se fašizmu. Ocenjujejo, da je v ozadju protifašističnega boja sodelovalo okoli dva milijona Jugoslovank. In okoli sto tisoč

jih je bilo na fronti, s puškami v rokah. AFŽ so sestavljale ženske različnih narodnostnih, etničnih in verskih pripadnosti, socialnega in delovnega statusa, visoko izobražene enakopravno s tistimi, ki jim je bila odrekana celo osnova na izobrazba. V trenutku najhujšega vojnega razdejanja in fašističnega nasilja so si medsebojno pomagale z jasnim političnim namenom, da presežejo delitve in travme, ki so jih povzročili vojni zločini in narodno sovraštvo. Na koncu so si priborile svobodo, enako pred zakonom, volilno pravico, ločitev cerkve od države, pravico do izobraževanja žensk v vseh poklicih, pravico do enako plačanega dela, svobodo rojevanja, zaščiteno materinstvo in dostenjno starost.

Pobudo za praznovanje obletnice ustanovitve AFŽ v Bosanskem Petrovcu, na tem znamenitem mestu, je dala *Ženska platforma za razvoj Srbije* v sodelovanju s feminističnimi kolektivi z območja nekdanje skupne države. Idejo je podprla Fundacija Friedrich Ebert (regionalna pisarna v Sarajevu in pisarna v Beogradu).

Že od samega začetka smo želeli s slavnostno akademijo v Bosanskem Petrovcu in žensko konferenco v Bihaću obuditi spomin na boj žensk proti fašizmu in AFŽ, odpreti pomembne teme gibanja za emancipacijo žensk, njegove neločljive vezi z levico in dati pobudo za oblikovanje nove regionalne ženske platforme.

Na dveh dogodkih, v Bosanskem Petrovcu in Bihaću, se je zbral več kot 100 delegatik iz vseh republik nekdanje skupne države. V dvodnevnom delu smo se soočili z dejstvom, da fašizem ni tema preteklosti, temveč stalna grožnja, ki vedno znova išče pot do polnega izraza. Da se njegovo jedro ne stara, ampak od časa do časa, odvisno od gospodarskih in družbenih kriz, išče (in najde) novo obliko artikulacije.

To srečanje so zaznamovale skupne pobude za ustanovitev *Ženske regionalne antifašistične platforme*, preko sedanjih ograj naših držav in vseh regionalnih meja.

Delo na pobudi iz Bihaća se je nadaljevalo tudi v letu 2023, publikacija, ki je pred vami, pa predstavlja dodaten zagon regionalnemu povezovanju na temeljih antifašizma in feminizma.

V publikiji so zbrane podrobnosti z razstave, iz programa slavnostne akademije v Bosanskem Petrovcu, vključno z referati, uvodnimi besedami in s konference v Bihaću, zaključki in smernicami za nadaljnje delo, pa tudi nekaj izbranih besedil, ki so spremljala praznovanje pomembne obletnice.

Uredništvo publikacije se zahvaljuje delegatkinjam, avtoricam razstave in aktiviskinjam Crvene, umetnicam iz Črne gore, prevajalkam v slovenski in makedonski jezik ter ekipi Kulturnega centra Bosanski Petrovac, brez katerih pomoči je bila podvig *80 let AFŽ* ne bil izvedljiv.

Posebej se zahvaljujemo Fondaciji Friedrich Ebert, ki je prepoznala in brez zadržkov podprla prizadevanja za obujanje dosežkov in idej AFŽ, za njihovo afirmacijo in novo »branje« v času starih in prenovljenih oblik fašizma in krize, ki še naprej spokopava dolgo pridobljene pravice žensk.

V Beogradu, september 2023.

I DIO

SVEČANA AKADEMIIA
U BOSANSKOM
PETROVACU

СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА
ВО БОСАНСКИ
ПЕТРОВАЦ

SVEČANA AKADEMIIA
U BOSANSKOM
PETROVACU

Ivana Milenović Popović, DAH Teatar

SVEĆANA AKADEMIIA

Veče ponosa i novog feminističkog poleta

Svečana akademija upriličena je u Velikoj sali Kulturnog centra Bosanski Petrovac, 6. decembra 2022. od 20 časova.

Program je započeo obraćanjem istaknutih borkinja za ženska prava i ravnopravnost - Sonje Lokar, Nađe Bobićić, Ankice Čakardić i Cvetanke Ivanov.

- U umetničkom programu su nastupili
- ženski hor "Lire" iz Banja Luke koji je izveo pesme: *Mlada partizanka, po šumama i gorama, Stan Neretvo, Od Vardara pa do Triglava i Oj Kozaro*
 - i pozorišna trupa iz Crne Gore koja je izvela multimedijalni program "Politička istorija žena Crne Gore", nastao uz podršku UNDP-a u Crnoj Gori, po tekstu Nataše Ne-

lević, u režiji Marije Perović. Glumice Marija Đurić, Jelena Đukić i Milica Šćepanović izvanredno su dočarale duh i snagu, ali i uspone, dileme i padove borkinja za ženska prava sa naših prostora.

Program svečane akademije je vodila glumica beogradskog „DAH Teatra“ Ivana Milenović Popović.

СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА

Вечер на гордост и нов феминистички полет

Свечената академија беше организирана во Големата сала на Културниот центар *Босански Петровец*, на 6 декември 2022 година, од 20 часот.

Програмата започна со обраќањата на истакнатијени борци за женски права и рамноправност: Соња Локар, Наѓа Бобичик, Анкица Чакардиќ и Цветанка Иванова.

Во уметничката програма настапија:

- Женскиот хор „Лири“ од Бања Лука, којшто ги изведе песните: *Млада партизанка, По шумите и горите, Застани Неретво, Од Вардар па до Триглав и Ој Козаро.*
- Театарската група од Црна Гора со изведба на мултимедијалната програма „Политичка историја на жените од Црна Гора“, настапата со поддршка од УНДП во Црна Гора, по текст на Наташа

Нелевиќ, во режија на Марија Перовиќ. Актерките: Марија Ѓуриќ, Јелена Ѓукиќ и Милица Шкепановиќ извонредно го доловија духот и силата, но и: подемите, дилемите и падовите на жените борци за женските права од нашите простори.

Програмата на Свечената академија ја водеше актерката на белградскиот „ДАХ Театар“, Ивана Миленовиќ Поповиќ.

SVEČANA AKADEMIJA

Večer ponosa in novega feminističnega zanosa

Svečana akademija je potekala в Veli-ki dvorani Kulturnega centra Bosanski Petrovac, 6. decembra 2022 ob 20. uri.

Program so začeli z nagovorом видnih bork za pravice in enakopravnost žensk - Sonje Lokar, Nađe Bobićić, Ankice Čakardić in Cvetanke Ivanov.

V umetniškem programu so nastopile

- ženski zbor Lire iz Banja Luke, ki je zapel pesmi: *Mlada partizanka, po šumama i gorama, Stan Neretvo, Od Vardara pa do Triglava in Oj, Koza-ro.*
- in gledališka skupina iz Črne gore, ki je izvedla multimedijalno prireditev Politična zgodovina žensk Črne gore, ki je nastala ob 70-obljetnici

sprejetja ženske volilne правице по besedilu Nataše Nelević in v режији Marije Perović. Mlade igralke Marija Đurić, Jelena Đukić in Milica Šćepanović so чудовито приказали duh in moč, па тudi vzpone in padce, dileme in padce borkinj za правице žensk z naših prostorov.

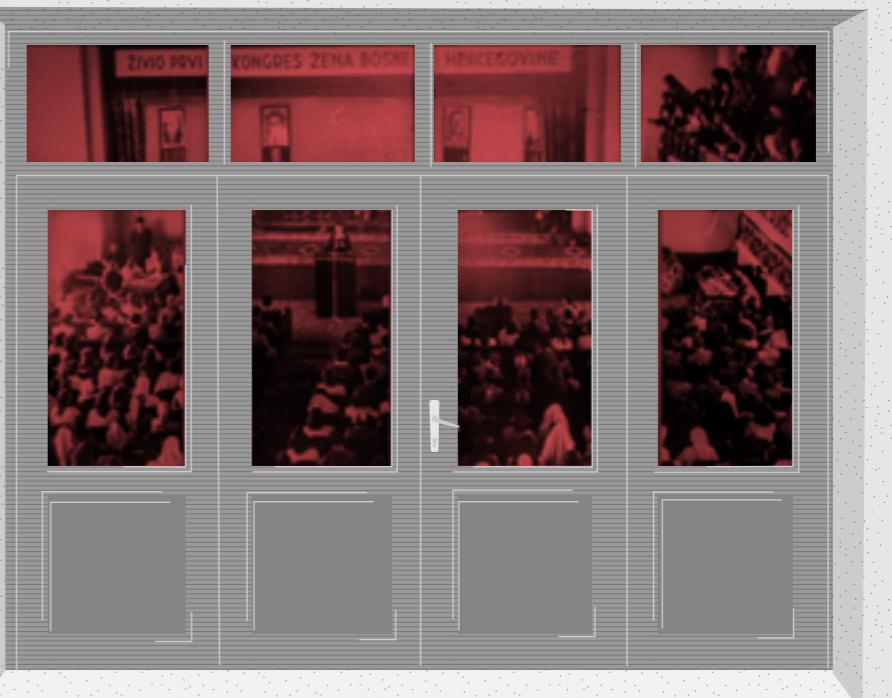
Program svečane akademije je водила igralka beograjskega "DAH teatra" Ivana Milenović Popović.

II DIO

SVEČANI HOL

СЛАВЕНИЦИ ХОЛ

SLAVLJENCI HOL

"Šta smo započele, vi završite..." AFŽ 1942 –

U sred žestokog rata, kada je nova država bila još uvijek samo nada u srčima rijetkih, u Bosanskom Petrovcu, na tada jednom od djelića slobodne teritorije, susrelo se od 6. do 8. decembra 1942. godine 166 žena iz svih krajeva Jugoslavije da bi osnovalo Antifašistički front žena Jugoslavije, AFŽ. Prema onome što je tada rečeno, u front se ujedinjuju žene kako bi gradile novi svijet i odgajale novog čovjeka, u socijalističkom duhu, na temelju zajedničke borbe protiv fašističkog terora koji prethodnih deset godina jača širom Evrope, a kulminira u novoj eskalaciji rata koji u pravom smislu nikada nije ni završen. U narednih deset godina organizacija će rasti i razvijati se najprije u ratu, a potom i u poraću, i biti važna društvena snaga bez čijeg je rada bila nemoguća rekonstrukcija, izgradnja zemlje i organizacija novog

društva. U jednom trenutku organizacija je, prema nekim izvorima, brojala više od 2 miliona članica.

Iako je AFŽ i eksplicitno i akcional bio dio socijalističkog poretka u kojem je centralni organ moći bila Komunistička partija, i to u periodu njegove naj-snažnije centralizacije po sovjetskom uzoru, samo njeno postojanje bilo je ilustracija urgentnosti ženskog iskustva i uloge u društvu. Sve ono što su žene u socijalizmu za sebe osvojile, ne bi bila samorazumljiva stvar da ova pitanja stvarne društvene jednakosti i nejednakosti nisu otvorena neumornim i neustrašivim radom organizacije, a posebno učešćem brojnih članica u ratu, s puškama u rukama.

Tačno osamdeset godina kasnije, tačno tamo gdje je sve počelo, u Bosanskom Petrovcu, ponovo će se susresti

žene iz svih krajeva Jugoslavije s ciljem da zajedno razmotre poziciju u kojoj se žene ovih prostora nalaze, te stare i nove opasnosti s kojima se suočavaju. Kao doprinos ovoj obiljetnici i skupu Obilježavanja 80 godina od osnivanja Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, Udruženje za kulturu i umjetnost Crvena iz Sarajeva predstavlja izložbu pod imenom "Šta smo započele, vi završite..." AFŽ 1942 -. Izložba uprizoruje taj početak, front, žene u njegovim redovima i uz pomoć djelića sastavljenih s puno ljubavi podsjeća na pokret koji se u najtežim istorijskim okolnostima za ljudе ovih prostora borio za sestrinstvo i bratstvo pokretan smjelom vizijom društva u kojem su dokinuti i odnosi dominacije ljudi jednih nad drugima i muškaraca i institucija nad ženama.

Izložba predstavlja posebno odabrani materijal iz Arhiva antifašističke borbe žena Bosne i Hercegovine i Jugoslavije koji je Crvena prikupila tokom posljednjih deset godina radeći na istraživačko-dokumentarističkom programu "Šta je nama naša borba dala". Izbor dokumenata podsjeća na događaje vezane za Bosanski Petrovac i osnovu skupštine, a originalnim fotografijama nastoji oživjeti neke događaje iz života organizacije. Prikazane su i naslovnice časopisa koje je AFŽ izdavao tokom svog postojanja i moćna su ilustracija oblikovno-vizuelnog jezika korištenog u tom teškom vremenu. Osim toga, izložba predstavlja i umjetnički prilog koncipiran i izrađen posebno za ovu priliku, "AFŽ, nezavršeni

rad", veliki ručno rađeni vez na platnu na kojem je zajedno radilo više od 20 žena, u istom vremenu na dva različita mesta, u Sarajevu i Berlinu. Vezena poruka iz prošlosti pokušava tkanjem povezati vrijeme danas i davno izgubljenu prošlost. Vez tako postaje izraz nade, koju je AFŽ materijalizovao, da žene skupa mogu skrpiti svijet i držati ga na okupu. Činjenica da je on nezavršen simbolički podcrtava da pitanja koja je AFŽ onda otvorio još uvijek ne mogu biti smatrana zatvorenim.

Udruženje Crvena poklanja izložbu Centru za kulturu i obrazovanje Bosanski Petrovac za osamdesetogodišnjicu osnivanja Antifašističkog fronta žena.

Želja nam je da prikazano posluži kao inspiracija mladim ženama sadašnjosti i budućnosti u njihovim borbama za boli i drugačiji svijet, za mogućnost nekog takvog.

CRVENA, Sarajevo – Bosanski Petrovac, 6. decembar 2022.

„Она што го започнавме, завршете го вие...“ АФЖ 1942 –

За време на жестоката војна, кога новата држава била сè уште само надеж во срцата на ретките, во Босански Петровец, на тогашното делче слободна територија, од 6 до 8 декември 1942 година, се состанале 166 жени од сите краишта на Југославија за да го основаат Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија, АФЖ. Според она што тогаш било кажано, жените се обединиле во Фронтот за да изградат нов свет, со нови луѓе, во социјалистички дух, врз темелите на заедничката борба против фашистичкиот терор кој претходните десет години се засилувал ширум Европа, кулминирајќи во нова ескалација на војна којашто, во вистинска смисла, никогаш и не е завршена.

Во наредните десет години организацијата ќе расте и ќе се развива,

најпрвин за време на војната, а потоа и во повоениот период, и станала важна општествена сила без чијашто работа ќе била невозможна реконструкцијата, изградбата на земјата и организацијата на новото општество. Во еден период, според некои извори, организацијата броела повеќе од 2 милиони членки.

Иако АФЖ и експлицитно и акционо бил дел од социјалистичкиот поредок во кој централниот орган на моќта била Комунистичката партија, и тоа во периодот на неговата најсилна централизација според советскиот модел, самото негово постоење било илустрација на идноста на женското искуство и улога во општеството. Сè она што жените во социјализмот го освоиле за себе не би се подразбирало доколку овие прашања за реалната општествена

еднаквост и нееднаквост не биле отворени со неуморната и бестрашна работа на организацијата, а посебно со учеството на бројните членки во војната, со пушка в рака.

Точно осумдесет години подоцна, онаму каде што почнало сè, во Босански Петровец, повторно ќе се состанат жени од сите краишта на Југославија со цел заеднички да ја разгледаат положбата во којашто се наоѓаат жените од овие простори, како и старите и нови опасности со кои се соочуваат. Како придонес кон оваа годишнина, на собирот за одбележување на 80 години од основањето на Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија, Здружението за култура и уметност *Црвена* од Сараево ја претставува изложбата со наслов: „Она што го започнавме, вие завршете го...“ АФЖ 1942 -. Изложба-

та го отсликува тој почеток, фронтот, жените во неговите редови, и со помош на делчиња составени со многуљубов, потсетува на движењето коешто во најтешките историски околности за лубето од овие простори се борело за сестринство и братство, водено од смелата визија за општество во кое ќе бидат укинати односите на доминација на лубето едни над други и на мажите и институциите над жените.

Изложбата содржи посебно избран материјал од Архивот за антифашистичката борба на жените од Босна и Херцеговина и Југославија што *Црвена* го собирала во последните десет години работејќи на истражувачко-документарната програма: „Што ни даде нашата борба“. Изборот на документи потсетува на настаните поврзани за Босански Петровец и

основачкото собрание, а со оригиналните фотографии се настојува да се оживеат некои настани од животот на организацијата. Прикажани се и насловни страници на списанијата што ги издавал АФЖ за време на своето постоење и тие се моќна илустрација на дизајнерско-визуелниот јазик што бил користен во тоа тешко време. Покрај тоа, изложбата претставува и уметнички прилог концептиран и изработен посебно за овој повод: „АФЖ, незавршена работа“, голем рачно работенvez на платно којшто заедно го работеле повеќе од 20 жени, истовремено на две различни места, во Сараево и во Берлин. Извезената порака од минатото се обидува да го поврзе денешното време и одамна изгубеното минато. Така, везот станува израз на надеж, којашто АФЖ ја материјализираше, дека жените здружени

можат да го поправат светот и да го држат заедно. Фактот што тој не е завршен, симболично нагласува дека прашањата што АФЖ тогаш ги отворил сè уште не може да се сметаат за затворени.

Здружението *Црвена* му ја подарува изложбата на Центарот за култура Босански Петровец за осумдесетгодишнината од основањето на Антифашистичкиот фронт на жените.

Желба ни беше прикажаното да им послужи како инспирација на младите жени денес и во иднина во нивната борба за подобар и поинаков свет, за можност на нешто такво.

ЦРВЕНА, Сараево - Босански Петровец, 6 декември 2022

Kar smo začele, ve končajte! (1942–)

Sredi srdite vojne, ko je bila nova država le up v redkih srcih, se je v Bosanskem Petrovcu, delčku osvobojenega ozemlja, sestalo 166 žensk, od 6. do 8. decembra 1942, z vseh predelov Kraljevine Jugoslavije, da so ustanovile Antifašistično fronto žensk Jugoslavije, AFŽ. Kot je bilo tedaj rečeno, so se v fronto združevale ženske, da bi zgradile nov svet, vzgojile novega človeka v socialističnem duhu, na skupnem boju proti fašističnemu terorju, ki se je v prejšnjih desetih letih širil po Evropi in dosegel vrh v izbruhi vojne, ki pravzaprav še danes ni končana. V naslednjem desetletju je organizacija rastla, sprva v vojni in potem po njej ter bila pomembna družbena sila, brez katere sploh ne bi bila mogiča obnova, izgradnja države in ureditev nove družbe. Po nekaterih virih

je imela organizacija več kot 2 milijona članic.

Čeprav je bila AFŽ izrecen in aktivni del socialistične ureditve pod osrednjim organom oblasti, Komunistične partije, v njenem največjem vzponu v centralizaciji pod sovjetskim vplivom, je že obstoj AFŽ kazal na nujnost ženskih izkušenj ter vloge žensk v družbi. Vse, kar so si ženske izborile v socializmu, ne bi bilo samo po sebi umevalo, če teh vprašanj realne družbene enakosti in neenakosti žensk ne bi odpiralo nenehno in neustrašno delo organizacije, predvsem pa udeležba številnih njenih članic v vojni s puškami v rokah.

Po osemdesetih letih, točno tam, kjer se je vse začelo, tj. V Bosanskem Petrovcu, so se zbrale ženske iz vseh

koncev Jugoslavije, da spet pregledajo stanje, v katerem so ženske teh krajev zdaj in kjer se spoprijemajo s starimi in novimi nevarnostmi. Svoj prispevek zboru ob spominu na 80 let od ustanovitve Antifašistične fronte žensk Jugoslavije prinaša združenje za kulturo in umetnost Crvena (Rdeča) iz Sarajeva z razstavo „Kar smo začele, ve končajte!“ AFŽ 1942–. Razstava prikazuje ta začetek, fronto, ženske v njenih vrstah in s pomočjo delčkov, ki so sestavljeni z veliko ljubeznijo, prikazuje gibanje, ki se je borilo v najtežjih zgodovinskih dneh za ljudi s teh območij, za sestrstvo in bratstvo, in ga je vodila vizija družbe, v kateri naj bi bila odpravljena razmerja prevlade drug po drugem ter moških nad ženskami.

Na razstavi je posebej izbran material iz arhivov antifašističnega boja žensk

Bosne in Hercegovine ter Jugoslavije, ki jih je Crvena zbirala zadnjih deset let na podlagi raziskovalno dokumentarnega programa „Kaj nam je dal naš boj“. Izbera dokumentov se naslanja na dogodke v Bosanskem Petrovcu in ustanovni skupščini, z originalnimi fotografijami pa skuša oživeti dogodke iz življenja te organizacije. Prikazane so naslovnice časopisov, ki jih je izdajala AFŽ in so močna ilustracija oblikovalsko-vizualne govorice, uporabljeni v teh težkih časih. Na razstavi je predstavljen, tudi posebej za to priložnost zasnovan in ustvarjen, umetniški prispevek „AFŽ, nedokončano delo“, velika ročna vezenina, pri kateri je sodelovalo več kot dvajset žensk hkrati v dveh mestih: Sarajevu in Berlinu. Vezenina spaja z nitjo današnji čas in davno izgubljeno preteklost. Nit je upanje, ki ga je AFŽ izpolnila, da lahko

ženske skupaj popravijo svet in ga držijo pokonci. Nedokončana vezenina simbolično poudarja, da vprašanja, ki jih je zastavila AFŽ, še vedno ni mogoče šteti za odgovorjena.

Združenje Crvena podarja razstavo centru za kulturo in izobraževanje Bosanski Petrovac ob osemdeseti obletnici ustanovitve Antifašistične fronte žensk.

Želele bi, da razstava služi kot navdih mladim ženskam, danes in v bodoče, v boju za boljši in drugačen svet, za možnost boljšega in drugačnega sveta.

„AFŽ, nedokončano delo“, je kolektivno umetniško delo, je ročna vezenina na platnu, ki jo je vezlo 26 žensk hkrati v Sarajevu in Berlinu, Crvena, 2022

Na feminističnih delavnicah v Sarajevu in Berlinu od 29. 11. 2022 do 5. 12. 2022 smo ročno izvezle besedilo, ki smo ga prevzele iz govora Mitre Mirović, ki ga je imela na 1. konferenci AFŽ 7. decembra 1942.

Ada Hamidović, Adela Galešić, Aida Pašalić, Aida Vežić, Ajla Eljsani-Arnautlija, Alina Trkulja, Aline Cateux, Alma Gačanin, Amira Omanović, Ana Dutina, Andreja Dugandžić, Besima Borić, Dajana Bakić, Danijela Dugandžić, Dunja Kokeza, Dunja Kravac, Hana Ćurak, Jelena Fužinato, Jelena Gugić, Kasja Jerlagić, Saida Mustajbegović, Saša Tatić, Taša Fazlović, Teodora Lukić, Vanja Jovišić in Varja Nikolić

36

80 GODINA AFŽ

37

„AFŽ, nezavršeni rad“, kolektivno umjetničko djelo, veliki ručno rađen vez na platnu na kojem su zajednički radile 26 žena, u isto vrijeme na dva različita mjesta, u Sarajevu i Berlinu, CRVENA, 2022.

Na feministika radionicama održanim u Sarajevu i Berlinu od 29.11.2022. do 5.12.2022., izradile smo veliki ručno vezeni rad na kojem smo izvezle tekst preuzet iz originalnog govora koji je Mira Mitrović održala na prvoj konferenciji AFŽ-a 7. decembra 1942. godine.

Ada Hamidović, Adela Galešić, Aida Pašalić, Aida Vežić, Ajla Eljsani-Arnautlija, Alina Trkulja, Aline Cateux, Alma Gačanin, Amira Omanović, Ana Dutina, Andreja Dugandžić, Besima Borić, Dajana Bakić, Danijela Dugandžić, Dunja Kokeza, Dunja Krvavac, Hana Ćurak, Jelena Fužinato, Jelena Gugić, Kasja Jerlagic, Saida Mustajbegović, Saša Tatić, Taša Fazlović, Teodora Luketić, Vanja Jovišić i Varja Nikolić.

„АФЖ, незавршена работа“, колективно уметничко дело, голем рачно работен вез на платно на које су заједнички радиле 26 жена, истовремено на две различне места, у Сарајеву и Берлину, ЦРВЕНА 2022.

На феминистичките работилници одржани во Сарајево и Берлин од 29.11.2022 до 5.12.2022, изработивме голем рачно работен вез на кој го извездовме текстот преземен од оригиналниот говор што го одржала Мира Митровиќ на првата конференција на АФЖ, на 7 декември 1942 година.

Ада Хамидовиќ, Адела Галешиќ, Аида Пашић, Аида Веџиќ, Ајла Ељсани-Арнаутлија, Алина Тркуља, Алин Като, Алма Гачанин, Амира Омановиќ, Ана Дурина, Андреа Дуганџиќ, Бесима Бориќ, Дајана Бакиќ, Данијела Дугандžиќ, Дуња Кокеза, Дуња Крвавац, Хана Ћурак, Јелена Фужинато, Јелена Гугиќ, Касја Јерлагиќ, Саида Мустајбеговиќ, Саша Татиќ, Таша Фазловић, Теодора Лукетић, Вања Јовишиќ и Варја Николиќ.

„AFŽ, nedokončano delo“, je kolektivno umetniško delo, je ročna vezenina na platnu, ki jo je vezlo 26 žensk hkrati v Sarajevu in Berlinu, Crvena, 2022

Na feminističnih delavnicah v Sarajevu in Berlinu od 29. 11. 2022 do 5. 12. 2022 smo ročno izvezle besedilo, ki smo ga prevzele iz govora Mire Mitrović, ki ga je imela na 1. konferenci AFŽ 7. decembra 1942.

Ada Hamidović, Adela Galešić, Aida Pašalić, Aida Vežić, Ajla Eljsani-Arnautlija, Alina Trkulja, Aline Cateux, Alma Gačanin, Amira Omanović, Ana Dutina, Andreja Dugandžić, Besima Borić, Dajana Bakić, Danijela Dugandžić, Dunja Kokeza, Dunja Krvavac, Hana Ćurak, Jelena Fužinato, Jelena Gugić, Kasja Jerlagic, Saida Mustajbegović, Saša Tatić, Taša Fazlović, Teodora Luketić, Vanja Jovišić in Varja Nikolić.

III DIO

SVEČANA AKADEMIIJA
GOVORI

СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА
ЗБОРУВА

SVEČANA AKADEMIIJA
GOVORI

Sonja Lokar

UVODNA REČ

Sonja Lokar

Sonja Lokar, veteranka u borbi za ženska prava, ta društvena jednakost, socijaldemokratkinja i jedna od naščiji glas se sluša i u međunarodnim krugovima. Vodila je radnu grupu za ravнопravnost polova u okviru Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, bila je koordinatorka projekata u zemljama u tranziciji EU. Na njenu inicijativu u Sloveniji je osnovan Ženski lobi Slovenije, a 2012. Sonja Lokar je na kratko postala predsednica Europskog ženskog lobija. Mnogi na prostorima Jugoslavije početak raspada zemlje pamte po njenim suzama. Televizijski kadar u kom Sonja Lokar prilikom odlaska slovenačke delegacije sa 14. Kongresa SKJ, plaće, jedan je od najupečatljivijih detalja jugoslovenske drame. I danas odzvajaju Sonjine reči: „Do kraja života žaliću što smo na takav način izgubili Jugoslaviju, koja se usudila svetu pokazati drugačiji put“.

Drage moje saborkinje, drage moje nekadašnje sugrađanke i sugrađani!

Ovo je jedan zaista neobičan ali i srećan trenutak. Toliki broj i tolika raznolikosti svih nas koje smo se odazvale pozivima i došle na ovu akademiju, tako srdačan prijem, koji ste nam predili građanke i građani Bosanskog Petrovca, sve su to jasni znakovi budućih demokratskih promena!

Sakupile smo seaktivistkinje za društvenoj jednakost i ženska ljudska prava, iz jedne zemlje, koju smo izgubile. Nismo je izgubile na neslavnom zadnjem kongresu SKJ, ni kada suzbili ratovi. Izgubile smo je odavno, kada su naslednici partizana i revolucionara u vrhovima političkih rukovodstava prestali da veruju da postoje i druge, humanije mogućnosti, ne samo sebičnost nacionalnih državica, partitokra-

tije koje se bave svojim poslovima a ne javnim dobrom, nesvesni da Evropa bez stvaralačke, dosledne levice ne može prerasti u projekat humanog, solidarnog, uključujućeg društva, već sve više postaje Evropa globalnih multinacionalki, Evropa tvrđava, Evropa ratova starih i novih velikih geostrateških igrača.

Sakupile smo se, jer verujemo da su učesnice prve konferencije AFŽ Jugoslavije sanjale, borile se i ginule za društvo kakvo je moguće sanjati i za kakvo se vredi boriti i danas, na početku 21. veka: za svet mira, jednakosti, slobode, solidarnosti, osnovnog blagostanja za sve, za društvo u kome će sečuti i jednakost uvažavati i naši, ženski glasovi.

Živimo u opasnim vremenima. Ne bi bilo prvi puta da se svetski kapitalu

velikoj krizi spašava odricanjem od parlamentarne demokratije i vladavine prava, usurpacijom medija i satiranjem slobode političkog, sindikalnog i protestnog okupljanja, da bi se pretvorio najprije u teror nad manjinskim grupama, koje se ne mogu braniti od nahuškane većine i završio ratovima i strahovladom nad svima. Zloupotrebo modernih tehnologija podmuklo nam oduzimajo teško stečeno civilizacijsko pravo na osnočasovni radni dan – poslodavci nas primoravaju da radiamo kao prekarne ranice, da smo im na raspolaganju uvek i svuda. Autokratska dražava ali i poslodavci nemilosrdno nam otimaju svaku privatost i kontrolišu nas, gde god mogu. Zloupotrebo religija radikalni desničari nas vraćaju u srednji vek.

Stečena prava, mi, žene koje živimo od svoga rada, možemo odbraniti i nadograđivati samo zajedničkim platformama, radom, koja će prevazići sve državne granice i sve podele. Samo tako možemo sprečiti da nam

se ne desi što se tako brzo i strašno desilo ženama, i ne samo njima, u Iranu, Iraku, Avganistanu. Opasnost je utoliko veća jer ovoga puta preti i klimatska kataklizma.

Fašizam dlaku menja, ali ne menja čud. On uvek živi ispod žita, u društvenima u kojima vlada profit. Kad profita nema, izlazi na videlo kao neman sa gvozdenim zubima. Naše prethodnice pre 80 godina našle su način da mu se suprotstave, da ga pobede, da iz njega izađu na puteve jednakosti, bratstva i jedinstva, savezništva tadašnjih najnaprednijih svetskih aktera, na puteve slobode.

Neman sa gvozdenim zubima već je tu, među nama. Ali mi učimo od svojih baka i majki, od takvih kakve su bile delegatkinje na Prvoj zemaljskoj konferenciji AFŽ, od najboljih. Ne planšimo se i radićemo zajedno, u svojim zemljama, na Baklanu, u Evropskoj Uniji, u svetu, jer znamo da je drugačiji svet moguć i da ćemo ga zajedno znati izgraditi.

Slava svim našim prethodnicama, onima koje su nam izborile slobodu, jednakost pred zakonom, pravo glasa, odvajanje religijskih institucija od države, pravo na školovanje u svim profesijama, pravo na jednak plaćeni rad, na samoupravljanje, na slobodu rađanja, na zaštićeno majčinstvo i na dostojanstvenu starost!

Slava onima, koje su nas naučile kako se postaje građankom sveta!

Slava njima! Smrt fašizmu, sloboda svima!

ВОВЕДЕН ЗБОР

Соња Локар

Соња Локар, ветеранка во борбата за женските права и општествена еднаквост, социјалдемократка и една од нас чијшто глас се слуша и во меѓународните кругови. Водела работна група за рамноправност на половите во рамки на Пактот за стабилност за Југоисточна Европа, била координаторка на проектот во земјите во транзиција за влез во ЕУ. На нејзина иницијатива, во Словенија е основано Женското лоби на Словенија, а во 2012, Соња Локар кратко била и претседателка на Европското женско лоби. Многумина од територијата на Југославија почетокот на распагањето на земјата го паметат по нејзините солзи. Телевизискот кадар кога Соња Локар плаче за време на заминувањето на словенечката делегација од 14. Конгрес на СКЈ, е еден од највпечатливи детали на југословенската драма. И денес одзвонуваат зборовите на Соња: „До крајот на животот ќе жалам што на таков начин ја изгубивме Југославија, којашто се осмели на светот да му покаже поинаков пат.“

Драги мои жени борци, драги мои некогашни сограѓанки и сограѓани!

Ова е еден навистина необичен и среќен момент. Толкав број и толка-ва разноликост на сите нас што од-говоривме на поканата и дојдовме на оваа академија, толку срдечен прием, што ни го организираше вие граѓанките и граѓаните на Босански Петровец, сè тоа се јасни знаци на идните демократски промени!

Се собравме активистки за опште-ствена еднаквост и женски човекови права, од една земја што ја изгубивме. Не ја изгубивме на не-славниот последен конгрес на СКЈ, ниту кога избувнаа војните. Ја изгу-бивме одамна, кога наследниците на партизаните и револуционерите во врвот на политичките раководства престанаа да веруваат дека по-стојат други, похумани можности, не

само себичноста на националните државички, партитократиите што се занимаваат со свои работи, а не со јавното добро, несвесни дека Европа без творечка и доследна левица не може да прерасне во проект на хумано, солидарно инклузивно општество, туку сè повеќе станува Европа на глобалните мултинационални компании, Европа тврдина, Европа на војните на старите и нови големи геостратешки играчи.

Се собравме бидејќи веруваме дека учесничките на првата Конференција на АФЖ на Југославија сонувале, се бореле и гинеле за општество за какво може да се сонува и вреди да се бори и денес, на почетокот на 21. век, за свет на: мир, еднаквост, слобода, солидарност, благосостојба за сите, за општество во кое ќе се чујат и еднакво уважуваат и нашите женски гласови.

Живееме во опасни времиња. Не би било првпат светскиот капитал во голема криза да се спасува со одрекување од парламентарната демократија и владеењето на право, со узурпација на медиумите и уништување на: политичкото, синдикалното и протестното собирање, за тоа да се претвори најпрво во терор врз малцинските групи, кои не можат да се бранат од поттикнатото мнозинство, а потоа да заврши со војни и владеење со терор врз сите. Со злоупотреба на модерните технологии подмолно ни се одзема тешко здобиеното цивилизациско право на осумчасовен работен ден – работодавачите нè присилуваат да работиме како прекарни работнички, да сме на располагање секогаш и секаде. Автократската држава, но и работодавачите, немилосрдно ни ја одземаат целата приватност и нè контролираат, секаде каде што можат. Со злоупотреба на религијата радикалните десничари нè враќаат во средниот век.

Ние, жените што живееме од сопствениот труд, можеме да ги браниме и да ги надградуваме стекнатите права само со заеднички платформи, работа, којашто ќе ги помине сите државни граници и ќе ги надмине сите поделби. Само така можеме да спречиме да не ни се случи она што толку брзо и страшно им се случи на жените, а не само ним, во: Иран, Ирак, Авганистан. Опасноста е уште поголема бидејќи овојпат ни се заканува и климатска катализма.

Фашизмот го менува влакното, но не и ѕудот. Тој секогаш се крие, во општествата со кои владее профитот. Кога нема профит, излегува на ви-делина како чудовиште со железни заби. Нашите претходнички пред 80 години најдоа начин да му се спротивстават, да го победат, од него да излезат на патеките на: еднаквоста, братството и единството, на сојузништвото на тогашните најнапредни светски актери, на патеките на слободата.

Чудовиштето со железни заби веќе е тука, меѓу нас, но ние учиме од нашите баби и мајки, од жени какви што биле делегатките на Првата земска конференција на АФЖ, од најдобрите. Не се плашиме и ќе работиме заедно, во своите земји, на Балканот, во Европската Унија, во светот, зашто знаеме дека поинаков свет е можен и дека заедно ќе знаеме да го изградиме.

Слава им на сите наши претходнички, на оние коишто: ни ја извојуваат слободата, еднаквоста пред законите, правото на глас, одвојувањето на религиозните институции од државата, правото на образование во сите професии, правото на еднакво платен труд, на самоуправување, на слобода во раѓањето, на заштитено мајчинство и на достоинствена старост!

Слава им на оние коишто нè научија како се станува граѓанка на светот!

Слава им! Смрт на фашизмот, слобода на сите!

UVODNA BESEDA

Sonja Lokar

Sonja Lokar, veteranka boja za pravice žensk in socialno enakost, socialdemokrata in ena izmed nas, katere glas se sliši v mednarodnih krogih. Vodila je delovno skupino za enakost spolov v okviru Pakta stabilnosti za Jugovzhodno Evropo in bila koordinatorka projektov v tranzicijskih državah EU. Na njeno podbudo je bil v Sloveniji ustanovljen Ženski lobi Slovenije, leta 2012 pa je Sonja Lokar za kratek čas postala predsednica Evropskega ženskega lobia. Mnogi in Jugoslaviji se po njenih solzah spominjajo začetka razpada države. Televizijski posnetek, v katerem Sonja Lokar joče ob odhodu slovenske delegacije s 14. kongresa SKJ, je ena najbolj nepozabnih podrobnosti jugoslovanske drame. Še danes odmevajo Sonjine besede: "Do konca življenja bom obžalovala, da smo na takšen način izgubili Jugoslavijo, ki si je upala svetu pokazati drugačno pot."

Drage moje soborke, drage moje nekdanje sodržavljanke in sodržavljeni!

Tole je zares en neobičajen in srečen trenutek. Tolikšno število in takšna raznolikost vseh, ki smo se odzvale na povabilo in prišle na to svečano akademijo, ta prisrčen sprejem, ki ste nam ga priredili prebivalke in prebivalci Bosanskega Petrovca, vse to so jasna znamenja bodočih demokratskih sprememb!

Sestale smo se aktivistke za družbeno enakost in ženske človekove pravice iz neke države, ki smo jo izgubile. Nismo je izgubile na neslavnem zadnjem kongresu ZKJ. Izgubile smo jo že zdavnaj prej, takrat, ko so nasledniki partizanov in revolucionarjev v političnih vodstvih postopoma izgubili vero, da so možne tudi drugačne, humanejše možnosti od sebičnosti

nacionalnih državic, od partitokracij, ki se ukvarjajo s svojimi posli, ne pa z javnim dobrom, brez zavedanja, da Evropa brez dosledne in ustvarjalne levice ne more prerasti v projekt humane, solidarne, vključujoče družbe, ampak da bo vse bolj postajala Evropa globalnih multinacionalenk, Evropa trdnjava, Evropa vojn, starih in novih velikih geostrateških igralcev.

Zbrale smo se, ker verjamemo, da so udeleženke prve konference AFŽ Jugoslavije sanjale, se borile in umirale za družbo, o kakršni je mogoče sanjati in za kakršno se je vredno boriti tudi danes, na začetku 21. stoletja: za svet miru, enakosti, svobode, solidarnosti, osnovnega blagostanja za vse, za družbo, v kateri se bodo slišali in enako upoštevali tudi naši, ženski glasovi.

Živimo v nevarnih časih. Ne bi bilo

prvič, da bi se svetovni kapital v veliki krizi reševal z odpovedjo parlamentarni demokraciji in vladavini prava, s polaščanjem medijev in zatrjetjem svobode političnega, sindikalnega in protestnega združevanja, da bi se najprej spremenil v teror nad manjšinskimi skupinami, ki se ne morejo ubraniti pred nahujskano večino, in končal v vojnah in strahovladah nad vsemi. Z zlorabami modernih tehnologij nam poniglavo jemljejo težko priborjeno civilizacijsko pravico do osemurnega delovnika – delodajalci nas silijo, da delamo kot prekarne delavke, da smo jim na voljo ves čas in povsod. Avtokratska država pa tudi delodajalci nas ropajo vsake zasebnosti, nadzirajo nas, kjerkoli nas lahko. Z zlorabo ver nas radikalni desničarji vračajo v srednji vek.

Svoje pridobljene pravice lahko me, ženske, ki živimo samo od lastnega dela, ubranimo in nadgrajujemo samo s skupnimi platformami, z delovanjem, ki prestopa vse državne meje

in preseže vse delitve. Samo tako lahko preprečimo, da se tudi nam ne zgodi, kar se je tako hitro in strašno zgodilo ženskam, in ne samo njim, v Iranu, Iraku, Afganistanu. Nevarnost je še toliko večja, ker nam tokrat grozi tudi podnebni zlom.

Fašizem dlako menja, nravi pa ne! On vedno živi v podpodnjih družb, kjer vlada profit. Ko profita ni, prileže na plan kot pošast z jeklenimi zobmi. Naše predhodnice so pred 80. leti našle način, kako se fašizmu in nacizmu zoperstaviti, kako ga premagati, kako iz njega zakorakati na pota enakosti, bratstva in enotnosti, zavezništva s takratnimi najnaprednejšimi svetovnimi akterji, na pota svobode.

Pošast z jeklenimi zobmi je že tu, med nami. Toda me se učimo od svojih babic in mater, od takih, kakršne so bile delegatke na prvi državni konferenci AFŽ, od najboljših. Ne bojimo se, in delovale bomo skupaj, v svojih državah, na Balkanu, v EU, v svetu, ker vemo, da je drugačen svet možen, in

da ga bomo skupaj znale zgraditi.

Slava vsem našim predhodnicam, tistim, ki so nam priborile svobodo, enakost pred zakonom, volilno pravico, ločitev cerkva od države, pravico do šolanja in dela v vseh poklicih, pravico do enako plačanega dela, samoupravljanje, svobodo rojevanja, zavarovanje materinstvo, in dostenjno starost!

Slava tistim, ki so nas naučile, kako se postane državljanka sveta!

Slava njim! Smrt fašizmu svobodo vsem!

Nađa Bobićić

REFERATI

Nađa Bobićić

Nađa Bobićić, istraživačica na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Posvećena proučavanju istorije socijalističkog ženskog pokreta na prostorima Jugoslavije, istoriji AFŽ-a, odnosa feminizma i levice, i svim vrstama pobunjenih čitanja. Govoreći nedavno o ataku na ženska reproduktivna prava, Nađa Bobićić je poručila „Nema potrebe da nas desničari plaše, pa ni naši političari. Neće nas uplašiti zato što smo mi naslednice nečega što se zove Antifašistički front žena. To je bila najveća antifašistička ženska vojska u Jugoslaviji!“

Prije tačno osamdeset godina na ovom mjestu se okupilo 166 delegatkinja i još nekoliko stotina saborkinja kako bi osnovale Antifašistički front žena Jugoslavije. U trenutku kada se antifašistička Evropa i pola svijeta borilo protiv još uvijek jakih nacifašističkih snaga, ova je grupa žena, kao predstavnice miliona Jugoslovenki, odlučila da se ne pokori.

Imale su dva cilja - pobijediti fašizam i potom izgraditi društvo socijalizma, društvo socijalne pravde, društvo prosperiteta, u kojem će one biti punopravne članice. Dva revolucionarna cilja, koja su u tim uslovima izgledala gotovo nemoguća, ali su ih one postavile kao neupitni zadatak koji uprkos svim izazovima treba da ostvare.

I uspjele su! Nepokorene žene Jugoslavije su uspjele u nemogućem.

Oko sto hiljada žena Jugoslavije bile su uključene u Narodnooslobodilačku borbu kao borkinje ili na radu u vojno-pozadinskim organima. Oko jedne petine njih dobilo je oficirske ili podoficirske činove, 3344 dobilo je Spomenicu iz 1941, a 91 je proglašena za Narodnu heroinu. Pred kraj Drugog svetskog rata čak dva miliona žena Jugoslavije se na različite načine uključilo u borbu protiv fašizma. Ovoliko brojno učešće žena kao aktivnih sudionica rata činilo je NOB jednim od naprednijih pokreta ondašnje Evrope i sveta. Borba protiv fašizma tako je neodvojivo bila povezana sa ženskom emancipacijom, što je rezultiralo pri-

znavanjem pune ravnopravnosti žena u svim oblastima državnog, privrednog i društveno-političkog života u članu 24 Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz januara 1946. godine.

Kako su jugoslovenske antifašistkinje uspjele da ostvare tako ambiciozne ciljeve? Toliko da njihov revolucionarni čin odzvanja i danas? I šta od ovog nasledja još uvijek možemo naučiti?

Neke od važnih lekcija AFŽ-a, koje su nam i danas relevantne, mogu se sažeti u nekoliko osnovnih tačaka.

Prvo, za udruživanje je potrebno jasno postavljanje zajedničkog cilja, što je pre osam decenija bilo formulisano kroz borbu protiv fašizma, a potom i izgradnju socijalističkog sistema.

Drugo, AFŽ nije nastao iz vakuuma, već je podstaknut predratnim radom angažovanih žena, koje su se kalile u mnogobrojnim štrajkovima za radna, građanska prava, za mir. Te inicijative

su okupljale impozantnu podršku i zadržane standarde, bilo je na desetine i stotine hiljada protestantkinja i potpisnica peticija. Dakle, kako bi se izgradio masovni pokret, potrebno je vreme i saradnja sa drugim progresivnim pokretima. I u slučaju AFŽ-a, uz politički oslonac u KPJ.

Potom, za masovnost organizacije je važna saradnja žena iz različitih društvenih grupa. Rade kroz razlike osvijete i onda sarađuje su na primer mlađe pismene žene držale analfabetske tečajeve za starije. Žene sa sela, radnice, studentkinje sarađivale su kako u obezbeđivanju medicinske nege za ranjene, tako i na borbenim pozicijama. Insistiralo se na tome da različite grupacije žena budu ravnopravno zastupljene, što se ilustrativno očituje u sastavu prvoizabranih Glavnog odbora AFŽJ u koji je ušlo po nekoliko seljanki, radnica, domaćica i intelektualki iz raznih krajeva Jugoslavije. Žene različitih etničkih i nacionalnih identiteta su se međusobno pomagale, s

jasnom političkom namerom da prevaržidu podele i traume izazvane ratnim zločinima ustaša, četnika i drugih nacifašističkih frakcija.

I četvrto, organizacija je rasla organski od dole, uz postepeno osmišljavanje modela za njenu bolju povezanost praćenu izgradnjom čvrćih struktura.

Gotovo vizionarski Mitra Mitrović je ugovoru koji je održalo na ovom mestu prije osamdeset godina na osnivačkom skupu AFŽ Jugoslavije rekla i ovo: „Zato, valja da budemo svesne i u ovom momentu jedne stvari: da nam niko nikad ne sme oduzeti ta naša kravavo stečena prava, stečena u jednoj nadčovečanski teškoj borbi, za koju su krv dali naši najmiliji drugovi i drugariće. Mi te tekovine moramo čvrsto držati, da nam ih niko ne prigrabi, niko od onih koji nas i danas odvraćaju od borbe protiv varvarskog fašizma.“

U poslednjim decenijama mnoga od ovih prava su ugrožena, i radna i rodna i politička, antifašističke vrednosti

se relativizuju, izgubljeni su kvalitet i dostojanstvo života.

Ako u ovakvim uslovima dočekujemo osamdeset godina od osnivanja AFŽ-a, pitanje koje nam se neminovno postavlja jeste – šta ćemo u narednih dvadeset godina učiniti da stogodišnji jubilej obeležimo u društvu dostoјnom nasleđu organizacije kakva je bila Antifašistički front žena Jugoslavije?

РЕФЕРАТИ

Наѓа Бобичик

Наѓа Бобичик, истражувачка на факултетот за политички науки во Белград. Се посветила на проучувањето на историјата на социјалистичкото женско движење на територијата на Југославија, на историјата на АФЖ, односот на феминизмот и левицата, и на сите видови бунтовни читања. Говорејќи неодамна за нападот врз женските репродуктивни права, Наѓа Бобичик препорача: „Нема потреба да нè плашат десничарите, па ни нашите политичари. Нема да нè уплашат бидејќи сме наследничи на нешто што се нарекува Антифашистички фронт на жените. Тоа била најголема антифашистичка женска војска во Југославија!“

Пред точно осумдесет години на ова место се собрале 166 делегатки и уште неколку стотини жени борци за да го основаат Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија. Во времето кога антифашистичка Европа и половина од светот се бореле против сè уште силните нацифашистички сили, оваа група на жени, како претставнички на милионите Југословенки, одлучила да не се покори.

Имале две цели – да го победат фашизмот и потоа да изградат социјалистичко општество, општество на социјална правда, општество на просперитет, во коешто тие ќе бидат полноправни членки. Две револуционерни цели коишто во тие услови изгледале, речиси, невозможни, но

тие си ги поставиле како задача којашто наспроти сите предизвици, несомнено, треба да ја остварат.

И успеале! Непокорните жени на Југославија успеаја во невозможното.

Околу сто илјади жени од Југославија биле вклучени во Народноослободителната борба како жени борци или на работа во воено-позадинските органи. Околу една петина од нив добиле офицерски и подофицерски чинови, 3 344 добиле Споменица од 1941, а 91 биле прогласени за народни хероини. Пред крајот на Втората светска војна дури 2 милиони жени од Југославија на разни начини се вклучиле во борбата против фашизмот. Толку бројното учество на жените како активни учеснички во војната

ја направило НОБ една од најнапредните движења во тогашна Европа и светот. Борбата против фашизмот така нераздвојно била поврзана и со женската еманципација, што, пак, резултирало со признавање на целосна рамноправност на жените во сите области на: државниот, економскиот и општествено-политичкиот живот, во член 24 на Уставот на Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ) од јануари 1946 година.

Како успеале југословенските антифашистки да ги остварат овие толку амбициозни цели? Дотолку што нивниот револуционерен чин одзвонува и денес? И што уште можеме да научиме од ова наследство?

Некои од поважните лекции на АФЖ, што се релевантни и денес, можат да се резимираат во неколку основни точки.

Прво, за здружување било потребно јасно поставување на заедничка цел, што пред осум децении било

формулирано преку борбата против фашизмот, а потоа и изградбата на социјалистичкиот систем.

Второ, АФЖ не настанал во вакуум, туку бил поттикнат од предвоената работа на ангажираните жени, коишто се прекалиле во многубројните штрајкови за работни, граѓански права, за мир. Тие иницијативи соридале импозантна поддршка и за денешни стандарди, имало со десетици и стотици илјади протестантки и потписнички на петиции. Значи, за да се изгради масовно движење, потребно е време и соработка со други прогресивни движења. Во случајот на АФЖ, со политичка поткрепа во КПЈ.

Трето, за масовност на организацијата важна е соработката на жени од различни општествени групи. Работата преку разликите освествува и потоа се соработува. На пример, помладите писмени жени држеле курсеви за описанување за постаратите.

Жените од село, работничките, студентките соработувале, како во обезбедувањето медицинска нега за ранетите, така и на борбените положби. Се инсистирало на тоа различни групации на жени да бидат рамноправно застапени, што илустративно се гледа и во составот на новоизбраниот Главен одбор на АФЖ во кој влегле по неколку: селанки, работнички, домаќинки и интелектуалки од разни краишта на Југославија. Жени со различни етнички и национални идентитети меѓусебно си помагале, со јасна политичка намера да ги надминат поделбите и траумите предизвикани од воените злосторства на: усташите, четниците и другите нацифашистички фракции.

И четврто, организацијата растела „органски“ од долу, со постепено осмислување на моделот за нејзина подобра поврзаност проследена со изградба на поцврсти структури. Речиси визионерски, Митра Митровиќ, во говорот што се одржал на

ова место пред осумдесет години на основачкиот собир на АФЖ Југославија, го рекла и ова: „Затоа, треба да бидеме свесни за една работа во овој момент: дека никој никогаш не смее да ни ги одземе нашите крваво стекнати права, стекнати во една натчовечки тешка борба, за која прољеја крв нашите најмили другари и другарки. Ние ќе мораме цврсто да се држиме до стекнатото, за никој да не ни го приграби, никој од оние кои и денес нè одвраќаат од борбата против варварскиот фашизам.“

Во последните децении многу од овие права беа загрозени, и работни и родови и политички, антифашистичките вредности се релативизираат, изгубени се квалитетот и достоинството на животот.

Ако во вакви услови ја дочекуваме осумдесетгодишнината од основањето на АФЖ, прашањето што неминовно се поставува е следното: Што ќе сториме во следните дваесет години за да го одбележиме стогодишниот јубилеј во општество што е достојно на наследството на организацијата каква што била Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија?

GOVORI

Nađa Bobičić

Nađa Bobičić raziskovalka na Fakulteti za politične vede v Beogradu. Posvečena preučevanju zgodovine socialističnega ženskega gibanja v Jugoslaviji, zgodovini AFŽ, razmerju med feminismom in levico ter vsem vrstam uporniških branj. Nađa Bobičić je nedavno o napadu na reproduktivne pravice žensk dejala: »Ni potrebe, da nas strašijo desničarji, pa tudi naši politiki ne. Ne bodo nas prestrašili, ker smo dedinje nečesa, kar se imenuje Antifašistična fronta žensk. To je bila največja protifašistična ženska vojska v Jugoslaviji!«

Približno sto tisoč žensk Jugoslavije je na tem mestu zbralo 166 delegatik in nekaj sto drugih poslank, ki so ustanovile Antifašistično fronto žena Jugoslavije. V času, ko sta se protifašistična Evropa in pol sveta borila proti še vedno močnim nacifašističnim silam, se je ta skupina žensk kot predstavnica milijonov jugoslovanskih žensk odločila, da se ne bo pokorila.

Imele so dva cilja – premagati fašizem in nato zgraditi družbo socializma, družbo socialne pravičnosti, družbo blaginja, v kateri bodo same polнопravne članice. Dva revolucionarna cilja, ki sta se v tistih razmerah zdela skoraj nemogoča, a sta ju postavile kot nesporno nalogi, ki jo morajo, kljub vsem izzivom, doseči.

In uspelo jim je! Nepokoranim ženam Jugoslavije je uspelo nemogoče.

Približno sto tisoč žensk Jugoslavije je bilo vključenih v Narodnoosvobodilni boj kot borke ali delavke v vojaško-zalednih organih. Približno petina jih je prejela častniške ali podčastniške čine, 3344 jih je prejelo spomenico 1941, 91 pa jih je bilo razglašenih za narodne heroine. Proti koncu Druge svetovne vojne se je kar dva milijona žensk Jugoslavije na različne načine vključilo v boj proti fašizmu. Veliko število žensk, ki so sodelovale kot aktivne udeleženke vojne, je NOB uvrstil med najnaprednejša gibanja v Evropi in svetu tistega časa. Boj proti fašizmu je bil tako neločljivo povezan z emancipacijo žensk, kar je imelo za posledico priznanje spolne enakopravnosti žensk na vseh področjih državnega, gospodarskega in družbenopolitičnega življenja, v 24. členu Ustave Federativne ljudske republike Jugoslavije (FNRJ) iz od januarja 1946.

Kako je jugoslovanskim protifašistkam uspelo doseči tako ambiciozne cilje? Tako zelo, da njihovo revolucionarno dejanje odmeva še danes? In kaj se iz te zapuščine še lahko naučimo?

Nekatere pomembne nauke AFŽ, ki so za nas še danes aktualne, lahko strnemo v nekaj osnovnih poudarkov.

Prvič, najprej je za povezovanje potrebna jasna zastavitev skupnega cilja, ki je bil oblikovan pred osmimi desetletji skozi boj proti fašizmu, nato pa še izgradnja socialističnega sistema.

Drugič, AFŽ ni nastal iz vakuma, temveč se je napajal iz predvojnega dela angažiranih žena, ki so se v številnih stavkah borile za delavske pravice, državljanske pravice in mir. Te pobude so imele tudi po današnjih merilih izjemno podporo, protestnic in podpisnic peticij je bilo na desetine in stotisoče. Za izgradnjo množičnega gibanja je torej potreben čas in sodelovanje z drugimi naprednimi gibanji. In v primeru AFŽ s politično podporo v KPJ.

Nato pa je za množičnost organizacije pomembno sodelovanje žensk iz različnih družbenih skupin. Prebijajo razlike, se ozaveščajo in potem sodelujejo, npr. mlajše pismene ženske so vodile analfabetske tečaje za starejše. Vaške žene, delavke, študentke so sodelovale tako pri zdravstveni oskrbi ranjencev kot na bojnih položajih. Vztrajalo se je, da so različne skupine žensk enakomerno zastopane, kar se nazorno kaže v sestavi prvega izvoljenega Glavnega odbora AFŽ, v katerem je bilo več kmečkih žena, delavk, gospodinj in intelektualk iz različnih delov Jugoslavije. Ženske različnih etničnih in nacionalnih identitet so si pomagale z jasno politično namero, da presežejo delitve in travme, ki so jih povzročili vojni zločini ustašev, četnikov in drugih nacifašističnih frakcij.

In četrтиč, organizacija je organsko rasla od spodaj, s postopnim oblikovanjem modela za njeno boljšo povezanost, ki mu je sledila gradnja močnejših struktur.

Skoraj vizionarska Mitra Mitrović je na pogodbo, sklenjeno na tem mestu pred osemdesetimi leti, na ustanovnem zboru AFŽ Jugoslavije povedala tudi tole: »Zato se v tem trenutku moramo zavedati enega: da nam nihče nikoli ne sme vzeti krvavo zasluzene pravice, pridobljene v nadčloveško težkem boju, za katerega so dali svojo kri naši najdražji tovariši in tovarišice. Mi se te zapuščine moramo trdno držati, da nam jo nihče ne pograbi, nihče od tistih, ki nas še danes odvračajo od boja proti barbarskemu fašizmu.«

V zadnjih desetletjih so bile mnoge od teh pravic ogrožene, relativizirane so tako delavske, spolne kot politične, protifašistične vrednote, izgubljena sta kakovost in dostojanstvo življenja.

Če v teh razmerah dočakamo osemdeseto obletnico ustanovitve AFŽ, se neizogibno postavlja vprašanje - kaj bomo storili v naslednjih dvajsetih letih, da bomo stoletnico obeležili v družbi, ki je vredna dedičnine organizacije, kot je bila Protifašistična fronta žena Jugoslavije?

Ивана Хациевска

РЕФЕРАТИ

Ивана Хациевска

Фокусот на нејзините истражувачки интереси се: историјата, филозофијата на историјата, културата на сеќавањето, истражувањето на родот. Пишувачки неодамна за првото женско гласило во Македонија, списанието „Македонка“ – органот на Антифашистичкиот фронт на жените, Ивана ја истакна политичката мотивација за основање на списанието што е актуелна и денес: „...јакнење на положбата на жените како граѓателки на државата, утврдување на нивното право на масовно и активно учество во сите професии и тела на властта, како и поврзување на жените од цела Југославија за заеднички да го решат 'женското прашање'“.

Едноставната и строга историска нарација на жените во 20. век е „историја на жените“ од две нитки – на трудот и војните. Масовното вработување во индустриското производство, двете светски војни и комунистичката револуција неповратно ги измениле социјалните улоги во приватниот и јавниот простор. Во политичкиот простор, женските движења за рамноправност и економска еманципација изградиле идеолошки платформи што се преплетувале со националната и државната изградба во 20. век. Учество на жените во селение во: револуционерните, националните и герилските движења за време на Втората светска војна ги претставуваат основните полигони на женското учество во создавањето

на политичката историја на светот, а истовремено претставуваат и фасциантна приказна за човечката борба и потреба за цивилизациски скок напред.

И жените од Македонија низ организираното антифашистичко движење „станале дел од историјата“. Тој процес се финализирал за време на Втората светска војна. Во обемната документациска збирка од 1976 година за учество на жените во НОБ се наоѓаат: 5 752 биографски белешки на партизанки; 141 жена од Македонија го носи признанието „Партизанска споменица 1941“; 7 жени се прогласени за народни херои: Мара Нацева, Оливера Јоциќ – Вера, Ибе Паликуќа, Еstreja Овадија – Мара, Елпида Караманди, Вера Ацева, Фана Кочовска.

Ја спомнав документацијата и историските извори кои ја документираат оваа важна човечка повест. А за важноста на документите и изворите од историјата на жените на постјугословенскиот простор, како и за опасноста и последиците од губењето на архивите на женското животно искуство, би сакала да споделам со вас еден пример од нашето современо искуство како: активистки, историчарки на нашата заедница и хроничарки на минатите и современите борби. Во тој контекст, ништо не ја прикажува состојбата на терен, состојбата во нашите институции и училишта подобро од состојбата на документите создавани од, и за општествената работа на АФЖ, т.е. состојбата на нивната заборавеност, на нивното бледнеенje во челуста на заборавот.

Во текот на изминатата година, заедно со македонската активистка Јана Коцевска започнавме еден обемен истражувачки и активистички процес посветен на сеќавањето и исто-

ријата на првото македонско женско списание „Македонка – Орган на АФЖ“. Искусствата од таа наша работа, особено нивната последица во делот на политиките на сеќавање, сметам дека е важно да ги споделам тутка.

Како историски извор, овој печат бил дел од изворите на научната литература од младата македонска историографија, во форма на објавени архивски колекции, што по првпат ја демистифирале сликата за македонската жена како безличен и безимен дел од историјата. Пошироката цел била жените конечно да се изнесат на чело на националната историографија, како еднакви учесници во создавањето на државноста – цврста гаранција за иднината на нивните: политички, социјални и економски права стекнати во блиското минато. Јазикот на АФЖ во списанието, на кој зборувале и пишувале за политичката вклученост на жените, бил составен од неколку формули: „политичко издигнување“, „рамноправие“, „еманципација“, „ослободување на жената“, „тргање на мракот од очите“ и „хуманизација на односите меѓу половите“.

Кога се соочуваме со извор од историјата на АФЖ, од една страна сме преплавени од епистемолошките и културолошките потенцијали. Но, веднаш штом му пристапиме на изворот од истражувачки аспект, како главна потреба се јавува пополнувањето на празнините поврзани со: конкретните услови, контекст и мрежа на личности кои биле вклучени во реализацијата на оваа важна документација. Состојбата на „факторски дефицит“, т.е. недостатокот на поширок историографски полигон на кој би се изведувала теоретска артикулација на секоја натамошна критичка анализа, јасно упатува дека списанијата, архивите и друго наследство од историјата на АФЖ, денес првенствено претставува извор обвиен во заборав. Затоа, првото прашање што си го поставивме при преиспитувањето на положбата

на списанието „Македонка“, како и во политиките на сеќавање, беше: Зашто не постои интерес, во рамките на националните институции, за ретките сведоштва од историјата на жените, при што критичкиот пристап и родовата перспектива би се сметале за продуктивни? Краткиот преглед на главните одлики на застапеноста на списанието „Македонка“ во официјалниот наратив, како и во културата на сеќавање, може да ни биде од помош при давањето одговор.

Имено, уште во 1952 година, АФЖ на Југославија и организацијата наследник – СДЖ на Југославија, на централно и локално ниво почнале со создавање сопствен архив. Станувало збор за одлука да се почне со: собирање документација, извори, сведоштва и мемоарски документи за учеството на жените во НОБ. Овој материјал подоцна требало архивски да се систематизира, но и од него да произлезат стручни монографии. На републичко ниво, во

Македонија, тој процес почнал дури во 1963 година од вработените во Институтот за национална историја и завршил во 1976 година, со издавањето на Зборникот документина авторките Вера Весковиќ – Вангели и Марија Јовановиќ. До крајот на 20. век, оваа документација се користела како извор во научна и во комеморативна функција во формализираната социјалистичка култура на сеќавање.

По промената на системот во 1991 година, почнува заборавот на списанието во двојна смисла: и како дел од културата на периодика и како историски извор. Би можело да се каже дека споменот за списанието егзистирал во мнемониски ќошиња, како организациите кои произлегле од Сојузот на борци од НОБ како одржуващи на антифашистичката традиција; или во работата на поединци истражувачи од академското милје. Оваа криза на женскиот архив во постјугословенските општества – патува на заклучокот дека исклучувањето на жените од сферата на моќ и (политички релевантните) знаења е најдобар доказ за: автократска, контролерзна, недовршена модернизација. Всушност, една поразителна последица од заборавот во овој случај е губењето на врската меѓу вредностите на АФЖ од: политичка, културолошка и економска природа, со современите концепти за родовата еднаковост. Денес, сè почесто патот на еманципација на жените „се зема здраво за готово“, т.е. се заборава на положбата на жените пред само еден век. Тука мора целосно да се согласиме со идејата дека историското паметење е предуслов за креирање стратегии за општествени промени во сегашниот момент.

На крајот од нашата работа со важните извори за АФЖ на републичко и локално македонско ниво, произлзе вреден зборник на академски текстови, прв по 1970-тите години, како и остварување на нашите напори за дигитална и слободна достапност на овој важен извор. Ние како

И на крајот, другарки, барањата за рамноправност често значат и предизвикување на воспоставените хиерархии. Така, додека формите на феминизмот и неговите делувања постојано се менуваат и напредуваат, реакцијата останува иста и може да се спореди со онаа од 19.

активистки и како професионалци од областа на релевантните науки, мора да пристапиме кон една широка активност за поттикнување на институциите задолжени за чување на ова архивско наследство кон решавање на проблемите со заборавот. Притоа, мора да бараме пристап кој го истакнува најважниот аспект на ова наследство – неговата фокусираност на женското животно искуство коешто нуди поинакви наративи во нашите општества, често затруени со национализам и реакција на паланечките пракси. Со конзервирање на женското животно искуство создаваме „женски архив“, со којконстантносе потсетува заедницата за неговото значење.

век, со онаа од средината на 20. век и со онаа од пред 10 години. Станува збор за: мрзелив, популистички и квазиегалитарен сентимент дека „феминизмот не е за сиромашни држави“, дека ние сè уште „не сме на тоа ниво да се занимаваме со родови прашања“, и сл. Она што јас го согледувам од историска перспектива е дека феминизмот кај нас има развиено една многу значајна функција за напредок на општеството, а тоа е воспоставување практика дека борбите се водат истовремено и на повеќе фронтови, за различни групи поединци и заедници. А токму таа точка од развојот на феминизмот во нашите општества води директно до работата и праксите на АФЖ.

REFERATI

Ivana Hadžievska

Ivana Hadžievska je naučna saradnica u državnom arhivu Severne Makedonije. Njena istraživačka interesovanja uključuje društvenu istoriju, filozofiju istorije, kulturu sećanja, istraživanje roda. Pišući nedavno o prvom ženskom glasilu u Makedoniji, časopisu „Makedonka“ - organu Antifašističkog fronta žena, Ivana ističe političku motivaciju za osnivanja časopisa, aktuelnu i danas: „...jačanje položaja žena kao graditeljica države, utvrđivanje njihovog prava na masovno i aktivno uključivanje u sve profesije i tela vlasti, te povezanje sa ženama iz cele Jugoslavije kako bi zajednički rešile „žensko pitanje“.

Prosta i stroga istorijska naracija žena u 20-tom veku izatkana je od dvije niti: niti rada i niti rata. Masovno upošljavanje industrijske proizvodnje, dva svjetska rata i komunistička revolucija su nepovratno promjenile društvene uloge i u privatnom i u javnom prostoru. U političkom su ženski pokreti za ravnopravnost i ekonomsku emancipaciju izgradili ideološke platforme koje su se ispreplitali sa izgradnjom nacije i države u 20 veku. Učešće ženske populacije u revolucionarnim, nacionalnim i gerilskim pokretima tokom Drugog svjetskog rata pretstavlja osnovne poligone ženskog učešća u stvaranju političke povjesti svijeta, a istovremeno pretstavljaju i fascinantu priču o ljudskoj borbi i potrebi za civilizacijski skok naprijed.

I žene iz Makedonije su kroz organizovani antifašistički pokret 'postale deo povijesti'. Taj proces je finalizovan tokom Drugog svjetskog rata. U obimnoj kolekciji dokumenata o učešću žena u NOB iz 1976 unete su 5 752 biografskih beleški o partizankama; 141 žena iz Makedonije su nosioci 'Partizanske spomenice 1941'; a 7 žena su proglašene narodnim heroinama: Mara Naceva, Olovera Jocić-Vera, Ibe Palikuća, Estreja Ovadija-Mara, Elpida Karamandi, Vera Aceva i Fana Kočovska.

Spomenula sam dokumentaciju i povjesne izvore koji dokumentuju ovu važnu ljudsku priču. A o važnosti dokumenata i povjesnih izvora o ženama u postjugoslovenskom prostoru, kao i

o opasnosti i posledicama gubljenja arhiva o ženskom življenom iskustvu želela bi s vama podijeliti jedan primjer iz mojeg svakodnevног iskustva kao aktivistice, povjesničarke naše zajednice i hroničarke prošlih i suvremenih borbi. U tom kontekstu, ništa ne sumira stanje na terenu, stanje u našim institucijama i školama bolje od stanja dokumenata stvaranih od i tokom društvenog rada AFŽ, to jest, od stanja njihove zaboravljenosti i njihovog nestanka u čeljusti zaborava.

Tokom prošle godine, zajedno s makedonskom aktivisticom Janom Kocevskom, počeli smo jedan obiman istraživački i aktivistički process posvećen sećanju i povijesti prvog makedonskog ženskog časopisa 'Makedonka -Organ AFŽ-a'. Iskustva tog našeg poduhvata, a osobito njegove posljedice u prostoru politike sećanja, smatram da je važno podijeliti tu s vama.

Kao povjesni izvor, ova je štampa bila deo izvora naučne literature mlade makedonske historiografije u obliku

objavljenih arhivskih kolekcija koje su prvi put demistifikovali sliku o makedonskoj ženi kao bezličnom i bezimenom delu povijesti. Sveobuhvatniji cilj je bio izneti žene na čelo nacionalne historiografije kao jednake učesnice u stvaranju državnosti i čvrsto garantovati budućnost njihovih političkih, socijalnih i ekonomskih prava steknutih u bliskoj prošlosti. Jezik ovog AFŽ časopisa, kojeg su koristili da pišu o političkoj uključenosti žena, sastojao se od nekoliko formula: 'političko uzdizanje', 'ravnopravnost', 'emancipacija', 'oslobadjanje žene', 'micanje mraka s očiju' i 'humanizacija odnosa između polova'.

Svaki put kad se suočavamo s izvorom o povijesti AFŽ, s jedne strane smo preplavljeni epistemološkim i kulturološkim potencijalima, ali, čim jednom pristupimo izvoru kao istraživači, pojavljuje se glavna potreba da se popune praznine povezane za stvarne uslove, kontekst i mrežu ličnosti koje su bile uključene u realizaciju ova važ-

ne dokumentacije. Stanje 'faktograf-skog deficit', to jest, nedostatak šireg histriografskog poligona na kojem bi se izvodila teoretska artikulacija svake daljnje kritičke analize, jasno upućuje da su časopisi, arhive i ostalo nasleđe iz povijesti AFŽ-a je danas uglavnom izvor obavljen zaboravom. Zato, prospitanje koje smo sebi postavili tokom preispitivanja položaja časopisa 'Makedonka', kao i u politikama sećanja, je bilo: zašto nije postojao interes, u okviru nacionalnih institucija, za retke ostatke povijesti žena, gde bi se kritički pristup i rodna perspektiva smatrali produktivnim? Brzi pregled glavnih odlika zastupljenosti časopisa 'Makedonka' unutar oficijalnog narativa, kao i u kulturi sećanja, može nam biti od pomoći prilikom traženja odgovora.

Imeno, još 1952 godine AFŽ Jugoslavije i organizacija koja ga je naslijedila Savez Ženskih Društava Jugoslavije, počele su stvarati, i na centralnom i na lokalnom nivou, svoj sopstveni ar-

hiv. Radilo se o odluci da se počne sakupljanje dokumentacije, izvora, svjedodžbi i memoarskih dokumenata o učešću žena u NOB. Ovaj je material trebalo kasnije arhivski sistematizovati, ali su trebale proizići i stručne monografije. Na republičkom nivou, u Makedoniji taj je process počeo tek 1963 godine i njega su počeli zaposleni u Institutu za nacionalnu povijest. Taj process je završio 1976 godine publikovanjem Zbirke dokumenata čiji su autori bili Vera Vesković-Vangelji i Marija Jovanović. Do kraja 20 veka, ova se je dokumentacija koristila kao izvor i u naučnoj i u komemorativnoj funkciji u okviru formalizovane socijalističke kulture sećanja.

Promena Sistema 1991 godine, doveća je do dvostrukog zaborava časopisa: i kao dela kulture i periodike i kao povijesnog izvora. Moglo bi se reći da sećanje na časopis je postojalo u mnemonijskim uglovima, u organizacijama koje su proizašle is Saveza boraca u NOB, a koji su bili baštinici anti-

fašističke tradicije; ili u radu pojedinih istraživača iz akademskog miljea. Ova kriza ženskog arhiva u post-jugoslovenskim društвima ukazuje na zaključak da je isključivanje žena iz sfere moći i (politički relevantnih) znanja najbolji dokaz da je nedovršena modernizacija bila autokratska i kontraverzna. U suštini, jedna od poražavajućih poslijedica zaborava u ovom slučaju je gubljenje veze između vrednosti AFŽ-a koji su bili političke, kulturnoške i ekonomске prirode, i savremenih koncepata rodne jednakosti. Danas se put ka emancipaciji žene sve češće uzima 'zdravo za gotovo', to jest, zaboravlja se neljudski i ispodljudski položaj žene pre samo jednog stoljeća. Ovde se moramo potpuno saglasiti s idejom da je povijesno sjećanje preduslov za izgradnju strategija koje bi vodile ka društvenim promenama u sadašnjem trenutku.

Na kraju našeg rada na važnim izvorima za AFŽ na republičkom i lokalnom makedonskom nivou je proišla jed-

na vredna kolekcija akademskih tekstova, prva nakon sedamdesetih 20 veka, ujedno i ostvarenje naših napora da napravimo ovaj važni izvor digitalno i besplatno dostupnim. Mi, kao aktivistice i profesionalke iz oblasti relevantnih nauka, morali smo pristupiti jednoj širokoj aktivnosti da bi smo podstakle institucije zadužene za čuvanje ovog arhivskog nasledja da rešavaju probleme zaborava. Pri tome, morali smo tražiti pristup koji ističe najvažniji aspekt ovog nalsedja: njegovu centriranost na žensko življeno iskustvo koje nudi drugačije narative u našim društвima, tako često otrovanim nacionalizmom, i funkcioniše kao reakcija na palanačke prakse. Konzerviranjem ženskog življenog iskustva mi stvaramo jedan 'ženski arhiv' gde se odvija trajno podsjećanje zajednice na njegov značaj.

I na kraju, drugarice, tražiti ravnopravnost često znači i izazivati ustaljene hierarhije. I tako, dok se oblici feminizma i njegovog djelovanja stalno

mjenjaju i napreduju, reakcija uvek ostaje ista i može se uporediti s onom iz 19 veka, s onom iz sredine 20 veka i s onom od pre 10 godina. Radi se o lijrenom, populističkom i kvaziegalitarnom setnimentu da 'feminizam nije za siromašne države', da mi još 'nismo na tom nivou da se bavimo rodnim aspektima' i sl. Ono što ja vidim iz povijesne perspektive je da je feministam kod nas razvio jednu veoma značajnu funkciju za prosperitet društva, a to je uspostavljanje prakse istovremenog

vodjenja borbi na više frontova, za različite grupe pojedinaca i zajednica. I ovaj je momenat u razvoju feminizma u našim društвima taj koji vodi direktno nazad delatnosti i praksi AFŽ-a.

GOVORI

Ivana Hadžievska

Ivana Hadžievska je znanstvena sodelavka v državnem arhivu Severne Makedonije. Njena raziskovanja vključujejo družbeno zgodovino, filozofijo zgodovine, kulturo spomina, raziskovanje spolnosti. Nedavno je pisala o prvem ženskem glasilu v Makedoniji, časopisu „Makedonka“ - glasilu Antifašistične fronte žensk, in pri tem podarila politične motive za nastanek časopisa, ki so živi še danes: „... krepitev položaja žensk, ki so gradniki države, krepitev njihovih pravic na množično in aktivno vključevanje v vse poklice in telesa odločanja ter povezanje z ženskami iz cele bivše Jugoslavije, da skupaj rešimo ,žensko vprašanje!“

in potrebe po civilizacijskem preskoku naprej.

In ženske iz Makedonije so skozi organizirano protifašistično gibanje »postale del zgodovine«. Ta proces je bil dokončan med drugo svetovno vojno. V obsežni dokumentarni zbirki iz leta 1976 o sodelovanju žensk v NOB je 5.752 biografskih zapisov partizank; 141 žensk iz Makedonije nosi priznanje »Partizanska spomenica 1941«; za narodne heroinne pa je bilo razglasenih 7 žensk: Mara Naceva, Olivera Jocić-Vera, Ibe Palikuća, Estreja Ovadia-Mara, Elpida Karamandi, Vera Aceva, Fana Kočovska.

Omenila sem dokumentacijo in zgodovinske vire, ki dokumentirajo to

pomembno človeško zgodbo. In o pomenu dokumentov in virov iz zgodovine žensk v postjugoslovanskem prostoru, pa tudi o nevarnosti in posledicah izgube arhivov življenjskih izkušenj žensk, zato bi rada z vami dala primer iz naše sodobne izkušnje za aktiviste, zgodovinarje naše skupnosti in kroniste preteklih in sedanjih bojev. V tem kontekstu nič ne povzema stanja na terenu, stanja v naših ustanovah in šolah bolje kot dokumenti, ki jih je ustvarilo družbeno delo AFŽ, tj. stanje njihove pozabljenosti in njihove zbledelosti v celjustih pozab.

V preteklem letu smo skupaj z makedonsko aktivistko Jano Kocevsко začeli obsežen raziskovalni in aktivistični proces posvečen spominu in zgodovini prve makedonske revije za ženske »Makedonka – Organ AFŽ«. Izkušnje iz tega našega dela, predvsem njihove posledice na področju politike spomina, se mi zdi pomembno, da jih delim z vami.

Kot zgodovinski vir je bil ta tisk del virov znanstvene literature iz mlađega makedonskega zgodovinopisja, v obliki objavljenih arhivskih zbirk, ki so prvič demistificirale podobo Makedonke kot neosebnega in brezimnega dela zgodovine. Širši cilj je bil končno postaviti ženske v ospredje nacionalnega zgodovinopisja kot enakopravne udeleženke pri ustvarjanju državnosti – trdno zagotovilo za prihodnost njihovih političnih, socialnih in ekonomskih pravic, pridobljenih v bližnji preteklosti. Jezik AFŽ v reviji, v katerem so govorile in pisale o političnem udejstvovanju žensk, je bil sestavljen iz več formul: »politično opolnomočenje«, »enakopravnost«, »emancipacija«, »osvoboditev žensk«, »odstranitev teme pred očmi« in »humanizacija odnosov med spoloma«.

Ko se soočimo z virom iz zgodovine AFŽ, smo po eni strani preobremenjeni z epistemološkimi in kulturnimi potenciali, a takoj ko pristopimo k viru z raziskovalnega vidika, se pojavi

glavna potreba po zapolnitvi vrzeli, povezanih s posebnimi pogoji, kontekstom in mrežo oseb, ki so sodelovali pri realizaciji te pomembne dokumentacije. Stanje »faktografskega primanjkljaja«, tj. pomanjkanje širše zgodovinopisne podlage, na kateri bi lahko izvajali teoretsko artikulacijo morebitne nadaljnje kritične analize, jasno kaže, da revijalna, arhivska in druga dediščina zgodovine AFŽ danes predstavlja predvsem vir, zavti v pozabovo. Zato je bilo prvo vprašanje, ki smo si ga zastavili ob pregledu položaja revije »Makedonka«, pa tudi v politiki spomina: zakaj v nacionalnih institucijah ni zanimanja za redke ostanke ženske zgodovine, kjer bi kritičen pristop in perspektiva spola veljala za produktivna? Pri odgovoru nam lahko pomaga kratek pregled glavnih značilnosti reprezentacije revije »Makedonka« v uradni naraciji, pa tudi v kulturi spomina.

Namreč že leta 1952 sta AFŽ Jugoslavije in organizacija naslednica – Zveza

ženskih društev Jugoslavije na centralni in lokalni ravni začeli ustvarjati svoj arhiv. Šlo je za odločitev, da se začne zbiranje dokumentacije, virov, pričevanj in spominskih dokumentov o sodelovanju žensk v NOB. To gradivo naj bi pozneje arhivsko sistematizirali, a iz njega naj bi nastale tudi strokovne monografije. Na republiški ravni v Makedoniji so ta proces začeli šele leta 1963 sodelavci Inštituta za nacionalno zgodovino in končali leta 1976 z izidom Zbornika dokumentov avtoric Vere Vesković - Vangeli in Marije Jovanović. Vse do konca 20. stoletja je bila ta dokumentacija uporabljana kot vir v znanstveni in komemorativni funkciji v formalizirani socialistični kulturi spominjanja.

Po spremembi sistema leta 1991 se je začela revija pozabljalji v dvojem smislu: tako kot del periodične kulture kot tudi kot zgodovinski vir. Lahko bi rekli, da je spomin na revijo obstajal v mnemotehničnih kotičkih, tako kot v organizacijah, ki so nastale iz Zveze

borcev NOB kot vzdrževalci protifašistične tradicije; ali v delu posameznih raziskovalcev iz akademskega okolja. Kriza ženskega arhiva v postjugoslovenskih družbah kaže na sklep, da je izključitev žensk iz sfere moči in (politično relevantnega) znanja najboljši dokaz avtokratske, kontroverzne, nedokončane modernizacije. Pravzaprav je uničujoča posledica pozabe v tem primeru izguba povezave med vrednotami AFŽ, ki so politične, kulturne in ekonomske narave s sodobnimi koncepti enakosti spolov. Pot ženske emancipacije se danes vse pogosteje »vzame kot samoumevno«, tj. nečloveški položaj žensk pred stoletjem je pozabljen. Tu se moramo popolnoma strinjati z idejo, da je zgodovinski spomin predpogoj za oblikovanje strategij družbenih sprememb v sedanjem trenutku.

Ob koncu našega dela s pomembnimi viri za AFŽ na republiški in lokalni makedonski ravni je nastala dragocena zbirka akademskih besedil, prva

po sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ter uresničitev naših prizadevanj za digitalno in brezplačno dostopnost do tega pomembnega vira. Kot aktivisti in kot strokovnjaki s področja ustreznih ved moramo pristopiti k široki dejavnosti, da institucije, ki skrbijo za hrambo te arhivske dedičnine, spodbudimo k reševanju problemov pozabe. Pri tem moramo poiskati pristop, ki poudarja najpomembnejši vidik te zapuščine: njeni osrednji vlogi v življenjskih izkušnjah žensk, ki ponuja različne pripovedi v naših družbah, pogosto zastrupljenih z nacionalizmom in odzivom na prakse »palanke«. Z ohranjanjem preživete izkušnje žensk ustvarjamo »ženski arhiv«, kjer skupnost nenehno opozarjam na njen pomen.

In končno, prijatelji moji, zahteve po enakosti pogosto pomenijo izpodbljanje ustaljenih hierarhij. Medtem ko se torej oblike feminizma in njegovih dejanj nenehno spreminjajo in napredujejo, odziv ostaja enak in ga je

mogoče primerjati s tistem iz 19. stoletja, s tistem iz sredine 20. stoletja in s tistem izpred desetih let. Gre za leno, populistično in kvazegalitarno čustvo, da »feminizem ni za revne države«, da še vedno »nismo na tisti ravni, da bi se ukvarjali z vidiki spola« itd. Iz zgodovinske perspektive zaznavam, da je feminism pri nas razvil zelo pomembno funkcijo za napredok družbe, in to je vzpostavitev prakse, da se boji vodijo hkrati in na več frontah, za različne skupine posameznikov in skupnosti. In ravno ta točka v razvoju feminizma v naših družbah nas vodi neposredno do dela in prakse AFŽ.¹

1 Ivana Hadžievska je imela svoj govor v makedonščini.

Ankica Čakardić

REFERATI

Ankica Čakardić

Ankica Čakardić, vanredna profesorica i šefica Katedre za socijalnu filozofiju na Odseku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Bavi se socijalnom i političkom filozofijom s naglaskom na marksizam, Rosu Luxemburg i filozofiju roda. Govoreći nedavno o temi fašizma u suvremenom društvu, Ankica Čakardić upućuje upozorenje: "Alternative kapitalizmu i fašističkim tendencijama društva moraju se paralelno graditi i u teoriji i u praksi – i pisanjem i obrazovanjem i istraživanjima, baš kao i na ulicama, u našim kuhinjama, na radnim mjestima. Antifašizam je jednom bio učinkovit, bit će i opet!"

Antifašistička fronta žena nije i ne može biti tek historijska tema, poziv na muzejsko raspoloženje ili nasljeđe koje istraživački i arhivski spremamo u naša, dakako ponosna, sjećanja i srca. Ne, sjećanje više nije dovoljno. Fašizam je tu, budan, neumorno nam gmiže za vratom. Jasno je, Antifašistička fronta žena treba nam i danas, ona je naše sutra.

AFŽ je, boreći se protiv fašizma i za socijalističku budućnost, istovremeno i do tada neviđenom brzinom mijenjao konzervativnu sliku žena i njihov socijalni položaj. U liniji kontinuiteta, postavio je ključne temelje za razvoj feminističkih emancipacijskih politika i

povezao ih sa širim društvenim organizacijama. Već do kraja 1980-ih Jugoslavija je i na međunarodnom prostoru bila jedna od vodećih država koje su značajno utjecale na sadržaj i dinamiku najvažnijih rasprava koje su se u kontekstu Ujedinjenih Naroda tada vodile pod rubrikom "ženskih pitanja". Od tih vremena, po pitanju nekih kravovo izbornih socijalnih i materijalnih prava, vratile smo se korak unazad. Pred nama je nezamislivo mnogo feminističkog posla.

Kada se nakon napada na Kraljevinu Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine i 12-dnevnog rata Jugoslavija raspala na Nezavisnu državu Hrvatsku, dok su

Sloveniju okupirali Nijemci, Dalmaciju i Crnu Goru Talijani, a Srbiju i Makedoniju Mađari, Nijemci i Bugari, Komunistička partija Jugoslavije pozvala je sve progresivne snage, narode i narodnosti na oružani ustanak. U tu borbu bez odgađanja uključuju se i žene Jugoslavije: ujedinjena i široka fronta radnika, seljanki, građanki. Sudjelovale su u pokretu otpora, prikupljale oružje, sanitetski materijal, organizirale publiciranje i distribuciju letaka i štiva, pomagale u bjegovima uhapšenih, uključivale nove snage u partizansku frontu, vršile dijerzantske akcije.

Samо nekoliko primjera u moru dijerzantskih primjera: Kata Dumbović, poginula je u akciji oslobođenja drugova iz ustaškog logora u Kerestincu, žene su organizirale sabotažu glavne pošte u Zagrebu, žene su demonstrirale u Splitu radi oduzimanja hrane, organizirale su akcije u bolnici u Karlovcu, sjetimo se sestara Baković i njihove smrti, Anke Butorac, Dragice Končar i mnogih drugih.

Dakako, žene nisu tek sudjelovale u pokretu otpora koji je buktao po čitavoj okupiranoj Jugoslaviji, one su jednako tako bile i u borbenim redovima NOB-a. Žene su se uključile u jedinice Narodnooslobodilačke vojske kao borkinje, bombašice, političke komesarke, oficirke, bolničarke. U NOB-u oružjem je sudjelovalo preko 100 000 žena. Svaka četvrta pогinula je u borbi, 40 000 ih je ranjeno. Više od 300 000 žena odlikovano je ordenima zasluga za narod. 620 000 žena palo je kao žrtva fašističkog terora, što čini više od 1/3 ukupnih gubitaka koje je Jugoslavija imala tijekom rata. VI. lička divizija imala je u svojim redovima više od 600 borkinja, 25. augusta 1942. god. formirana je Prva ženska četa, u septembru iste godine već i Druga ženska četa. Brojne žene priključuju se IV., V., i XI. kordunskoj brigadi, a u VI. slavonskom korpusu tijekom rata borilo se 1670 partizanki.

Međutim, u NOB-u žene su na sebe preuzimale ogromnu količinu društvenu reprodukciju svakodnevlja, neopisivo

tvenog i organizacijskog reproduktivnog rada, od organizacije prehrane, zdravstvene skrbi o ranjenicima i djeci, preko organizacije borbe protiv epidemije tifusa do nabavke lijekova, odjeće i sanitetskih potrepština. Pod parolom "Ni zrna žita okupatoru - ni pedalj zemlje neobrađen", žene su formirale radne brigade koje su pomagale u sjetvi i žetvi. Poznate su akcije žena u Požeškoj kotlini koje su samo u jednoj noći požnjele 300 vagona pšenice, akcije žena koje su u dolini Raše noću škarama rezale žito i u vrećama ga, pred samim neprijateljem, odnosile, i tako spasile oko 700 kvintala žita za narod i borce.

Kažimo stoga naglas ono očigledno - ženski društveni reproduktivni rad bio je kičma NOB-a. Riječ je o radu bez kojega pobjeda nad fašizmom naprosto ne bi bila moguća. To da su žene bile i na ratnoj fronti sa svojim muškim suborcima i da su istovremeno organizirale i ponijele čitavu društvenu reprodukciju svakodnevlja, neopisivo

je ignorirana historijska činjenica koju nedovoljno ističemo, ali već danas to mijenjamo glasno poručujući: žene su krvavo iznijele borbu nad fašizmom, na ratnoj fronti i njenoj manje vidljivoj pozadini.

Fašizam nije tema prošlosti. Fašizam je permanentna prijetnja koja uvijek traži načina da dođe do svog punog izraza. Njegova srž ne stari ali s vremenima na vrijeme, ovisno o specifičnim ekonomskim i socijalnim krizama, fašizam traži nove oblike artikulacije. Tako je radikalna desnica danas, kao u nekom hipu samopouzdanja, iskocila iz povijesti, uskrnsula i prigrnila svoje suvremene političke saveznike, ne bi li bijesno, cinično, ambiciozno i s mnogo mržnje nametnula svoju agendu. Upravo stoga fašizam treba uvijek i iznova oprezno analizirati, locirati, tražiti njegove izvore i analizirati njegove nove forme i izraze - e kako bismo mogle otići korak dalje i na vrijeme organizirati antifašističku borbu.

Fašizam je ultimativni proizvod kapi-

talizma i pogoduju mu jake socijalne krize. U samo zadnjih petnaestak godina kapitalizam je doživio nekoliko brutalnih kriza. Finansijska kriza iz 2008., Covid-19 pandemija, trenutna inflacija, permanentne klimatska i izbjeglička kriza, dodajmo tome političku nestabilnost istočne Europe, kao i tenzije imperialnih blokova i u njima nepremostiva razjedinenost globalne periferije i centra.

Razdoblja nakon socijalno-ekonomskih kriza predstavljaju opasnu društveno-političku zonu koja uvijek pogoduje jačanju fašističkih pokreta. Ti pokreti, prepoznaju socijalnu krizu, ali odgovornost za nju prebacuju s kapitalističkog sustava na druge žrtvene janje: na žene, LGBT i queer osobe, migrante, ljevičare i ljevičarke, Rome, crnce, Azijce, muslimane, nacionalno nepodobne, Židove, i nastavimo niz.

Uz aktualno jačanje kriza i buđenje staro-novih reakcionarnih, desničarskih i fašističkih tendencija društva, u nekom trenutku morat ćemo dati

nedvosmislen i urgentan odgovor na pitanje: tko će se boriti protiv tih tendencija? Odgovor mora biti jasan i bez povlačenja. Borbu će morat ponijeti svi ujedinjeni koji djeluju u interesu potlačenih i eksploratiranih, počevši od feminističkih, LGBT organizacija, ženskih organizacija koje danas brane pravo na pobačaj i vode borbu za reproduktivnu pravdu, preko inicijativa koje štite demokratska prava, progresivnih partija, sve do organizacija radničke klase i sindikata, svih onih koji se bore protiv rasizma, nasilja prema migrantima i nasilju svih vrsta te koji se bore se za mir i klimatski održivu budućnost.

Upravo sam stoga svoj govor s vama večeras, u ovoj svečanoj prigodi, započela porukom da je AFŽ princip sadašnjosti, njegovi organizacijski potencijali naša su budućnost. Treba nam ženska antifašistička internacionala! Preko ograda naših regionalnih i državnih granica. Današnji susret mogao bi biti prvi korak na tom putu.

Kada je 1958. godine, 15 godina nakon prve konferencije u Bosanskom Petrovcu, održan Plenum Saveza ženskih društava Hrvatske, tadašnja predsjednica Glavnog odbora Marija Šoljan u svom je govoru glasno poručila: "Drugarice, nastavljamo s radom." Ja bih danas neskromno dodala, "čim hitnije, jer vremena za čekanje nemamo".

Živjela nam antifašistička borba žena!

РЕФЕРАТИ

Анкица Чакардиќ

Анкица Чакардиќ е вонредна професорка и шефица на Катедрата за социјална филозофија на Отсекот за филозофија на Филозофскиот факултет во Загреб. Се занимава со социјална и политичка филозофија со акцент на марксизмот, Роза Луксембург и филозофијата на родот. Говорејќи неодамна на темата на фашизмот во современото општество, Анкица Чакардиќ упати предупредување: „Алтернативите на капитализмот и фашистичките тенденции на општеството морат паралелно да се градат и во тереријата и во праксата – и со пишување и образование и истражување, исто толку колку и на: улиците, во нашите кујни, на работните места. Антифашизмот еднаш беше делотворен, и повторно ќе биде!“

Антифашистичкиот фронт на жените не е, и не може да биде историска тема, повик на музејско расположение или наследство коешто истражувачки и архивски го складираме во нашите, секако горди, сеќавања и срца. Не, сеќавањата веќе не се доволни. Фашизмот е тута, неуморно ни лази по вратот. Антифашистичкиот фронт на жените ни треба и денес, тој е нашето утре.

АФЖ, борејќи се против фашизмот за социјалистичка иднина, истовремено и со дотогаш невидена брзина ја менувал конзервативната слика за жените и нивната социјална положба. Во линијата на континуитетот, поставил клучни темели за развој на феминистичките политики на еманципација и ги поврзал со пошироките општествени организации. Веќе кон крајот на осумдесеттите години на дваесеттиот век, на меѓународниот простор Југославија беше една од водечките држави што значајно влијаја на содржината и динамиката на најважните расправи што во контекстот на Обединетите Нации тогаш се водеа под рубриката „женски прашања“. Од тие времиња, по прашањето на некои крваво изборени социјални и материјални права, се вративме чекор нападен. Пред нас стои незамисливо многу феминистичка работа.

Кога по нападот на Кралството Југославија на 6 април 1941 година и 12-дневната војна Југославија се распаднала и се формирала Независна Држава Хрватска, Словенија ја

окупирале Германците, Далмација и Црна Гора Италијанците, а Србија и Македонија: Унгарците, Германците и Бугарите, Комунистичката партија на Југославија ги повикала сите прогресивни сили, народи и народности на вооружено востание. Во таа борба, неодложно, се вклучиле и жените на Југославија – обединет и широк фронт на: работнички, селанки, граѓанки. Учествувале во движењето на отпорот, собирале оружје, саниитетски материјал, организирале публикација и дистрибуција на летоци и четива, им помагале во бегствата на уапсените, вклучувале нови сили во партизанскиот фронт, изведувале диверзантски акции.

Само неколку примери во морето диверзантски примери: Ката Думбовиќ загинала во акцијата за ослободување на другарите од усташкиот логор во Керестинец, жените организирале саботажа на главната пошта во Загреб, жените демонстрирале во Сплит заради одземањето храна, организирале акции во бол-

ницата во Карловац, да се потсетиме на сестрите Баковиќ и нивната смрт, на Анка Буторац, Драгица Кончар, и многу други.

Секако, жените не учествувале само во движењето на отпорот кој пламтел низ целата окупирана Југославија, тие подеднакво биле ангажирани и во борбените редови на НОБ. Жените се вклучиле во единиците на Народноослободителната војска како: жени борци, бомбашки, политички комесарки, офицерки, болничарки. Во НОБ, со оружје учествувале преку 100 000 жени. Секоја четврта загинала во борба, 40 000 биле ранети. Повеќе од 300 000 жени биле одликувани со ордени за заслуги за народ, 620 000 жени паднале како жртви на фашистичкиот терор, што сочинува повеќе од една третина од вкупните загуби што Југославија ги претрпела за време на војната. Шестата Личка дивизија во своите редови имала повеќе од 600 жени борци, на 25 август 1942 година била формирана Првата женска

чета, а во септември истата година веќе и Втората женска чета. Бројни жени им се приклучиле на: Четвртата, Петтата и Единаесеттата кордуанска бригада, а во Шестиот славонски корпус во текот на војната се бореле 1 670 партизанки.

Меѓутоа, во НОБ жените преземале и многубројна општествена и организациска плодна работа: од организација на исхраната, здравствената нега за ранетите и децата, преку организирање на борбата против епидемијата од тифус, до набавки на лекови, облека и саниитетски материјал. Под паролата: „Ниту едно зрно жито за окупаторот – ниту една педа необработена земја“, жените формирале работни бригади коишто помагале во сеењето и жетвите. Познати се акциите на жените во Пожешката котлина во кои само за една ноќ ожнеале 300 вагони пченица, акциите на жените во долината на Раша кои ноќе со ножици ги расекувале вреќите жито и им го одземале пред нос на непријателите,

спасувајќи така 700 квантали жито за народот и борците.

Затоа гласно да го кажеме очигледното – женската општествена плодна работа била 'рбетот на НОБ. Станува збор за работа без која победата над фашизмот, едноставно, би била невозможна. Тоа што жените биле и на воениот фронт со своите машки соборци и што истовремено ја организирале и ја понеле врз себе целата општествена репродукција на секојдневието, е еден неописливо игнориран историски факт што недоволно го истакнуваме, но уште денес го менуваме тоа, гласно порачувајќи: жените крваво ја изнесоа борбата против фашизмот, на воените фронтови и во нивната помалку видлива заднина.

Фашизмот не е тема од минатото. Фашизмот е перманентна закана којашто секогаш бара начин да дојде до својот полн израз. Неговата суштина не старее и одвреме-навреме, зависно од специфичните економ-

ски и социјални кризи, бара, и наоѓа нови облици на артикулација. Така, радикалната десница денес, како во некој наплив на самодоверба, скокна од историјата, воскресна и си ги прегрна своите современи политички сојузници, за: бесно, цинично, амбициозно и со многу омраза да ја наметне својата агенда. Токму заради тоа фашизмот секогаш треба повторно и повторно внимателно да се анализира, лоцира, да се трага по неговите извори и да се анализираат неговите нови облици и изрази – за да можеме да отидеме чекор по-натаму и навремено да ја организираме антифашистичката борба.

Фашизмот е ултимативен производ на капитализмот и му одговараат сериозни општествени кризи. Само во последните петнаесетина години капитализмот доживеа неколку брутални кризи. Финансиската криза од 2008 година, пандемијата со Ковид-19, моменталната инфлација, перманентната климатска и бегалска криза, да ја додадеме тука и по-

литичката нестабилност на Источна Европа, како и тензите меѓу империјалните блокови и за нив непримостивата разединетост на глобалната периферија и центар.

Периодите по општествено-економските кризи претставуваат опасна општествено-политичка зона што е секогаш погодна за засилување на фашистичките движења. Тие движења ја препознаваат општествената криза, но одговорноста за неа ја префраат од капиталистичкиот систем на други жртвени јагниња: ЛГБТ и квир лицата, мигрантите, левичарите и левичарките, Ромите, црнците, Азијците, муслуманите, национално непогодните, Еvreите, да не ја продолжуваме низата.

Со актуелното зајакнување на кризата и будењето на старо-нови реакционерни, десничарски и фашистички тенденции во општеството, во одреден момент ќе мораме да дадеме недвосмислен и итен одговор на прашањето: Кој ќе се бори

против таквите тенденции? Одговорот мора да биде јасен и без повлекување. Борбата ќе мораат да ја понесат сите обединети коишто делуваат во интерес на угнетените и експлоатираните, почнувајќи од: феминистичките, ЛГБТ организациите, женските организации што денес го бранат правото на абортус и водат борба за репродуктивна правда, преку иницијативите коишто ги штитат демократските права, прогресивните партии, па сè до организациите на работничката класа и синдикатите, сите оние коишто се борат против расизмот, насилиството врз мигрантите и насилиството од секаков вид, како и оние коишто се борат за мир и климатски одржлива иднина. Токму затоа, својот говор со вас вечерва, во оваа свечена пријога, го почнав со пораката дека АФЖ е начело на сегашноста, неговите организациски потенцијали се нашата иднина. Ни треба женска антифашистичка интернациона! Преку препреките во нашите регионални и

државни граници. Денешната средба би можела да биде првиот чекор на тој пат.

Кога во 1958 година, 15 години по Првата конференција во Босански Петровец, се одржал Пленумот на Сојузот на женските друштва од Хрватска, тогашната претседателка на Главниот одбор, Марија Шољан, во својот говор гласно порачала: „Другарки, да продолжиме со работа.“ Јас денес нескромно би додала: „Што поитно, зашто немаме време за чекање“.

Да ни е жива антифашистичката борба на жените!

GOVORI

Ankica Čakardić

Ankica Čakardić izredna profesorica in predstojnica Katedre za socialno filozofijo na Odseku za filozofijo Filozofske fakultete v Zagrebu. Ukvarja se s socialno in politično filozofijo s poudarkom na marksizmu, Rosu Luxemburg in filozofiji spola. Ankica Čakardić je pred kratkim na temo fašizma v sodobni družbi opozorila: »Alternative kapitalizmu in fašističnim težnjam družbe je treba graditi vzporedno tako v teoriji kot v praksi – s pisanjem in izobraževanjem ter raziskovanjem, tako kot na ulicah, v naših kuhinjah, na delovnih mestih. Antifašizem je bil enkrat učinkovit, spet bo!“

Antifašistična fronta žensk ni in ne more biti samo zgodovinska tema, apel na muzejsko razpoloženje ali dediščina, ki jo z raziskavami in arhivi hranimo v svojih, seveda ponosnih, spominih in srcih. Ne, pomnilnik ni več dovolj. Fašizem je tu, prebujen, neutrudno nam leže za vratom. Jasno je, Antifašistično fronto žena potrebujemo še danes, to je naš jutri.

AFŽ, ki se je borila proti fašizmu in za socialistično prihodnost, je hkrati z nesluteno hitrostjo spreminjala konzervativno podobo žensk in njihov družbeni položaj. V liniji kontinuitete je postavil ključne temelje za razvoj feministične emancipacijske politike in jo povezel s širšimi družbenimi organizacijami. Jugoslavija je bila že do konca osemdesetih let ena vodilnih držav v mednarodnem prostoru, kar je po-

membno vplivalo na vsebino in dinamiko najpomembnejših razprav, ki so potekale v okviru Združenih narodov pod rubriko »ženska vprašanja«. Od tistih časov smo glede nekih krvavih socialnih in materialnih pravic stopili korak nazaj. Pred nami je nepredstavljivo veliko feminističnega dela.

gibanju, zbirale orožje, sanitetni material, organizirale izdajanje in razdeljevanje letakov in literature, pomagale pri begu aretiranih oseb, vključevale nove sile v partizansko fronto, izvajale diverzantske akcije.

Samo nekaj primerov v morju subverzivnih primerov: Kata Dumbovič, padla v akciji za osvoboditev svojih tovarišev iz ustaškega taborišča v Krestincu, ženske so organizirale sabotajo glavne pošte v Zagrebu, ženske so demonstrirale v Splitu za zaplembom hrano, organizirale akcije v bolnišnici v Karlovcu, spomnimo se sester Baković in njihovih smrti, Anke Butorac, Dragice Končar in mnogih drugih.

Ženske seveda niso sodelovalle samo v odporniškem gibanju, ki je divjalo po vsej okupirani Jugoslaviji, bile so tudi v bojnih vrstah NOB. Ženske so se pri-družile enotam Ljudsko osvobodilne vojske kot borke, bombašice, politične komisarke, častnice in bolničarke. V NOB je z orožjem sodelovalo preko 100.000 žena. Vsak četrti je umrl v

boju, 40.000 jih je bilo ranjenih. Več kot 300.000 žensk je prejelo red za-slug za narod. 620.000 žensk je padlo, kot žrtve fašističnega terorja, kar je več kot 1/3 vseh izgub, ki jih je imela Jugoslavija med vojno. VI. liška divizi-ja je imela v svojih vrstah več kot 600 bork, 25. avgusta 1942. nastala je Prva ženska četa, septembra istega leta pa Druga ženska četa. Številne žene se pridružijo IV., V. in XI. kordunski brigadi, v VI. Slovanskem korpusu pa se je med vojno borilo 1670 partizank.

Ženske pa so v NOB prevzele ogromno družbenega in organizacijskega reproducijskoga dela, od organizacije prehrane, zdravstvene oskrbe ranjen-cев in otrok, preko organizacije boja proti epidemiji tifusa do nabave zdra-vil, oblačil in sanitarni material. Pod gesлом »Niti zrna okupatorju – niti pedlja neobdelane« so ženske ustanovile delovne brigade, ki so pomaga-le pri setvi in žetvi. Znana so dejanja žena v Požeški kotlini, ki so samo v eni noči požele 300 vagonov pšenice, de-

janje žena, ki so v dolini Raše ponoči s škarjami kosile žito in ga v vrečah od-našale, pred očmi sovražnika, s čimer so ljudem in borcem prihranili okoli 700 kvintalov žita.

Torej, recimo na glas kar je očitno - družbeno reproduktivno delo žensk je bilo hrbtenica NOB, gre za delo, brez katerega zmaga nad fašizmom pre-prosto ne bi bila mogoča. Dejstvo, da so bile s svojimi soborci na vojni tudi ženske in da so hkrati organizirale in izvajale celotno družbeno reproducijo vsakdanjega življenja, je nepopisno zanemarjeno zgodovinsko dejstvo, ki ga premalo poudarjamo, danes pa to že spreminja s tem, da glasno rečeno: ženske so boj proti fašizmu izvajale v krvi, na vojni fronti in njenem manj vidnem ozadju.

Fašizem ni tema preteklosti. Fašizem je stalna grožnja, ki vedno išče poti, da pride do svojega polnega izraza. Njegovo jedro se ne stara, ampak od časa do časa, odvisno od konkretnih gospodarskih in družbenih kriz, fa-

šizem išče nove oblike artikulacije. Tako je danes radikalna desnica, kot v skoku samozavesti, skočila iz zgodovine, obudila in objela svoje sodobne politične zaveznike, da ne bi besno, cinično, ambiciozno in z veliko sovraštva vsiljevala svoje agende. Zato je treba fašizem vedno znova skrbno analizirati, locirati, iskati njegove izvore in analizirati njegove nove oblike in izraze - da bomo lahko naredili korak dlje in pravočasno organizirali protifašistični boj.

Fašizem je ultimativni produkt kapitalizma in močne družbene krize so mu naklonjene. V samo zadnjih pet najstih letih je kapitalizem doživel več surovih kriz. Finančna kriza leta 2008, pandemija Covid-19, trenutna inflacija, permanentna podnebna in begunška kriza, dodajmo k temu še politično nestabilnost Vzhodne Evrope, pa tudi napetosti imperialnih blokov in v njih nepremostljivo neenotnost globalno obrobje in središče.

Obdobja po socialno-ekonomskih

krizah predstavljajo nevarno družbeno-politično cono, ki je vedno naklonjena krepitvi fašističnih gibanj. Ta gibanja priznavajo družbeno krizo, a odgovornost zanjo prelagajo s kapitalističnega sistema na druge grešne kozle: na ženske, LGBT in queer osebe, migrante, levičarje, Rome, temnopalte, Azijce, muslimane, nacionalno neupravičene, Jude in nadaljujmo serijo.

Ob trenutni krepitvi kriz in prebujanju starih in novih reakcionarnih, desničarskih in fašističnih tendenc v družbi bomo morali na neki točki podati nedvoumen in nujen odgovor na vprašanje: kdo se bo boril proti tem težnjam? Odgovor mora biti jasen in brez zadržkov. Boj bodo morali izvesti vsi združeni, ki delujejo v interesu zatiranih in izkoriščanih, začenši od feminističnih, LGBT organizacij, ženskih organizacij, ki danes zagovarjajo pravico do splava in vodijo boj za reproduktivno pravičnost, preko pobud, ki ščitijo demokratičnih pravic,

progresivnih strank, vse do delavskih organizacij, razredov in sindikatov, vseh, ki se borijo proti rasizmu, nasilju nad migrantmi in nasilju vseh vrst ter se borijo za mir in podnebno vzdržno prihodnost.

Zato sem svoj govor z vami nocoj, ob tej svečani priložnosti, začela s sporočilom, da je AFŽ načelo sedanjosti, njegov organizacijski potencial naša prihodnost. Potrebujemo žensko antifašistično internacionalo! Čez ograje naših regionalnih in državnih meja. Današnje srečanje bi lahko bil prvi korak na tej poti.

Ko je leta 1958, 15 let po prvi konferenci v Bosanskem Petrovcu, potekal Plenum Zveze ženskih društev Hrvaške, je takratna predsednica Glavnega odbora Marija Šoljan v svojem govoru glasno sporočila: »Tovarišice, mi nadaljujemo našo delo.“ Danes bi neskromno dodala, „čim prej, saj nismo časa čakati“.

Naj živi antifašistič

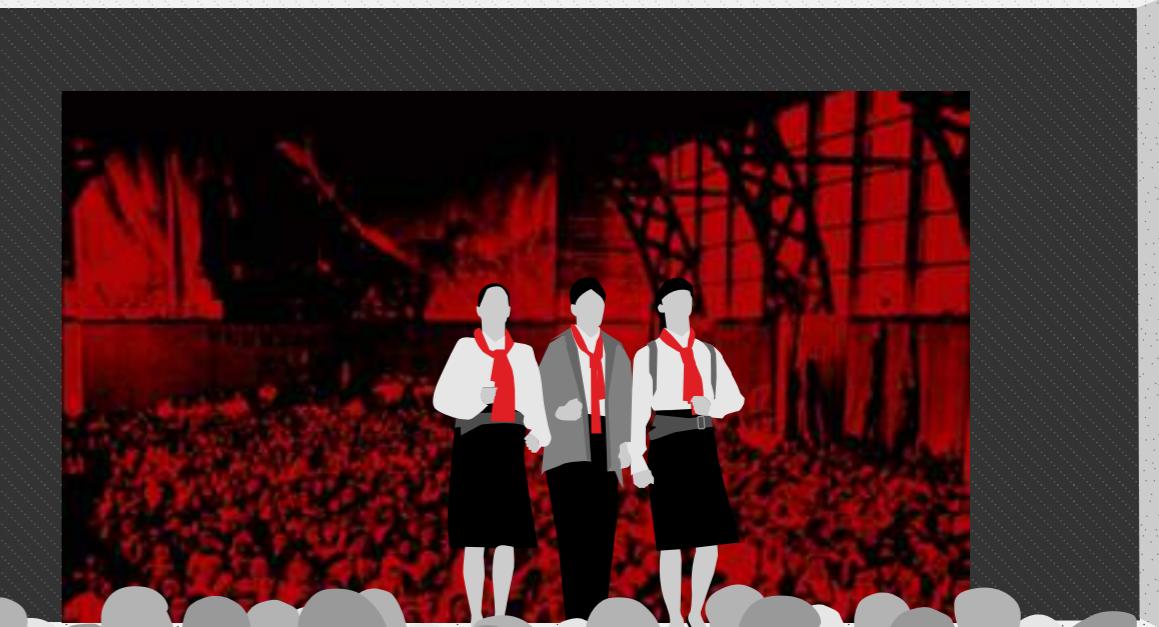

IV DIO

SVEČANA AKADEMIJA
PREDSTAVA

СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА
ПРИКАЗИ

SLÁVNOSTNÁ AKADÉMIA
PRIKAŽI

Žene ne čekaju da ih prime u partiju. Žene se same upisuju u istoriju radničkog pokreta. Pristaju na sve, da ih isleduju, hapse, muče... Ispisuju prve stranice ženske istorije.

Ženite ne čekaat da ги примат во партија. Жените сами се запишуваат во историјата на работничкото движење. Сè прифаќаат: да ги иследуваат, апсат, мачат... Ги испишуваат првите страници на женската историја.

Ženske ne čakajo na sprejem v Partijo. Vpisujejo se v zgodovino delavskega gibanja. Pripravljene so na zasliševanja, zapore, mučenje ... Pišejo prve strani ženske zgodovine.

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDPA u Crnoj Gori

Počinje Drugi svjetski rat... Naš ženski pokret je potpuno srastao sa narodnim frontom. Mi razumijemo ciljeve borbe. To je politički dug koji imamo prema sebi. Pozivamo vas u borbu za oslobođenje iz dvadesetvjeckovnog ropstva; u borbu za ravnopravnost žena; u borbu za srećnu budućnost cijelog radnog naroda!

Почнува Втората светска војна... Нашето женско движење сосема се срасна со народниот фронт. Ние ги разбирааме целите на борбата. Тоа е политички долг што го имаме кон самите себеси. Ве повикуваме во борба за ослободување од дваесетвековното ропство; во борба за рамноправност на жените; во борба за среќна иднина на целиот работен народ!

Začela se je Druga svetovna vojna. Naše žensko gibanje se je popolnomazlilo z ljudsko fronto. Razumemo cilje boja. To je politični dolg, ki ga imamo sami do sebe. Vabimo vas v boj za osvoboditev dvajset stoletnega suženjstva, v boj za enakopravnost žensk, v boj za srečno prihodnost vseh delavnih ljudi.

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDPA u Crnoj Gori

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDP-a u Crnoj Gori

Bile smo toliko ispunjene nadom. Ujedinjene protiv fašizma mi ćemo izvojevati slobodu, a ženama pravo na dostojan život! Ponosito koračaju žene kroz slobodno Cetinje; ponosito i dostojanstveno kao što i priliči hrabrim Crnogorkama. Na grudima nam blistaju odlikovanja i spomenice. Ujedinjene u naš moći AFŽ, osiguraćemo pravo na potpuno učeće u političkom životu!

Бевме толку исполнети со надеж. Обединети против фашизмот ние ќе извојуваме слобода, а за жените право на достоинствен живот! Гордо чекорат жените низ сlobodno Цетиње; гордо и достоинствено, како што и им прилека на храбрите Црногорки. На градите ни блескаат одликувања и споменици. Обединети во нашиот силен АФЖ, ќе си осигураме право на целосно учество во политичкиот живот!

Smo polne upanja. Združene proti fašizmu bomo izborile svobodo in ženskam pravico do dostojnega življenja! Ženske ponosno korakajo skozi svobodno Cetinje, ponosno in dostojanstveno, kot se spodobi pogumnim Crnogorkam. Na prsih se bleščijo odlikovanja. Združene v močno AFŽ smo zagotovilo za pravično in polno udeležbo v političnem življenju.

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDP-a u Crnoj Gori

Revolucija nije ušla u naše domove. Tamo je i dalje sve bilo isto, kao da revolucije nije ni bilo. Ženski rad u kući je i dalje nemilice eksploratiran. Niko nije želio da zaviri i vidi šta se tamo dešava.

Револуцијата не влезе во нашиите домови. Таму и натаму сè беше исто, како воопшто да не се ни случила револуција. Трудот на жените во домот и натаму безмилосно се експлоатира. Никој не сакаше да сирне и да види што се случува таму.

Revolution has not entered our homes. There it is still all the same, as if revolution had not even been. Women's work at home is still despised. No one wanted to look and see what was happening there.

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDP-a u Crnoj Gori

Žene uvijek nešto osvoje u ratovima i revolucijama, jer su one tada potrebne za dopunu radnih mesta, obezbeđivanje pozadine... prosto se otvorи javni prostor za njih. Ali poslije... uvijek nešto od toga što su osvojile moraju da vrate...

Жените секогаш освојуваат нешто во војните и револуциите, бидејќи тогаш се потребни за да ги пополнат работните места, да ја обезбедат заднината... едноставно се отвора јавен простор за нив. Но, потоа... секогаш нешто од тоа што веќе го освоиле мораат да го вратат...

Ženske v vojnah in revolucijah vedno nekaj pridobijo, ker jih potem potrebujemo za zapolnitev delovnih mest, da zagotavljajo zaledje ... odpre se jim javni prostor. Ampak potem ... morajo zmeraj vrniti del pridobljenega.

Scena i citat iz predstave *Politička istorija žena Crne Gore* nastala uz podršku UNDP-a u Crnoj Gori

Pogledajte političke заhtјeve које данас постављају организације жене. Заhtјеви који се тичу места жене у друштву су исти као заhtјеви које је постављао АФЖ. Препреке и замке су исте упркос идеолошким разликама. Савремене feministkinje bi сигурно имале о чему да разговарају са aktivistkinjama AFŽ-a. И имале би чemu да nauče jedna drugu. И те како.

Погледнете ги политичките барања што денес ги поставуваат организациите на жените. Барања кои се однесуваат на местото на жената во општеството се исти како и барањата што ги поставуваше АФЖ. Пречките и замките се исти наспроти идеолошките разлики. Современиите феминистки сигурно би имале за што да разговараат со активистките на АФЖ. И би имале што да учат едни од други. И тоа како.

Poglejte politične zahteve današnjih ženskih organizacija. Zahteve glede места žensk v družbi so enake zahtevam AFŽ. Ovire in pasti so kljub ideološkim razlikam enake. Sodobne feministke bi se zagotovo imele o čem pogovarjati z afežejevkami. In ene in druge bi se imele česa naučiti. In še kako.

V DIO

SVEČANA AKADEMIIA
KOLO

СВЕЧЕНА АКАДЕМИЈА
ТРКАЛЕЗНА

SLÁVNOSTNÁ AKADEMÍA
OKROGLA

Ženski hor "Lire" iz Banja Luke

Šivala je deklica zvezdo

Šivala je deklica zvezdo,
oj, zvezdo rdečo kot kri
in zraven si pela je pesem,
oj, pesem svobodnih je dni.

Si pela je deklica pesem,
jo slišal je mlad partizan,
ki bori se za zlato svobodo,
za kmečki in delavski stan.

Le šivaj, deklica, zvezdo
in zraven veselo zapoj,
saj črnim fašistom – gestapu
prisegli krvavi smo boj.

Na kapi se zvezda leskeče,
na vzhodu že zarja žari,
zdaj kmalu zasije svoboda,
svoboda trpečih ljudi.

Давај ме, мила мамо, давај ме

Давај ме, мила мамо,
мила мамо, давај ме
млада партизанка, мамо,
да станам

Козјак планина, мамо, да шетам
Козјак планина, мамо,
дали да шетам,

Карпуш војвода, мамо, да гледам
шмајзер на рамо, мамо, да носам
клети фашисти, мамо, да косам.

Са Овчара и Каблара

Са Овчара и Каблара
Чобаница проговора:
Друже Тито, бела лица,
Кад ћеш доћи до Ужица?
Кад ћеш доћи у Ужице
И довести јединице?
Друже Тито, прими наске
У редове партизанске.

Mlada partizanka

Mlada partizanka konja jahala,
Hej, nek se čuje, čuje,
Hej, nek se zna,
Da je mlada partizanka konja jahala.

Mlada partizanka pušku nosila
Hej, nek se čuje, čuje,
Hej, nek se zna,
Da je mlada partizanka pušku nosila.

Mlada partizanka bombe bacala,
Hej, nek se čuje, čuje,
Hej, nek se zna,
Da je mlada partizanka bombe bacala.

Mlada partizanka bunker rušila,
Hej, nek se čuje, čuje,
Hej, nek se zna,
Da je mlada partizanka bunker rušila.

Mila majko spremaj meni torbu
Mila majko, spremaj meni torbu
Ej da ja idem
U šumu u borbu

Ti ne plači
Mila majko draga
Velika je
našeg roda snaga

II DIO

KONFERENCIJA U
BIHAĆU

КОНФЕРЕНЦИЈАТА
ВО БИХАЌ

KONFERENCA V
BIHAĆU

Konferencija u Bihaću

Drugog dana obeležavanja 80-godišnjice osnivana Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (AFŽ), **7. decembar u Bihaću**, održana je celodnevna ženska konferencija čije su ključne teme bile: *Nasleđe AFŽ-a i njegova (ne)vidljivost, Ženski pokret i desni ekstremizam na prostoru bivše Jugoslavije i Pokretanje regionalne feminističke/antifašističke platforma za delovanje.*

Konferencija je stvorila uslove da se široki krug progresivnih aktivistkinja, političarki, novinarki, umetnica i istraživačica iz zemlja sa prostora bivše Jugoslavije poveže sa iskustvom afežeovki i u njemu nađe inspiraciju i pouku za buduće feminističke borbe.

Конференцијата во Бихаќ

Вториот ден од одбележувањето на 80-годишнината на Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија (АФЖ), **на 7 декември во Бихаќ**, се одржа целодневна женска конференција чиишто клучни теми беа: *Наследството на АФЖ и неговата (не)препознатливост, Женското движење и десниот екстремизам на просторот на поранешна Југославија и Основање на регионална феминистичка/антifaшистичка платформа за делување.*

Конференцијата создаде услови да се поврзе широк круг на: прогресивни активистки, политичарки, новинарки, уметнички и истражувачки од земјата и од просторот на поранешна Југославија со искуството на жените од АФЖ и во него да најде инспирација и поука за идни-те feministички борби.

Konferenca v Bihaću

Drugega dne obeležavanja 80. obilježnice ustanovitve Antifašistične fronte žensk Jugoslavije (AFŽ) je **7. decembar v Bihaću** potekala celodnevna ženska konferenca, katere ključne teme so bile: *Zapuščina AFŽ in njene (ne)vidljivost, Žensko gibanje in desni ekstremizem na območju bivše Jugoslavije ter Ustanovitev regionalne feministične/antifašistične platforme za delovanje.*

Konferenca je utemeljila pogoje za повезovanje širokога крова напредних активистк, политичарк, новинарк, уметниц и разисковалк з обмоји бивше Југославије и се при тем наслонила на изкушне афеџевк тер при њих најла најдих за наследне feministичне боје.

UVODNA IZLAGANJA²¹ **Stanje u Bosni i Hercegovini**

2. Tekstovi u ovom poglavljiju prate redosled izlaganja na Konferenciji

Besima Borić govornica, pored nje na fotografiji (glezano s leva na desno):
Biljana Maletin, Ana Rajković Pejić, Nađa Duhaček, Milena Šmit, Milica Nikolić i Cvetanka Ivanova.

Besima Borić

Liderice da, ali ne po cijenu ugrožavanja i uništavanja drugih žena

Drage moje drugarice pristige iz svih krajeva bivše nam zajedničke domovine, pozdravljam vas u ime delegacije BIH i izražavam zadovoljstvo, ali i čast da stojim ovdje, ne pred vama, ne pored vas, nego sa vama! Zajedno!

Upravo je solidarnost i zajedničko žensko djelovanje ono što je, makar rijetko i u pojedinim prilikama, ostalo neugašen plamen i rezultat naših prethodnih borbi, a nove nam tek predstoje.

Znate kako se uvijek govorilo: 'Ebeš zemlju koja Bosne nema!

I kao da cijela naša historija potvrđuje baš to: njenu žilavost, otpor, sve njene bitke protiv komadanja, prisvajanja, negiranja, ranjavanja i tako sve do danas.

Različiti oblici fašizma koje i danas živimo, orkestirirana *dešavanja naroda*, a na štetu svih njenih naroda, a naravno i na štetu posebno žena i ugroženih grupa, ne daju nam ni mira ni opuštanja.

U BIH smo upravo završili izbore. U toku su nova koaliranja i preslagivanja vlasti. Čini se kao da pušu neki novi vjetrovi, vidjećemo. Nada zadnja umire.

Luđačka košulja skrojena u Dejtonu, uz svu blagodat da je zaustavila rat i stradanja, proizvela je zarobljenu državu, povoljnu za nastavak velikodržavnih i nacionalističkih ambicija naših susjeda i komšija, koji je stalno dovođe u pitanje, stvorila povoljnu klimu za korupciju i kriminal i na površinu izbacila svu nesposobnost političara i

inh da rješe elementarne probleme građana. I sve to uz asistenciju međunarodne zajednice (šta god to bilo).

Gde smo danas, šta nam predstoji? Mnogo smo postigle. Uspjele smo najprije da preživimo i da se održimo. Imamo Zakon o ravnopravnosti spolova, kvotu od 40% u Izbornom zakonu, ratificirali među prvima Istanbulsku konvenciju i sl. Izgradili institucionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost.

Uspjele smo da se poboljšaju i donešu brojni zakoni posebno kada je riječ o nasilju u porodici, da se unaprijede mehanizmi za zaštitu žrtava i da se unaprijedi svijest u društvu o tom problemu.

U svom prvom izještaju o osnovnoj evaluaciji Bosne i Hercegovine, Grupa eksperata Vijeća Evrope za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO) ističe pozitivne zakonske i političke mјere koje su uvele vlasti zemlje, ali također navodi mјere potrebne kako bi BiH ispunila zahtjeve iz Istanbulske konvencije. Npr. "hitno djelovanje" vlasti kako bi se se osigurala usklađenost sa Konvencijom, tj. GREVIO poziva bosanskohercegovačke vlasti da izmijene zakone koji tretiraju seksualna krivična djela u zakonodavstvu države, entiteta i Brčko distrikta "kako bi u potpunosti uključili pojam nedostatka slobodnog pristanka, kako to zahtijeva Istanbulska konvencija, i da preciziraju vrstu seksualnih radnji bez pristanka koja su kriminalizovana u skladu sa konvencijom".

Faktički nema grada ni manjeg mjesta u našoj Bosni i Hercegovini u kojem

nema neke organizacije žena. Ženske organizacije su najumreženiji i najpo-svećeniji dio civilnog društva. Iako im se nameću različite barijere, etničke, vjerske, entitetske, ženski pokret je uvijek bio skup prijateljstava s jasnim ciljem da se u ono što je postignuto ne dira. Ženski pokret u Bosni i Hercegovini raste i dobija na raznovrsnosti i danas imamo snažne i jake romske ženske organizacije, obrazovane Romkinje i liderice, istaknute žene sa invaliditetom, lezbejke koje se ne boje da otkriju svoj identitet, ekološke pokrete i sl. Da nije ženskog pokreta, sigurno bi na mnoga naša prava, pravo na rad i reproduktivna prava bilo udarano sa više žara, a što vidimo da se dešava u mnogim razvijenim, zapadnim demokratijama. Ne smijemo se uljuljkivati jer je i naša kao i svaka druga borba često dva koraka unazad, a jedan unaprijed, a postignuto se lako oduzme ako se ne čuva.

Okolnosti nam ne idu na ruku, ali da nema izazova ne bi bilo potrebe ni za djelovanjem, a svako nedjelovanje vodi u pospanost i uljuljanost. Nema nas dovoljno u politici, i nikako da dođemo do one kritične mase žena na mjestima odlučivanja koja bi mogla da potaknu šire društvene promjene i da pošalje važnu poruku da je naše mjesto tamo gdje se donose ključne odluke. Na svaki oblik saradnje žena u politici se prilično uspješno obrušava. Na sreću ima političarki koje su uprkos tome, ostale dosljedne i svjesno i uporno djeluju u parlamentima u korist žena i raznih marginalnih grupa, i međusobno sarađuju čak i kad se šefovi stranaka (navodno) „ne slažu“.

U ekonomiji kao bazi društva smo i dalje u većini u *pink* zanimanjima, na nesigurnim radnim mjestima kojima opada tržišna vrijednost. Tokom Korone su upravo takva zanimanja bila daleko više izloženija riziku od otpu-

štanja, ili u riziku od izloženosti virusu. Manje nas je među radno aktivnim stanovništvom, ali zato više među nezaposlenima i dugoročno nezaposlenima. Kad se trebamo zaposliti, pitaju da li ćemo rađati djecu da nas ne bi zaposlili, a kad zađemo u godine pitaju zašto nisi rađala, a ako jesu, kažu „jao što si propala“. Kad se uspijemo probiti u nekim zanimanjima, npr. u akademiji, novinarstvu i sl. njima uvijek opadne društveni status i ekonomска i simbolička moć. Napredovanje nam je ograničeno staklenim plafonima, a kad jedan probijemo, za tren oka nastane drugi. U medijima smo i dalje uglavnom žrtve, estradne zvijezde i povod za trivijalne komentare na portalima i društvenim mrežama, i naša prava se pominju samo za određene dane i to samo neka od naših ljudskih prava. Osmi mart nam je ukraden i pretvoren u „bal uvelih ruža bez kruha“ a o feministizu nam pričaju da su to neke isfrustrirane žene koje mrze muškarce i porodicu.

U isto vrijeme se dešava i antirodni pokret koji je od zapadnog svijeta do-brim dijelom učinio nešto drugačije od onog na što smo navikli. Izmišljen je pojam *rodna ideologija* kao oblik iskrivljene svijesti da bi nas se ubijedilo da ne možemo biti predsjednice, naučnice, sutkinje, inžinerke, trgovkinje, frizerke, higijeničarke, i da bi nas učinili domaćicama koje, kroz neplaćeni rad u domaćinstvu, besplatno rade poslove za koje i država ima odgovornost - čuvanje djece, briga o osobama s invaliditetom, starijim i nemoćnim licima. I ne samo to, već da bi više rađale djecu, po mogućnosti sinove, jer silama mraka uvijek treba nove vojske za neke nove ratove.

Sve su to teme o kojima se ne govori dovoljno. Empatija i solidarnost nije više poželjna, a neoliberalni kapitalistički modeli su nas ubijedili da sve možemo i trebamo biti liderice. Lide-

rice da, ali ne po cijenu ugrožavanja i uništavanja drugih žena i ugroženih slojeva.

A antifašizma ima onoliko koliko ga, doduše samo manifestaciono, njeguju antifašistička udruženja i organizacije boraca. Zvaničnicima se ponekad omakne da kažu da se *bore protiv antifašizma*, pokazujući pri tom koliko suštinski ne razumiju njegovo značenje. Ili se, možda i varam?

I na kraju, recimo kako je važno da se sjećamo svih naših partizanki, skojevki, udarnica, radnica, liderica bez kojih ne bi imale čvrste temelje za suočavanje sa novim izazovima.

Smrt fašizmima, sloboda ženama!

Бесима Борик

Состојбата во Босна и Херцеговина

Лидерки да, но не по цена на загрозување и уништување на другите жени

Драги мои другарки пристигнати од сите краишта на нашата поранешна заедничка татковина, ве поздравувам во името на делегацијата на БиХ и изразувам задоволство, но и чест што стојам тута, не пред вас, не покрај вас, туку со вас! Заедно!

Всушност, солидарноста и заедничкото женско делување е она што, иако можеби ретко и само во поедини ситуации, останаа како неизгаснат пламен и резултат на нашите претходни борби, а новите уште ни претстојат.

Знаете како отсекогаш се велеше:
„Ебатеземјата којашто ја нема Бос-
на!“

како целата наша историја да го тврдува токму тоа: нејзината живот, отпор, сите нејзини битки против распарчувањето, присвојувањето, негирањето, ранувањето и се до денес.

зличните облици на фашизмот кои и денес живееме, оркестричните случаувања на народ, а на ета на сите нејзини народи, а секо и на штета особено на жените агрозените групи, не ќе оставаат мира и не ќе дозволуваат да се уштиме.

БиХ само што завршивме со
борите. Во тек се нови коалици-
ја и преурдување на властта.
Гледа како да дуваат некои нови

ища, ќе видиме. Надежта уми-
оследна.

нката кошула скроена во
н, и покрај сиот благодат што
преде војната и страдањата, про-
должување на големодржав-
и националистички амбиции
шите соседи и комшии кои по-
но ја доведуваат во прашање,
де поволна клима за коруп-
и криминал и на површина ја
ли целата неспособност на по-
тарите и другите да ги решат
ентарните проблеми на граѓа-
И сето тоа со асистенција на
народната заедница (што и да
).

Каде сме денес, што ни претстои? Постигнавме многу. Успеавме најпрво да преживееме и да се одржиме. Имаме Закон за рамноправност на половите, квота од 40% во Изборниот закон, меѓу првите ја ратификувавме Истанбулската конвенција, и слично. Изградивме институционални механизми за родова рамноправност.

Успеавме да се подобрят и донесат бројни закони, особено кога станува збор за семејното насилиство, да се унапредат механизмите за заштита на жртвите и да се унапреди свестта на општеството за тој проблем.

Во својот прв извештај за основната евалуација на Босна и Херцеговина, Групата експерти на Советот на Европа за акција против насилиство над жените и семејното насилиство (GREVIO) ги истакнува позитивните законски и политички мерки што ги воведе власта на земјата, но исто така, ги наведува и потребните мер-

ки за БиХ да ги исполнити барањата на Истанбулската конвенција. На пример, „итино постапување“ на властта за да се обезбеди усогласеност со Конвенцијата, односно GREVIO ја повикува босанско-херцеговската власт да ги смени законите што ги претираат сексуалните кривични дела во законодавството на државата, ентитетите и дистриктот Брчко за целосно да го вклучат поимот недостиг на слободна согласност, како што го бара тоа Истанбулската конвенција, и да ги прецизираат видовите сексуални дејствија без согласност што се криминализираат во согласност со Конвенцијата.“

Всушност, нема град или помало место во нашата Босна и Херцеговина во кои не постои некаква женска организација. Женските организации се највмрежен и најпосветен дел на граѓанското општество. Иако им се наметнуваат различни бариери: етнички, верски, ентитетски, женското движење секогаш било збир напријателства

јасна цел да не се манипулира она што е постигнато. Женското движење во Босна и Херцеговина сака и добива на разновидност денес има: силни и јаки ромски женски организации, образовани групки и лидерки, истакнати жени со инвалидитет, лезбејки што не се борат да го откријат својот идентитет, еколошки движења, и слично.

Да не беше женското движење, које је борело за нашите права, правото на работата и репродуктивните права, а потурно ќе беа нападнати со поголема жестокост, како што гледаме кога се случува во многу развиени, постарладни демократии. Но, не смееме да се залажуваме бидејќи и нашата, која и секоја друга борба, честопати е дала некоја победа, а една пораза е два чекора назад, а еден најдобар пример е тоа што постигнатото лесно може да биде одземено ако не се чува.

олностите не ни одат во прилог, ако нема предизвици не би имани потреба за делување, а секое делување води во поспаност и активност.

Нè нема доволно во политиката, и никако не можеме да дојдеме до онаа критична маса на жени на местата каде што се одлучува за тие да можат да поттикнат општествени промени и да испратат важна порака дека нашето место е онаму каде што се носат клучни одлуки. Доста успешно се напаѓа секој облик на соработка на жените во политика-та. За среќа, има доста политичарки кои наспроти ова, останаа доследни и свесно и упорно делуваат во парламентите во корист на жените и разните маргинални групи, и меѓусебно соработуваат дури и кога шефовите на партиите (наводно) „не се согласуваат“.

Во економијата, како основа на општеството, жените и натаму се во најголемо мнозинство во пинк професиите, на несигурни работни места на кои им се намалува пазарната вредност. За време на Короната токму таквите професии беа многу повеќе изложени на ризик од отпуштање или на ризик од изло-

женост на вирусот. Помалку нè има меѓу работно-активното население, ама затоа, пак, нè има повеќе меѓу невработените и долгорочно невработените. Кога треба да се вработиме, нè прашуваат дали ќе раѓаме деца за да не нè вработат, а кога сме во позрели години нè прашуваат зошто не сме раѓале, а ако сме раѓале, велат „леле, колку си пропаднала“. Кога ќе успееме да се пробиеме во некои занимања, на пример, академските, новинарството, и слично, ним секогаш им паѓа општествениот статус и економската и симболичката моќ. Напредувањето ни е ограничено со стаклени плафони, а кога ќе проби-еме еден, додека трепнеш се јавува друг. Во медиумите и натаму главно сме жртви, естрадни звезди и повод за тривијални коментари на порталите и социјалните мрежи, а нашите права се спомнуваат само на одредени датуми и тоа само некои од нашите човекови права. Осми март ни е украден и претворен во „бал на

свенати ружи без леб“, а за феминизмот ни рассказуваат дека тоа се само некои фрустрирани жени што ги мразат мажите и семејството. Истовремено се случува и антиродовото движење кое од западниот свет во голема мера создаде нешто друго од она на што сме навикнале. Измислен е поимот родова идеологија како облик на искривена свест за да нè убедат дека не можеме да бидеме: претседателки, научнички, судијки, инженерки, трговки, фризерки, хигиеничарки, за да нè претворат во домаќинки кои, преку неплатената работа во домаќинството, бесплатно ќе ги вршат оние работи за кои и државата има одговорност – чување на децата, грижата за лица со инвалидитет и стари и изнемоштени лица. И не само тоа, туку и за да раѓаме повеќе деца, по можност синови, зашто на силите на темнината секогаш им треба војска за некои нови војни.

Сè ова се теми за кои не се зборува

доволно. Емпатијата и солидарноста веќе не се пожелни, а неолибералните капиталистички модели нè убедија дека сите можеме, и треба да бидеме лидерки. Лидерки да, но не по цена на загрозување и уништување на другите жени и загрозените слоеви.

А, антифашизам има онолку колку што го негуваат, макар само демонстративно, антифашистичките здруженија и боречките организации. На официјалните лица понекогаш им се испушта да кажат дека се борат против антифашизмот, покажувајќи притоа колку, всушност, не го разбираат неговото значење. Или, можеби се лажам?

И на крајот, да кажеме дека е важно што се сеќаваме на сите наши: партизанки, скоечки, ударнички, работнички, лидерки, без кои не би имале цврсти темели за соочување со новите предизвици.

Смрт на фашизмот, слобода на жените!

Besima Borić

Stanje v Bosni in Hercegovini

Voditeljice da, a ne za ceno ogrožanja in uničevanja drugih žensk!

Drage moje tovarišice, ki ste prišle z vseh koncov naše bivše skupne domovine, v imenu delegacije Bosne in Hercegovine vas lepo pozdravljam, vesela sem in čast mi je, da stojim tukaj, ne pred vami, ne poleg vas, ampak z vami! Skupaj!

Prav solidarnost in skupno žensko delovanje, ki ga imamo sicer redko in ob redkih priložnostih, sta nepogašen plamen in rezultat naših predhodnih bojev, novi pa so še pred nami.

Veste, kako se je zmeraj reklo: »Ebež zemlju koja Bosne nema!« (*Jebež državo, ki Bosne nima!*)

In kot da vsa naša zgodovina potrjuje prav to: njen trdoživost, odpor, vse

njene bitke proti razdrobljenosti, prisvajanju, zanikanju, ranjanju in tako naprej vse do danes.

Različne oblike fašizma, ki nas tudi danes spremljajo, zrežirana dogajanje ljudstva, na škodo vseh narodov, prav tako posebej na škodo žensk in ranljivih skupin, slednje nam ne dajo miru niti predaha.

V Bosni in Hercegovini smo ravno končali volitve. Zdaj je čas novih koalicij, preoblikovanje oblasti. Zdi se, da pihajo neki novi vetrovi, bomo videli. Upanje zadnje umre.

Nora srajca, skrojena v Daytonu, je proizvedla, da se je ustavila vojna in trpljenje, je pa proizvedla ujeto državo,

po kateri imajo svoje velikodržavne in nacionalistične apetite sosedje. Leti kar naprej dvomijo o njej. Ustvarili so ugodno klimo za korupcijo in kriminal ter na površje iznesli vso nesposobnost politikov in drugih za reševanje elementarnih problemov državljanov. In vse to ob pomoči mednarodne skupnosti (karkoli je že to).

Kje smo danes in kaj je pred nami? Dosegle smo veliko. Najprej smo dosegle, da preživimo in da obstanemo. Imamo Zakon o enakopravnosti spolov, kvoto 40 odstotkov v Zakonu o volitvah, ratificirali smo med prvimi Istanbulsko konvencijo ipd. Zgradili institucionalne mehanizme za spolno enakost.

Dosegle smo, da so se poboljšali in sprejeli številni zakoni, predvsem na področju nasilja v družini, poboljšali so se mehanizmi za zaščito žrtev in da se je začela prebujati zavest v družbi o tem problemu.

V svojem prvem poročilu o osnovnem vrednotenju Bosne in Hercegovine, je skupina strokovnjakov Sveta Evrope za akcijo proti nasilju nad ženskami in proti nasilju v družini (GREVIO) poudarila pozitivne pravne in politične ukrepe, ki so jih uvedle državne oblasti, navaja pa tudi ukrepe, ki so potrebni, da bi BiH izpolnila zahteve Istanbulske konvencije npr. »nujno delovanje«, oblasti, da bi se zagotovila usklajenost s Konvencijo, oziroma GREVIO poziva bosansko hercegovske oblasti, da spremenijo zakone, ki obravnavajo spolna kazniva dejanja v državni zakonodaji, entitetski zakonodaji in zakonodaji Brčko distrikta, »da bi v celoti vključili koncept pomanjka-

nje svobodne privolite, kot to zahteva Istanbulska konvencija, in da določijo vrsto spolnih dejanj brez privolitve, ki so po konvenciji kazniva.«

Praktično ni mesta, niti naselja v Bosni in Hercegovini, ki ne bi imelo neke ženske organizacije. Ženske organizacije so najbolj omrežen in predan del civilne družbe. Čeprav so jim vsiljene različne ovire, etnične, verske, entitetske, je bilo žensko gibanje vedno skupina prijateljstev z jasnim ciljem, da se ne posega v doseženo. Žensko gibanje v Bosni in Hercegovini raste in se razvija, tako da imamo danes močne romske ženske organizacije, izobražene Romkinje in voditeljice, vidne invalidke, lezbijke, ki se ne bojijo izpostaviti svoje identitete, ekološka gibanja ipd.

Če ne bi bilo ženskega gibanja, bi se zagotovo številne naše pravice – pravica do dela, reproduktivne pravice – znašle pod še hujšim udarom, kot se dogaja v bolj razvitih zahodnih demokracijah. Ne smemo se uspavati, saj je naš, kot vsak drug boj, pogosto dva koraka nazaj in en naprej, in doseženo se zlahka vzame, če se ne ohranja. Okoliščine nam ne gredo na roko, a če ne bi bilo izzivov, ne bi bilo treba ukrepati, vsako neukrepanje pa vodi v zaspanost in uspavanost. V politiki nas je premalo in nikakor ne moremo doseči tiste kritične mase žensk na odločevalskih položajih, ki bi lahko spodbudila širše družbene spremembe in poslala pomembno sporočilo, da je naše mesto tam, kjer se sprejemajo ključne odločitve. Vsako obliko sodelovanja žensk v politiki se dokaj uspešno napada. K sreči obstajajo političarke, ki kljub temu ostajajo dosledne in v parlamentih zavestno in vztrajno delujejo v korist žensk in raznih marginalnih skupin ter med seboj sodelujejo tudi takrat, ko se strankarski voditelji (domnevno) »ne strinjajo«.

V gospodarstvu kot bazi družbe, smo še zmeraj v večini zaposlene v pink poklicih, na negotovih delovnih mestih, ki jim pada tržna vrednost. Manj nas je med delovno aktivnim prebivalstvom, zato pa več med nezaposlenimi ter dolgoročno nezaposlenimi. Pri zaposlovanju nas sprašujejo, če bomo rojevale, da nas ne bi zaposlili, ko pa pridemo v leta, nas sprašujejo, zakaj nismo rojevale, če pa smo, potem rečejo: »Joj, kakšna 'zguba!« Če nam se le uspe se prebiti v neki zaposlitvi, npr. v akademiji, novinarstvu ipd., se tem zaposlitvam takoj zniža družbeni položaj, ekonomska in simbolna moč. Napredovanje nam je onemogočeno s steklenim stropom. Če ga vendarle prebijemo, bo takoj za tem nastal novi. V medijih smo po navadi žrtve, estradne zvezde ter vir za trivialne komentarje na portalih in družbenih omrežjih. Naše pravice se spominjajo samo v določenih dnevih in še to le nekatere naše pravice. Osmi marec so

nam ukradli in ga spremenili v »ples ovenelih vrtnic brez kruha«, o feminizmu pa nam govorijo, da so to neke zafustrirane ženske, ki sovražijo moške in družino.

Hkrati pa se dogaja gibanje proti rojevanju, zaradi česar je zahodni svet precej drugačen od tistega, česar smo vajeni. Izmislili so si pojmom *spolna ideologija* kot oblika izkrivljenega pojmovanja, ki nas hoče prepričati, da ne moremo biti predsednice, znanstvenice, sodnice, inženirke, trgovke, frizerke, čistilke, in da bi nas potisnili za štedilnike, kjer bi za neplačano gospodinjsko delo delale tisto, za kar odgovarja država: vzugajale otroke, skrbele za nemočne invalide in starejše osebe. In ne samo to! Naj bi več rojevale, po možnosti sinove, ker mračne sile potrebujejo vojake za nove vojne.

Vse to so teme, o katerih se dovolj ne govari. Empatija in solidarnost nista več zaželeni, neoliberalen kapitalizem

nas je prepričal, da smo lahko in moramo biti vse voditeljice. Voditeljice da, a ne za ceno ogrožanja in uničevanja drugih žensk in ranljivih skupin.

Antifašizma je le toliko, kolikor ga predvsem le deklarativen negujejo antifašistična združenja in organizacije borcev. Uradnikom se včasih izmakne da povedo, da se borijo proti antifašizmu, pri tem pa se v resnici sploh ne zavedajo njegovega pomena. Ali pa se morda motim?

Na koncu povejmo, kako je pomembno, da se spominjamo naših partizank, skojevk, udarnic, delavk, voditeljic, kajti brez njih ne bi imele temeljev za sočanja z novimi izzivi.

Smrt fašizmu, svoboda ženskam!

UVODNA IZLAGANJA **Stanje u Severnoj Makedoniji**

Цветанка Иванова

Цветанка Иванова

Состојбата во Северна Македонија

Да се вмрежиме во одбрана од налетот на десниот екстремизам, новите облици на скриен фашизам и новите облици на дискриминацијаа

Голема чест ми е што денес добив можност да говорам на оваа значајна годишнина. За мене ова е историски момент, како и признание за сите жени со кои во изминатите децении се боревме за родова рамноправност.

Ќе почнам со ставот на поранешниот секретар на Обединетите Нации, Бан Ки Мун: „Еднаквоста на жените значи напредок за сите. Земјите со поголема родова рамноправност имаат подобар економски раст.“

Ќе продолжам со ставот на германскиот социјалдемократ, Август Бебел: „Положбата на жените во оп-

штеството го означува степенот на демократија.“

А каде сме ние денес во Република Северна Македонија?

Родовата рамноправност и еднаквите можности за жените во Република Северна Македонија се приоритет на: Собранието, Владата, политичките актери и граѓанскиот сектор.

Со задоволство можам да кажам дека активностите се спроведуваат континуирано, дека се унапредува законодавството, како и политичките и стратешките документи што ги

опфаќаат мерките и активностите од оваа важна област.

Тоа не беше случај во претходната десничарска власт. За повеќе од 11 години владеење на таа власт, родовото прашање беше третирано само декларативно и честопати и назадуваше.

Се реактуелизираа прашања коишто одамна беа решени во Македонија, како што се прашањето на: абортусот, веронауката, трето дете.

Денес во Република Северна Македонија постои солидна правна рамка и стратешки документи кои има-

ат за цел да се промовира родовата рамноправност. Дозволете ми да ги истакнам усвоените закони: Законот за еднакви можности на жените и мажите, Законот за спречување и заштита од дискриминација и Законот за спречување и заштита од насилиство врз жените и семејното насилиство.

Ратификувавме многу меѓународни правни документи од кои би сакала да ја истакнам Истанбулската конвенција.

Основен стратешки документ кој воспоставува стратешка рамка за натамошни активности во правец на унапредување на родовата рамноправност и зајакнување на жените е Стратегијата за родова рамноправност (2022-2027) што ја усвои Собранието. Со усвојување на оваа Стратегија уште еднаш се потврдува посветеноста на Собранието и Владата на унапредувањето на женските и човековите права и на воспоставувањето на еднакви мож-

ности за жените и мажите во сите сфери на општествениот живот. Исто така, овој стратешки документ обединува активности во сите области на делувањето за постигање на родова рамноправност.

Евидентно е дека учеството на жените во политиката се подобрува како резултат на континуираното уредување на изборната регулатива. Во парламентарниот состав 2020-2024, во моментов од 120 пратеници, 50, или 41,6 % се жени, а 70, или 58,4 % се мажи.

Меѓутоа, учеството на жените во извршната власт и натаму е на доста ниско ниво.

Механизмите за родова рамноправност воспоставени во согласност со Законот за еднакви можности на жените и мажите придонесуваат кон унапредувањето на еднаквите можности за жените и мажите во процесите на донесување на одлуки.

Структурата на националните механизми за родова рамноправност ја сочинуваат: Собраниската работна група за еднаквост на мажите и жените, Клубот на пратенички, Министерството за труд и социјална политика, единиците на локалната самоуправа, Ресурсниот центар за родово одговорна политика и буџетирање.

Во процесот на родово одговорно буџетирање на национално ниво се вклучени 13 министерства и 2 агенции. Според Родово договорната методологија на буџетирање, надлежност на министерствата е во период од 3 години да ги следат и известуваат за преземените активности и интервенции чија цел е намалувањето на родовата нерамноправност.

Владата на Република Северна Македонија во 2021 година основа Национално координативно тело за спроведување на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и

борба против насилиството, со мандат од 5 години, кое во март оваа година го усвои Првиот извештај за имплементација на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилиство врз жените и семејното насилиство.

Во Собранието на Република Северна Македонија делува и Комисија за еднакви можности на жените и мажите и Клуб на пратенички.

Најважни достигања на Собранието се:

- Унапредување на правната рамка за родова рамноправност;
- Анализа на Деловникот и Законот за Собранието од аспект на родот и предлог-измени и дополнувања на Деловникот и Законот за Собрание од аспект на родот;
- Прирачник за родова рамноправност и зајакнување на жените наменет за пратеничките;

- Воведување на обука за родовата рамноправност и ориентацијска обука за новите пратеници;

- Специјализирана обука за пратениците и стручната служба;

- Зголемен број барања направени кон Институтот на Собранието за анализи во врска со родовата рамноправност;

- Систематизирано работно место – советник за родова рамноправност.

Постигнавме многу и сме среќни што актуелната ресорна министерска за родови прашања е нашата другарка Јована Тренчевска, долгогодишна жена борец за родова рамноправност. Тоа ни дава право да очекуваме уште повеќе успех на овој план.

На крајот, ќе се навратам само на некои од предизвиците и следните чекори во претстојниот период:

- Усвојување и спроведување на Нацрт-законот за родова рамноправност;

- Измени и дополнувања на Кривичниот законик;

- Основање на Секретаријат за родова рамноправност во Владата на Република Северна Македонија;

- Поголема застапеност во извршната и локалната власт на места каде што не постојат законски решенија или квоти за воведување;

- Унапредување на националниот механизам за родова рамноправност.

Работата на стратешките интереси на жените за промена на положбата на жената е долгочлен процес и процес во пораст. Но, ние жените не сме задоволни со она што го постигнавме и продолжуваме да се движиме кон континуирано подоб-

рување до целосна родова рамноправност. Ова, од корист на сите, нуди перспектива за развој на политики и програми кои ќе овозможат унапредување на квалитетот на животот на жените и мажите.

И на крајот, односот на државата, институциите и невладиниот сектор кон АФЖ е на завидно ниво и со чувство на уважување и почитување, но постои тенденција на незаинтересираност за историјата меѓу младата популација и затоа е неопходно постојано да се направаме на сеќавањата, за тие и најтаму да останат со нас.

На крај, сакам да се обратам на мојотубав, мајчин македонски јазик затоа што во 21. век имаме обиди некој да го оспорува. Пред 80 години нашите жени од Македонија, од оправдани причини, не успеале да бидат тука, но денес еве сме, ние сме тука да го продолжиме патот којшто ни го зацртале. Сакам заедно да се потсетиме на зборовите на нашата Ве-

селинка Малинска: „Ние не можеме да се сетиме на деништата кога ние жените немавме никакво право, кога бевме експлоатирана радна снага. Поевтино плаќани од нашите другари...“. И да порачаме дека благодарение на нив и на многу жени изминатиот период, жени борци за родова еднаквост, ние сме луѓе но сèуште дискриминирани жени кои силно и посветено работиме на отстранување и на последните пречки за родова еднаквост.

„Погледај ги жените како поред другарите поправаат насип и това не полошо од нив, погледај на нивата, кога ќе видиш жена ора, жена копа, жена тракторист, погледај по куќите ќе видиш жена како преде, како ја влечи волната. Насекаде работат со нова воља, за нова земља, за нова слободна репубика.“ Да им порачаме: – Продолжуваме да работиме со иста жестокост за изградба на татковината, но не само да работиме, туку да продолжиме да бидеме активно вклучени во креирање на

политиките во сите пори на општествениот живот.

Во оваа прилика, сакам да оддадам признание на сите жени учеснички во НОБ, на жените основачи на АФЖ на Македонија, на 26-те жени членки на Извршниот комитет на АФЖ кои беа темел на нашето натамошно движење.

Да повикам да се обединиме заедно во една заедничка регионална платформа – да се вмрежиме, за успешно да го продолжиме патот до целосна родова рамноправност но, и во одбрана од напливот на десниот екстремизам, новите форми на скриен фашизам и новите форми на дискриминација.

Благодарам на вниманието!

Cvetanka Ivanova

Stanje u Severnoj Makedoniji

Da se umrežimou odbrani od naleta desnog ekstremizma, novih oblika skrivenog fašizma i novih oblika diskriminacije

Velika je čast za mene što sam danas dobila mogućnost da govorim na ovoj značajnoj godišnjici. Za mene je ovo istorijski trenutak, kao i priznanje za sve žene sa kojima smo se proteklih decenija borili za rodnu ravnopravnost.

Počeo sa stavom bivšeg generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Ban Ki Muna: „Jednakost žena znači napredak za sve. Zemlje sa većom rodnom ravnopravnostim imaju bolji ekonomski rast“.

Nastaviću sa stavom nemačkog socijaldemokrata Avgusta Bebela „Položaj

žene u društvu odražava stepen demokratije“.

A gde smo mi danas u Republici Severnoj Makedoniji?

Rodna ravnopravnost i jednakе mogućnosti za žene u Republice Severne Makedonije su prioritet Skupštini, Vlade, političkih aktera i civilnog sektora.

Sa zadovoljstvom mogu da kažem da se aktivnosti sprovode kontinuirano, unapređuju zakonodavstvo, politike i strateški dokumenti koji obuhvataju mere i aktivnosti iz ove važne oblasti.

To nije bio slučaj u prethodnoj desni-

čarskoj vlasti. Za više od 11 godina vladavine te vlasti, rodno pitanje je tretirano samo deklaratивno i često nazadovano.

Pokrenuta su pitanja koja su odavno rešena u Makedoniji, kao što su pitanje abortusa, veronauke, trećeg deteta.

Danas U Republici Severnoj Makedoniji postoji solidan pravni okvir i strateški dokumenti koji imaju za cilj promovisanje rodne ravnopravnosti. Dozvolite mi da istaknem usvojene zakone: Zakon o jednakim mogućnostima žena i muškaraca, Zakon o spreča-

vanju i zaštiti od diskriminacije i Zakon o sprečavanju i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Ratifikovali smo mnoge međunarodne pravne dokumente od kojih bi htela da istaknem Istanbulsku konvenciju.

Osnovni strateški dokument koji uspostavlja sveobuhvatan okvir za dalje aktivnosti u pravcu unapređenja rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena je Strategija za rodnu ravnopravnost (2022-2027), koju je usvojila Skupština. Usvajanjem ove strategije još jednom se potvrđuje posvećenost Skupštine i Vlade za unapređenje ženskih ljudskih prava i uspostavljanje jednakih mogućnosti za žene i muškarce u svim sferama društvenog života. Takođe, ovaj strateški dokument objedinjuje aktivnosti u svim oblastima delovanja na postizanju rodne ravnopravnosti.

Evidentno je da se učešće žena u politici poboljšava kao rezultat kontinuirane

nog unapređenja izborne regulative. U parlamentarnom sastavu 2020-2024, trenutno od 120 poslanika, njih 50 ili 41,6 procenata su žene, a 70 ili 58,4 procenata su muškarci.

Međutim, učešće žena u izvršnoj vlasti je i dalje na prilično niskom nivou.

Mehanizmi za rodnu ravnopravnost uspostavljeni u skladu sa Zakonom o jednakim mogućnostima žena i muškaraca doprinose unapređenju jednakih mogućnosti za žene i muškarce u procesima donošenja odluka.

Strukturu nacionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost čine Skupštinskoradno telo jednakosti muškarca i žena, Klub poslanica, Ministarstvo rada i socijalne politike, jedinice lokalne samouprave, Resursni centar za rodno odgovornu politiku i budžetiranje.

U proces rodno odgovornog budžetiranja na nacionalnom nivou uključeno je 13 ministarstava i 2 agencije. Prema Rodno odgovornoj metodologiji budžetiranja, nadležnost ministarstava je da u periodu od tri godine prate i izvještavaju o preduzetim aktivnostima i intervencijama u cilju smanjenja rodne neravnopravnosti.

Vlada Republike Severne Makedonije je 2021. godine osnovala Nacionalno koordinaciono telo za sprovođenje Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja, sa mandatom od pet godina, koje je u martu ove godine usvojilo Prvi izveštaj o implementaciji Konvencije Saveta Evrope za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U Skupštini Republike Sjeverne Makedonije djeluju Komisija za jednakе mogućnosti žena i muškaraca i Klub poslanika.

Najvažnija dostignuća Skupštine su:

- unapređenje pravnog okvira za rodnu ravnopravnost,
- analiza Poslovnika i Zakona o Skupštini sa aspekta roda i predloga izmena i dopuna Poslovnika i Zakona o Skupštini sa aspekta roda,
- priručnik o rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena namenjen poslanicima,
- uvela obuku o rodnoj ravnopravnosti u orientacijsku obuku za nove poslanike, zatim
- specijalizovane obuke za poslanike i stručnu službu,
- povećan broj zahteva poslanika Institutu Skupštine za analize u vezi sa rodnom ravnopravnosti
- sistematizovano radno mesto – savetnik za rodnu ravnopravnost.

Mnogo smo postigli i srečni smo što je aktuelna resorna ministarka za rodna pitanja naša drugarica Jovana Trenčevska, koja je dugogodišnji borkinja za rodnu ravnopravnost. To nam daje za pravo da očekujemo još više uspeha na ovom planu.

Na kraju ću se osvrnuti samo na neke od izazova i sledeće korake u prestonom periodu:

- Usvajanje i sprovođenje Nacrt-a zakona o rodnoj ravnopravnosti,
- Izmene i dopune Krivičnog zakonika,
- Osnivanje Sekretarijata za rodnu ravnopravnost u Vladi Republike Severne Makedonije,
- Veća zastupljenost žena u izvršnoj i lokalnoj vlasti, na mestima gde ne postoje zakonska rešenja ili kvote za uvođenje,

- Unapređenje nacionalnog mehanizma za rodnu ravnopravnost,

Rad na strateškim interesima žena na promeni položaja žena je dugoročan i rastući proces. Ali mi žene nismo zadovoljne onim što smo postigle i nastavljamo da se krećemo ka kontinuiranom poboljšanju do pune rodne ravnopravnosti. Ovo je korist za sve, nudi perspektivu za razvoj politika i programa koji će omogućiti unapređenje kvaliteta života i žena i muškaraca.

I na kraju, odnos države, institucija i nevladinog sektora prema AFŽ je na zavidnom nivou sa osećanjem uvažavanja i poštovanja, ali postoji tendencija nezainteresovanosti za istoriju među mlađom populacijom, zato neophodno je da se stalno vraćamo sećanjima da bi uspomene i dalje bile sa nama.

На крај³ сакам да се обратам на мојот убав, мајчин македонски јазик зато во 21 век имаме обиди некој да го оспорува. Пред 80 години нашите жени од Македонија од оправдани причини, не успеале да бидат тука но денес еве сме, ние сме тука да го продолжиме патот кој што ни го зацртале. Сакам заедно да се потсетиме на зборовите на нашата Веселинка Малинска „Ние не можеме да се сетиме на деништата кога ние жените немавме никакво право, кога бевме експлоатирана радна снага. Поевтино плаќани од нашите другари ...“ И да порачаме дека денеска благодарение на нив и на многу жени изминатиот период, борки за родова еднаквост, ние сме луѓе но сеуште дискримирирани жени кои силно и посветено

работиме на отстранување и на последните пречки за родова еднаквост.

“Погледај ги жените како поред другарите поправат насип и това не полошо од нив, погледај на нивата, кога ќе видиш жена ора, жена копа, жена тракторист, погледај по куќите ќе видиш жена како преде, како ја влечи волната. На секаде работат со нова воља, за нова земља, за нова слободна република.“ – да им порачаме: - Продолжуваме да работиме со ист жар за изградба на татковината но не само да работиме, туку сме и активно вклучени во креирање на политиките во сите пори на општествениот живот. На крај сакам да oddадам признание на сите жени учеснички во НОБ,

на жените оснивачи на АФЖ на Македонија, на 26-те жени членки на Извршниот Комитет на АФЖ кои беа темел на нашето понатамошно движење.

Да повикам да се обединиме заедно во една заедничка регионална платформа – да се вмрежиме, за успешно да го продолжиме патот до целосна родова рамноправност но, и во одбрана од напливот на десниот екстремизам, новите форми на скриен фашизам и новите форми на дискриминација.

Hvala na pažnji!

³ На крају, ќелим да се обратим на свом лепом, матерњем македонском језику jer u 21. veku imamo pokušaje da ga ospore. Pre 80 godina naše žene iz Makedonije, iz opravdanih razloga, nisu bile ovde, ali danas smo tu, tu smo da nastavimo putem koji su nam one zacrtale. Želim da se zajedno prisjetimo reči naše Veselinke Malinske „Ne možemo da se setimo dana kada mi žene nismo imale pravost, ljudi, ali i dalje diskriminisani prema ženama koje vredno i predano rade na uklanjanju poslednjeg, prepreke za rodnu ravnopravnost. „Pogledaj žene kako im drugarice popravljaju nasip do njih, a to nije ništa gore od njih, pogledaj njive, kad vidiš ženu kako ore, ženu kopaa, ženu traktoristu, pogledaj po kućama i ti videće ženu kako prede, vuči vunu. Svuda rade sa novom voljom, za novu zemlju, za novu slobodnu republiku“. – da im kažemo: – Nastavljamo sa istim žarom da radimo na izgradnji otadžbine, ali ne samo da radimo, već smo i aktivno uključeni u kreiranje politika u svim oblastima društvenog života. Na kraju, želim da odam priznanje svim učesnicама NOB-a, osnivačица AFŽ Makedоније, 26 членка Izvršног комитета AFŽ кои су биле темелј нашег daljeg pokreta. Dozvolite mi da pozovem da se ujedinimo u zajedничку регионалну platformu – da se umrežimo, da uspešno nastavimo put pune rodne ravnopravnosti, ali i u odbrani od naleta desnog ekstremizma, novih oblika skrivenog fašizma i novih oblika diskriminacije.

Cvetanka Ivanova

Stanje v Severni Makedoniji

Omrežimo se v obrambi pred navalom desničarskega ekstremizma, novimi oblikami prikritega fašizma in novimi oblikami diskriminacije

V veliko čast mi je, da imam možnost govoriti na tako pomembni obletnici.

Zame je to zgodovinski trenutek, kot tudi priznanje nam vsem ženskam, s katerimi smo se desetletja borile za enakopravnost spolov.

Začela bom s stališčem nekdanjega sekretarja Združenih narodov Ban Ki-moona: »Enakopravnost žensk pomeni napredek za vse. Države z večjo enakostjo spolov imajo boljšo gospodarsko rast.«

Nadaljevala bom s stališčem nemškega socialdemokrata Augusta Bebela »Položaj žensk v družbi odraža stopnjo demokracije.«

In kje smo danes v Republiki Severni Makedoniji?

Enakost spolov in enake možnosti za ženske v Republiki Severni Makedoniji so prednostna naloga Skupščine, Vlade, političnih akterjev in civilnega sektorja.

Z veseljem lahko rečem, da aktivnosti potekajo kontinuirano, izboljšujejo zakonodajo, politike in strateške dokumente, ki vključujejo ukrepe in aktivnosti na tem tako pomembnem področju.

Tega v prejšnji desničarski vladi ni bilo. Več kot 11 let vladanja te vlade je bilo

vprašanje spola obravnavano zgolj deklarativno in pogosto nazadovano.

Izpostavljena so bila vprašanja, ki so v Makedoniji že dolgo rešena, kot so vprašanje splava, verske vzgoje in trejtrega otroka.

Danes v Republiki Severni Makedoniji obstaja trden pravni okvir in strateški dokumenti, namenjeni spodbujanju enakosti spolov. Dovolite mi, da izpostavim sprejete zakone: Zakon o enakih možnostih žensk in moških, Zakon o preprečevanju in varstvu pred diskriminacijo ter Zakon o preprečevanju in varstvu nasilja nad ženskami in našilja v družini.

Ratificirali smo številne mednarodne pravne dokumente, med katerimi bi rada izpostavila Istanbulsko konvencijo.

odstotkov žensk, 70 ali 58,4 odstotkov pa je moških.

Še vedno pa je udeležba žensk v izvršilni oblasti na precej nizki ravni.

Mehanizmi za enakost spolov, vzpostavljeni v skladu z Zakonom o enakih možnostih žensk in moških, prispevajo k izboljšanju enakih možnosti žensk in moških v procesih odločanja.

Strukturo nacionalnih mehanizmov za enakost spolov sestavlja Delovno telo Skupščine za enakost moških in žensk, Klub poslank, Ministrstvo za delo in socialno politiko, enote lokalne samouprave in Resorni center za spolno odgovorno politiko in načrtovanje poračuna.

V proces spolno odgovornega načrtovanja proračuna na nacionalni ravni je vključenih 13 ministrstev in 2 agencij. V skladu s Spolno odgovorno metodologijo priprave proračuna, pristojnost ministrstva je, da v obdobju treh let

spremljajo in poročajo o izvedenih dejavnostih in posegih s ciljem zmanjšanja neenakosti spolov.

Vlada Republike Severne Makedonije je leta 2021 ustanovila Nacionalni koordinacijski organ za izvajanje Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju z mandatom petih let, ki je marca letos sprejel Prvo poročilo o izvajanje Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini.

V Skupščini Republike Severne Makedonije deluje Komisija za enake možnosti žensk in moških ter Klub poslancev.

Najpomembnejši dosežki skupščine so:

- izboljšanje pravnega okvirja za enakost spolov,
- analiza poslovnika in zakona o skupščini z vidika spola ter pred-

logi sprememb in dopolnitev Poslovnika in Zakona o Skupščini z vidika spola,

- priročnik o enakosti spolov in kreditvi vloge žensk, namenjen poslancem,
- uvedla usposabljanje o enakosti spolov v orientacijskem usposabljanju za nove poslanke,
- specializirano usposabljanje za poslanke in strokovne službe,
- povečano število zahtevkov poslancev Inštitutu Skupščine za analize na področju enakosti spolov
- sistemizirano delovno mesto - svetovalec za enakost spolov.

Dosegli smo veliko in veseli smo, da je sedanja resorna ministrica za vprašanja enakosti spolov naša tovarišica Jovana Trenčevska, ki je dolgoletna

borka za enakost spolov. To nam daje pravico, da pričakujemo še več uspehov na tem področju.

Na koncu se bom osredotočila le na nekatere izzive in naslednje korake v obdobju, ki nam sledi:

- Sprejem in izvajanje Osnutka zakona o enakosti spolov,
- Spremembe in dopolnitve Kazenskega zakonika,
- Ustanovitev Sekretariata za enakost spolov v Vladi Republike Severne Makedonije,
- Večja zastopanost žensk v izvršilni in lokalni oblasti, kjer ni zakonskih rešitev ali kvot za uvajanje,
- izboljšanje nacionalnega mehanizma za enakost spolov.⁴

Delo na strateških interesih žensk za spremembo položaja žensk je dolgo-

ročen in naraščajoč proces. Toda ženske nismo zadovoljne s tem, kar smo dosegli, in nadalujemo z nenehnimi izboljšavami do popolne enakosti spolov. To je korist za vse, ponuja perspektivo za razvoj politik in programov, ki bodo omogočili izboljšanje kakovosti življenja, tako žensk kot moških.

In na koncu, odnos države, institucij in nevladnega sektorja do AFŽ je na zavidljivi ravni z občutkom hvaležnosti in spoštovanja, med mladimi pa je prisotna tendenca nezanimanja za zgodovino, zato je potrebno, da se nenehno vračamo spominom, da bi spomini še naprej bili z nami.

Na koncu bi rada spregovorila v svojem čudovitem, maternem makedonskem jeziku, ker ga v 21. stoletju nekateri poskušajo izpodbijati. Pred 80. leti naše Makedonke iz upravičenih razlogov niso bile tukaj, danes pa smo tu, tu smo, da nadaljujemo pot, ki so nam jo

začrtale. Skupaj se želimo spomniti besed naše Veselinke Malinske »Moramo se spomniti dni, ko smo bile ženske brez pravic, ko smo bile izkorisčana delovna sila. In manj plačane od naših tovarišev

...« In povejmo, da smo danes po njihovi zaslugi in po zaslugi številnih žensk v preteklosti, ki so se borile za enakost spolov, da smo ljudje, a smo še vedno diskriminirane kot ženske, ki se trdo in predano trudijo odstraniti zadnje ovire za enakost spolov.

»Poglejte ženske, kako njihovi tovariši zraven popravljajo brežino, pa to ne deajo nič slabše od njih, poglejte njive, in vidite žensko, ki orje, žensko, ki kopljje, traktoristko, poglejte po hišah in boste videli ženske, ki predejo, sukajo volno. Povsod delajo z novo voljo, za novo državo, za novo svobodno republiko.« – In moramo jim povedati: – Še naprej z enako vnemo delamo za izgradnjo domovine, a ne samo da delamo, ampak se tudi aktivno vključujemo v kreiranje politik na vseh področjih družbenega življenja.

Na koncu želim izreči priznanje vsem udeleženkam NOB, ustanoviteljicam AFŽ Makedonije, 26 članicam Izvršnega odbora AFŽ, ki so bile temelj našega gibanja.

Naj pozovem k združitvi v skupno regionalno platformo – k povezovanju, za uspešno nadaljevanje poti k popolni enakosti spolov, pa tudi v obrambo pred valom desničarskega ekstremizma, pred novimi oblikami prikritega fašizma in pred novimi oblikami diskriminacije.

⁴ Cvetanka Ivanova je ta delovoravnjava v makedonščini.

UVODNA IZLAGANJA
Stanje u Crnoj Gori

Milica Nikolić

Milica Nikolić Stanje u Crnoj Gori

Heroizam žena Jugoslavije je još uvijek tu.
Možda sakriven i uspavan, ali je tu!

Uvažene delegatkinje i saborkinje, dozvolite mi da, kao i prethodne govornice, iskažem izuzetno zadovoljstvo što stojim ovdje sa vama, dijeleći ovaj svečani trenutak koji za mene lično, kao i za sve vas sigurna sam, ima posebnu važnost.

Ovdje u Bihaću, kao i juče u Bosanskom Petrovcu, svjesna okolnosti u kojima živimo širom naše bivše države SFRJ, dok se preispituju naša, krvljlu naših pretkinja osvojena prava, dok se ruše antifašistički spomenici i dok se relativizuju partizanske pobjede, izjednačava partizanski sa četničkim i ustaškim pokretom, cijelo moje

biće drhti od radosti zbog snagenašeg okupljanja, važnosti ovog mjesta u istorijskoj topografiji i uvjerenja da će baš odavde ljevica, vođena ženskim aktivizmom, opet poslati snažan odgovor svemu što se dešava kako na globalnom, tako i na našim lokalnim nivoima. Baš kao što je i onda, prije 80 godina, emancipatorski i aktivistički talas krenuo odavde, iz jezgra antifašističke misli i teritorijeka je dobro znala osvajati i braniti slobodu, vodeći današnje države pravo do vrhunca svoje prosperitetne, emancipatorske, građanske misli zasnovane na ideji o jednakosti svih.

Prošle godine Crna Gora je slavila 80 godina Trinaestostulskog ustanka. Niti važnijeg datuma, niti stidljivije proslave. Društvo utonulo u ekstremizam, ali ne onaj sa BIRN-ove mape, fabrikovan za potrebe centara moći, već ekstremizam u svom istinskom obliku, duboko razarajući. Ajubilej velik, najvažniji. Datum pred kojim je prije 81 godinu zadrhtala cijela Evropa, zadivljena hrabrošću i željom za slobodom malog ali hrabrog naroda. U toj istoj Crnoj Gori, luči slobode u kojoj su u najtežim vremenima inspiraciju nalažili antifašisti i antifašistkinje iz cijele bivše SFRJ, takav jubilej obilježen tek

jednim ceremonijalnim događajem, jednom naučnom konferencijom na Univerzitetu, i sa mnogo, mnogo razočarenja jer, znate, Crna Gora sada svetkuje neke druge praznike.

Jedino se Cetinje, grad heroj kako u II svjetskom ratu, tako i u cijeloj modernoj istoriji, znao oduprijeti poplavni klerikalizma, pred kojom je Crna Gora poklekla. I posrće još uvijek. No, Cetinje je uvijek bilo na pravoj strani istorije, pa je tako i prošle godine bilo zaodjeveno istinskim antifašističkim obilježjima koja slave Trinaestojulski ustank.

Danas pak, dok Crna Gora svakim danom tone dublje u poplavumizoginije, kleronacionalizma i religijske propagande, granice između ljevice i desnice nema. Nema ni centra, svi politički akteri mijenjaju uloge i programe kako bi dobili mandat više, glas više, fotelju više. Nema granica, nema ničega. Ostalo je samo jedno tužno ništa-

vilo nad kojim lamentiramo, sjećajući se kakva smo država mogli biti izborivši se za samostalnost 2006. godine, i nad kakvim antifašističkim temeljima, nad kakvom borbom i nad kolikim žrtvama, stojimo bezizlazno čekajući da neko drugi dođe i riješi probleme.

Stojimo nijemo dok su za manje od godinu dana u Crnoj Gori izvršena 4 femicida. Ponekad se požalimo da još nijedna vlada nije uspjela da suzbije nasilje nad ženama, čak ni da femicid uvede u zakonske norme. Nasilnici prolaze sa minimalnim kaznama, ako ih uopšte i dobiju. U Crnoj Gori se veće kazne propisujuza privredni kriminal nego za ubistvo žene. Žrtve silovanja nekada satima čekaju na ljekarske preglede. Anonimni fašisti različitim mehanizmima targetiraju žene iz javnog života omogućavajući provalu mizognije, šovinizma i fašizma po društvenim mrežama.

Što je nama naša borba dala, drugarice?

Zaborav. U mom gradu, Nikšiću, nema spomenika ženi, osim ako nije kolektivni pa se tu desi neko žensko ime. Na pamtimu naše narodne heroine, šta više, zvanično se trudimo da ih potisnemo iz kolektivnog sjećanja, kao i ostalo nasljeđe NOB-a. Mijenjaju se nazivi ulica i trgova, iz naših gradova odlaze trgovi republika, imena univerziteta sa najumnijim glavama socijalističke misli, nestaje i urbanističko nasljeđe socijalizma, ili se pak utapa u robusne građevine modernog doba. Na heroine NOB-a sjećanje čuvaju jedino jošponeki naziv škole ili vrtića, mainstream bi rekao prosvjeta - prikladno mjesto za ženu, zar ne?

Ženski klub Skupštine Crne Gore bira da se bavi isključivo temama iz oblasti reproduktivnih prava, uslijed svoje slabosti i nemoći da se odupre muškoj dominaciji svojih partijskih kolega.

One nijemo posmatraju dok određene regionalne medijske mreže nepravedno razapinju crnogorske antifašiste i antifašistkinje, targetirajući ih kao ekstremistički sloj stanovništva, sprečavajući ih da dižu glas protiv brutalne klerikalizacije društva. Ali se svojski trude da omoguće parovima što veći broj pokušaja vještačke oplodnje. Političarkeće prečutati usvajanje Zakona o nadoknadama majkama sa troje i više djece, svojevrsnu nagradu za rezultate reproduktivne prakse, ali će napisati saopštenje ako neko uvrijedi neku njihovu koleginicu. Ženski klub Skupštine čine predstavnice svih partija, ali one neće predložiti izmjene zakona tako da femicidpostane krivično djelo, niti da se pooštре kazne počiniocima nasilja nad ženama. One će, pak, dati saopštenje kad se femicid desi, reći da to „snažno osuđuju“ i pozvati institucije da rasvijetle slučaj.

⁵ Josip Broz Tito, Prva zemaljska konferencija žena Jugoslavije, Bosanski Petrovac, 1942. godine

Dok su njihove pretkinje zauzimale prve linije borbe u borbi protiv fašizma, iako tada nijesu imale politička prava, skoro sve žene u politici Crne Gore, tasvoja prava bacaju pod noge, ne koristeći ih, stavljajući se na raspolaganje partijama, njihovim muškim kolegama. Prihvatajući ulogu sredstva postizanja političkih ciljeva, dekorativne političkih procesa, odričući se svog pokretačkog, odlučivačkog potencijala, žene u politici ne samo da nanose štetu sebi, već borbu za istinsku rodnu ravнопravnost dramatično otežavaju.

Civilno društvo je razjedinjeno po ideološkim osnovama. Sve se svodi na to sa koje si strane, a znamo da ih ima samo dvije. Civilno društvo će uglavnom čutati dok se teme materinstva i reprodukcije stavljuju u prvi plan. Podržavaće ili prečutkivati usvajanje „Zakona o majkama“, akasnije će iznenadeno konstatovati porast mizognije i nasilja nad ženama u Crnoj Gori.

Pitam vas još jednom: što je nama naša borba dala?

„Kćeri naših naroda stale su u prve redove narodno-oslobodilačke borbe i partizanskih odreda Jugoslavije. Naša pozadina je više nego išta drugo, dokaz koliko su žene svjesne svog istorijskog momenta, kada se odlučuje sudbina cijelog čovječanstva, kada se odlučuje sudbina žena. I baš zato, ova današnja skupština ima istorijski značaj. Naše žene, naše kćeri, naše majke, učestvuju sa puškom u ruci u Narodnooslobodilačkoj borbi. Ja se ponosim što stojim na čelu armije u kojoj ima orgoman broj žena. Ja mogu kazati da su žene u ovoj borbi po svom heroizmu, po svojoj izdržljivosti bile i jesu na prvom mjestu i u prvim redovima, i našim narodima Jugoslavije čini čast što imaju takve kćeri.“⁵

Heroizam žena Jugoslavije je još uvijek tu. Možda sakriven i uspavan, ali je tu.

Snagu za iskorak jasno prepoznam među vama, ali i među nekim ženama iz svakodnevnog okruženja. Prepoznam vas po petokrakama u očima i odlučnošću kojom se borite za male i velike ciljeve i čiji je svaki korak posvećen dostizanju pravde i jednakosti.

U ovoj je sali, on je i u Bosanskom Petrovcu. To su naši temelji, naše ideje i zvijezde vodilje. Petokrake. Sve one poznate i manje poznate heroine koje su položile živote za naša prava. Sve one žene mučene u logorima, obješene na trgovima, sve one koje su imale hrabrosti da kažu ne fašizmu, uzmu pušku u ruke i same krenu u osvajanje slobode. Njima dugujemo solidarnost, aktivizam i njima dugujemo da konačno izađemo iz uloge slabijeg, marginalnijeg, i preuzmemos punu odgovornost i sva prava, koje smo, ne smijemo to zaboraviti, dobile od njih. I to kao zaostavštinu koju treba da obogatimo za generacija žene koje dolaze.

Vas koje je teško učutkati i koje nikad nećete prihvatiti marginu. A ima vas svuda, u akademskoj zajednici, u međunarodnim organizacijama, u civilnom društvu, u javnoj upravi, u političi, u supermarketima, u uniformama. Sve vistepromjena koju tako žarko očekujemo, treba samo načiniti korak višekao znak da se kao po komandi zbijemo u redove i zajednički probudimo uspavanu ljevicu!

„Istorija ne prepoznae darivanje slobode!“

Smrt fašizmu! Sloboda narodu!

Милица Николиќ Состојбата во Црна Гора

ХЕРОИЗМОТ на жените на Југославија сè уште е тутка.
Можеби е скриен и мирува, но тутка е!

Почитувани делегатки и жени борци, дозволете ми, како и претходните говорничи, да искажам посебно задоволство што стојам тутка со вас, делејќи го овој свечен момент кој за мене лично, како и за сите вас, сигурна сум, има особена важност.

Овде во Бихаќ, како и вчера во Босански Петровец, свесна за околностите во кои живееме ширум нашата поранешна држава СФРЈ, додека се преиспитуваат нашите права, освоени со крвта на нашите претходничи, додека се рушат антифашистичките споменици и додека се релативизираат партизанските победи, се изедначува партизан-

ското со четничкото и усташкото движење, целото мое битие трепери од радост заради силата на нашето собирање, важноста на ова место во историската топографија и увереноста дека токму оттука, левицата, предводена од женскиот активизам, повторно ќе испрати силен одговор на сè она што се случува, како на глобално, така и на нашите локални нивоа. Токму како и тогаш, пред 80 години, кога бранот на еманципација и активизам тргна оттука, од јадрото на антифашистичката мисла и територија којашто добро знаеше да ја освојува и брани слободата, водејќи ги дешните држави право до врвот на

својата просперитетна, еманципаторска, граѓанска мисла заснована врз идејата за еднаквост на сите. Минатата година Црна Гора прослави 80 години од Востанието на 13 јули. Ни поважен датум, ни посрамежлива прослава. Општество потонато во екстремизам, но не оној од мапата на БИРН, фабрикуван за потребите на центрите на моќ, туку екстремизам во својот вистински облик, длабоко разорувачки. А јубилејот голем, најважен. Датум пред кој пред 81 година затреперила цела Европа, восхитена од храброста и желбата за слобода на еден мал, но храбар народ. Во

така иста Црна Гора, зракот на слободата во кој во најтешките времиња инспирација наоѓале антифашистите и антифашистките од цела поранешна СФРЈ, таквиот јубилеј беше обележан само со еден церемонијален настан, една научна конференција на Универзитетот и со многу, многу разочарување, бидејќи, знаете, Црна Гора сега слави некои други празници.

Единствено Цетиње, градот херој, исто како во Втората светска војна, така и во целата модерна историја, знаеше да ѝ се спротивстави на поплавата на клерикалizам, пред која потклекна Црна Гора. И сè уште потклекнува. Не, Цетиње отсекогаш беше на вистинската страна на историјата, па така и минатата година беше украсено со вистинските антифашистички обележја што го слават Востанието од 13 јули.

Денес, пак, додека Црна Гора со секој нареден ден подлабоко тоне во поплавата од: мизогинија, kle-

ро-национализам и религиска пропаганда, граница меѓу левицата и десницата нема. Нема ни центар, сите политички актери ги менуваат улогите и програмите за да добијат уште некој мандат, уште некоја фотелја. Нема граници, нема ништо. Остана само една тажна ништожност над која ламентираме, сеќавајќи се каква држава можевме да станеме откако се изборивме за самостојност во 2006 година, и над какви антифашистички темели, над каква борба и над колку жртви, стоиме безизлезно чекајќи да дојде некој друг и да ни ги реши проблемите.

Стоиме немо додека во Црна Гора за помалку од една година беа извршени 4 фемициди. Понекогаш ќе се пожалиме дека сè уште ниту една влада не успеала да го сузбие насиливото врз жените, па дури ни фемицидот да го воведе во законските норми. Насилниците минуваат со минимални казни, ако воопш-

то и ги добијат. Во Црна Гора и за економски криминал се изрекуваат повисоки казни отколку за убиство на жена. Жртвите на силувања понекогаш со часови чекаат на лекарски прегледи. Анонимни фашисти со различни механизми таргетираат жени од јавниот живот овозможувајќи изливи на: мизогинија, шовинизам и фашизам по социјалните мрежи.

Што ни даде нам нашата борба, другарки?

Зaborав. Во мојот град, Никшиќ, нема споменик посветен на жена, освен ако не е колективен, па така може да се најде и некое женско име. Не ги паметиме нашите народни хероини, згора на сè, официјално се трудиме да ги потиснеме од колективното сеќавање, заедно со останатото наследство од НОБ. Се менуваат имињата на улиците и плоштадите, од нашите градови си заминуваат плоштадите на републиката, имињата на универ-

зитетите на најумните глави на социалистичката мисла, го снемува и урбанистичкото наследство на социјализмот, или, пак, се дави во робусните градби на модерното време. На херoinите од НОБ нè потсетуваат само уште по некое име на училиште или детска градинка, мејнстримот би рекол образованието – соодветно место за жената, нeli?

Женскиот клуб на Собранието на Црна Гора избира да се занимава само со теми од областа на репродуктивните права, поради својата слабост и немоќ да се спротивстави на машката доминација на своите партиски колеги. Тие немо набљудуваат додека одредени регионални медиумски мрежи неправедно ги распнуваат црногорските антифашисти и антифашистки, таргетирајќи ги како екстремистички слој на населението, спречувајќи ги да кренат глас против бруталната клерикалација на општеството. Но, силно се трудат да им овозмо-

жат на паровите што поголем број обиди за вештачко оплодување. Политичарките го премолчуваат усвојувањето на Законот за надомест на мајките со три или повеќе деца, своевидна награда за резултатите на репродуктивната пракса, но затоа ќе напишат соопштение ако некој навреди некоја нивна колешка. Женскиот клуб на Собранието го сочинуваат претставнички на сите партии, но тие нема да предложат измена на закони за фемицидот да стане кривично дело, ниту да се заострат казните за сторителите на насилиство врз жените. Сепак, тие ќе имаат соопштение кога ќе се случи фемицид, ќе кажат дека „силно го осудуваат“ и ќе ги повикаат институциите да го расветлат случајот.

Додека нивните претходнички се истакнуваат во првите борбени линии во борбата против фашизмот, иако тогаш и немале политички права, речиси сите жени во политичката на Црна Гора, тие свои права ги фрлаат под нозе, не користејќи

ги, ставајќи се на располагање на партиите, и на своите машки колеги. Прифаќајќи ја улогата на средство за постигнување на политички цели, декор на политичките процеси, одрекувајќи се од својот движечки, одлучувачки потенцијал, жените во политиката не само што си нанесуваат штета себеси, туку и драматично ја отежнуваат борбата за вистинска родова рамноправност.

Граѓанското општество е разедено по идеолошки основи. Сè се сведува на тоа од која страна си, а знаеме дека ги има само две. Граѓанското општество, главно, молчи додека во прв план се поставуваат темите на мајчинството и репродукцијата. Ќе го подржат или премолчат усвојувањето на Законот за мајките, а подоцна изненадено ќе констатираат пораст на мизогинијата и насилиство врз жените во Црна Гора.

Ве прашувам уште еднаш: што ни

даде нам нашата борба?

„Ќерките на нашите народи застапана во првите редови на Народноослободителната борба и партизанските одреди на Југославија. Нашата заднина е повеќе од било што друго доказ колку жените се свесни за овој историски момент, кога се одлучува судбината на целото човештво, кога се одлучува судбината на жените. И токму затоа, ова денешно собрание има историско значење. Нашите жени, нашите ќерки, нашите мајки, учествуваат со пушка в рака во Народноослободителната борба. Јас се гордеам што стојам на чело на армија во којашто има огромен број жени. Јас можам да кажам дека жените во оваа борба по својот геройзам, по својата издржливост беа, и се на прво место во првите редови и на нашите народи на Југославија им е чест што имаат такви ќерки.“

Хероизмот на жените на Југославија сè уште е тука. Можеби е скриен и мирува, но тука е. Во оваа сала е,

тој е и во Босанки Петровец. Тоа се нашите темели, нашите идеи, нашите звезди водилки. Петокраки. Сите оние познати, помалку познати хероини што ги положиле своите животи за нашите права. Сите оние жени мачени по логорите, бесени по плоштадите, сите оние што имале храброст да му кажат не на фашизмот, да земат пушка в рака и сами да тргнат во освојување на слободата. Ним им должиме солидарност, активизам и ним им должиме конечно да излеземе од улогата на послаби и помаргинални и да ја преземеме целосната одговорност и сите права кои, не смееме да заборавиме, сме ги добиле од нив. И тоа како оставнина што треба да ја збогатиме за генерациите жени што доаѓаат.

Силата за исчекор јасно ја препознавам меѓу вас, но и во некои жени од секојдневното опкружување. Ве препознавам по петокраките во очите и решителноста со која се борите за мали и големи

цели и чијшто секој чекор е посветен на постигнувањето правда и еднаквост. Во вас коишто е тешко да ве замолчат и коишто никогаш нема да ја прифатите маргината. А ве има насекаде: во академската заедница, во меѓународните организации, во граѓанското општество, во јавната управа, во политиката, во супермаркетите, во униформите. Сите вие сте промената што толку желно ја чекаме, треба само да се направи чекор повеќе како знак за да ги збиеме редовите како по команда и заеднички да ја разбудиме заспаната левица!

„Историјата не препознава подарување слобода!“

Смрт на фашизмот! Слобода на народот!

Milica Nikolić Stanje v Črni gori

Jugoslovansko žensko junaštvo je še zmeraj tu.
Morda skrito in mirujoče, a je tu!

Spoštovane delegatke in soborke, dovolite mi, da, kot moje predhodne govorke, izrečem izredno zadovoljstvo, da sem z vami, da delim z vami te svečane trenutke, ki so zame, verjamem pa tudi za vas, izrednega pomena.

Tu v Bihaču, pa tudi včeraj v Bosanskem Petrovcu, se zavedamo, v kakšnih okolišinah živimo po vsej naši nekdanji državi SFRJ, medtem ko so naše pravice, izborjene s krvjo naših prednikov, pod vprašajem, medtem ko so rušijo antifašistični spomeniki in se relativizirajo partizanske zmage, ko se partizanstvo enači s četništvom in ustaštvom. Vsa drhtim od veselja

zaradi sile našega zbora, pomembnosti tega mesta v zgodovini, in sem prepričana, da bo od tod levica na čelu z ženskim aktivizmom znova poslala močan odziv na vse, kar se dogaja, tako na globalni kot na naši lokalni ravni. Enako kot je pred 80. leti prav od tu pljusnil emancipacijski in aktivistični val prav iz jedra antifašizma, z ozemlja, ki je dobro znalo osvojiti in braniti svobodo, ki je popeljala danesne države do vrhunca svoje uspešne, osamosvojitevne, državljanke misli, ki temelji na ideji enakosti za vse

Lani je Črna gora slavila 80-letnico Trinajsto-julijske vstaje. Ne pomem-

bnejšega datuma, ne skromnejšega praznovanja. Družba je zapadla v ekstremitem, vendar ne po BIRN-ovem zemljevidu, ki naj bi bil izdelan za potrebe centra moči, temveč v ekstremitem v svoji pristni obliki, ki globoko razdvaja. Toda obletnica je velika, najpomembnejša. Datum, pred katerim je pred 81. leti zadrhtela vsa Evropa in občudovala pogum in željo po svobodi majhnega pogumnega naroda. V isti Črni gori, kjer so v najtežjih časih črpali luč svobode antifašisti in antifašistke s celotne nekdanje Jugoslavije, so takšen jubilej obeležili z eno samo slavnostno prireditvijo, z eno

znanstveno konferenco na univerzi, pri tem pa so bili številni razočarani, saj veste, da zdaj Črna gora praznuje neke druge praznike.

Samo Cetinje, mesto heroj tako v drugi svetovni vojni kot v sodobni zgodovini, se je znalo upreti poplavi klerikalizma, pred katerim je Črna gora klonila. In še vedno se spotika. Vendar je bilo Cetinje vedno na pravi strani zgodovine, zato je bilo tudi lani odeto v prave antifašistične simbole, ki slavijo Trinajsto julijsko vstajo.

Danes, ko Črna gora vsak dan globlje tone v poplavi mizoginije, kleronacionalizma in verske propagande, ni več meje med levico in desnico. Tudi centra ni, kajti vsi politični akterji menjajo vloge in programe, da bi dobili več mandatov, več glasov in več stolčkov več. Ni meja, ni ničesar. Preostala je le žalostna ničevost, nad katero jamramo, pri tem pa se spominjamo, kakšna država bi lahko bili po osamosvo-

jitvi leta 2006 ter nad tem, na kakšnih antifašističnih temeljih, nad kakšnim bojem in nad koliko žrtvami brezupno čakamo, da nekdo pride in reši probleme.

Stojimo nemi, medtem ko so bili v Črni gori v manj kot letu dni storjeni 4 umori žensk. Včasih se pritožujemo, da še nobeni vladi ni uspelo затreti nasilja nad ženskami, niti uvesti femicida v pravne norme. Razbojniki se izvlečejo z minimalnimi kaznimi, če jih sploh dobijo. V Črni gori so za gospodarski kriminal predpisane višje kazni kot za umor ženske. Žrtve posilstva včasih čakajo ure in ure na zdravniški pregled. Anonimni fašisti z različnimi mehanizmi ciljajo na ženske iz javnega življenja, kar omogoča širjenje mizoginije, šovinizma in fašizma na družbenih omrežjih.

Tovarišice, kaj nam je dal naš boj?

Pozaba. V mojem mestu, Nikšiću, ni

spomenikov ženskam, razen če gre za kolektivne spomenike in se zgodi, da je žensko ime. Naših narodnih heroin se ne spominjamo, še več, uradno jih skušamo potlačiti iz kolektivnega spomina, kot tudi ostalo dediščino NOB. Spreminjajo se imena ulic in trgov, iz naših mest odhajajo trgi republik, imena univerz z najpametnejšimi glavami socialistične misli, izginja tudi urbanistična dediščina socializma ali pa se utaplja v robustnih zgradbah sodobnega čas. Junakinje NOB se spominjajo le po imenu šole ali vrtca, mainstream bi rekел izobrazba - primeren prostor za žensko, kajne?

Ženski klub Skupščine Črne gore se zaradi svoje šibkosti in nemoči upreti moški dominaciji svojih strankarskih kolegov odloča za izključno ukvarjanje s temami s področja reproduktivnih pravic. Nemo opazujejo, kako nekatere regionalne medijske mreže po krivici križajo črnogorske antifašiste

in antifašistke, ciljajoč jih kot ekstremistični sloj prebivalstva in jim one-mogočajo, da bi dvignili glas proti brutalni klerikalizaciji družbe. Trudijo pa se po svojih najboljših močeh, da parom čim več omogočijo poskus umetne oploditve. Političarke bodo obmolknile ob sprejemu Zakona o nadomesnilu za matere s tremi ali več otroki, neke vrste nagradi za rezultate reproduktivnih praks, bodo pa napisale izjavo, če bo kdo žalil katerega od njihovih kolegov. Ženski klub Skupščine je sestavljen iz predstavnic vseh strank, ne bodo pa predlagali sprememb zakona, da bi umor žensk postal kaznivo dejanje, niti zaostritve kazni za storilce nasilja nad ženskami. Le-te pa bodo, ko se bo femicid zgodil, podale izjavo, da ga »ostro obsojajo« in pozvali institucije, naj primer raziščejo.

Čeprav so njihove prednice zavzemale prve vrste v boju proti fašizmu, čeprav takrat niso sploh imele političnih prav-

ic, skoraj vse črnogorske političarke te pravice mečejo pod noge, jih ne uporablajo, jih ponujajo, dajajoč se svojim partijam na razpolago, svojim moškim kolegom. Političarke s spremenjem vloge, da so le orodje za dosego političnih ciljev, da so okrasek v političnih procesih, da z odrekanjem svoje odločevalske moči ne škodujejo le sebi, ampak strahovito otežujejo boj za enakopravnost spolov.

Civilna družba je razdeljena po naideoloških osnovah. Vse je odvisno od tega, na kateri strani si, in vsi vemo, da sta samo dve. Civilna družba bo večinoma molčala, ko bodo v ospredju temi materinstvo in reprodukcija. Sprejetje »Zakona o materah« bodo podprle ali zamolčale, kasneje pa bodo presenečeno opazile porast mizoginije in nasilja nad ženskami v Črni gori.

Še enkrat vas vprašam: »Kaj nam je naš boj dal?«

»Hčere naših narodov so stale v prvih vrstah narodnoosvobodilnega boja in partizanskih enot Jugoslavije. Naše zaledje je bolj kot karkoli drugega, dokaz, kako se ženske zavedajo svojega zgodovinskega trenutka, ko se odloča o usodi vsega človeštva, ko se odloča o usodi žensk. In ravno zato ima današnji zbor zgodovinski pomen. Naše žene, naše hčere, naše matere sodelujejo s puško v roki v Narodnoosvobodilnem boju. Ponosen sem, da stojim na čelu vojske, v kateri je veliko žensk. Lahko povem, da so bile in so ženske v tem boju po svojem junaštvu in vzdržljivosti na prvem mestu in v prvih vrstah in naredom Jugoslavije je v čast, da imajo take hčere.« (Josip Broz Tito, Prva zemaljska konferencija žena Jugoslavije, Bosanski Petrovac, 1942.)

Junaštvu žensk Jugoslavije je še tu. Morda skrito in mirujoče, vendar je tu. Je v tej dvorani, je tudi v Bosanskem Petrovcu. To so naši temelji, naše ideje in zvezde vodnice – peterokrake.

Vse tiste znane in neznane junakinje, ki so dale svoja življenje za naše pravice. Vse tiste ženske, mučene v taboriščih, obešene na trgih, vse tiste, ki so imele pogum reči ne fašizmu, vzamejo puško v roke in same gredo v boj za svobodo. Dolžni smo jim solidarnost, aktivizem in dolžni smo jim, da končno izstopimo iz vloge šibkejših, bolj obrobnih, ter prevzamemo polno odgovornost in vse pravice, ki smo jih, ne smemo pozabiti, dobine od njih. In to kot dedičino, ki bi jo morale obogatiti za generacijo žensk, ki prihaja.

Med vami, pa tudi med nekaterimi ženskami iz vsakdanjega življenja, jasno prepoznam moč za korak naprej. Prepoznam vas po peterokraki zvezdi v očeh in po odločnosti, s katero se borite za male in velike cilje, vsak korak pa je posvečen doseganju pravičnosti in enakosti. Vas je težko utišati in nikoli ne boste na obrobju! Ste pa povsod, v akademskih krogih,

v mednarodnih organizacijah, v civilni družbi, v javni upravi, v politiki, v supermarketih, v uniformah. Kljub spremembam, ki jo tako nestrpno pričakujemo, moramo narediti le še korak naprej, da strnemo vrste kot na ukaz in skupaj prebudimo spečo levico!

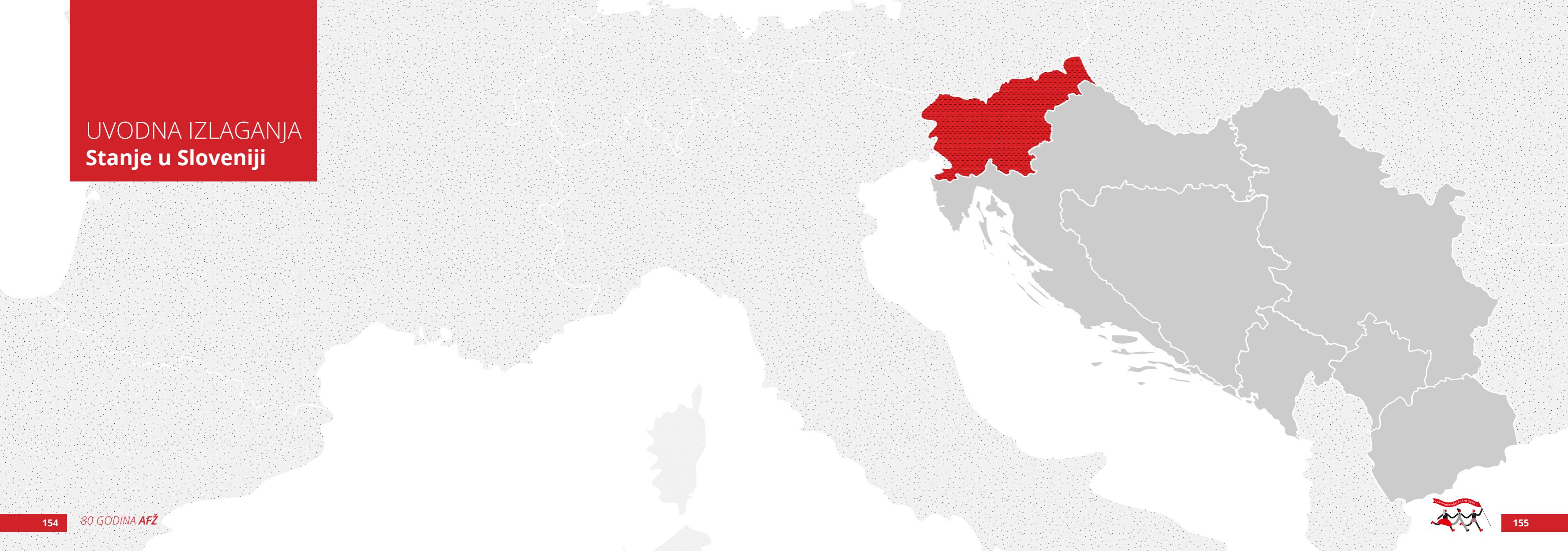
»Zgodovina ne pozna podarjene slobode!«

Smrt fašizmu – svoboda narodu!

UVODNA IZLAGANJA **Stanje u Sloveniji**

Milena Šmit

Milena Šmit Stanje v Sloveniji

V zadnjih letih je veliko, predvsem mlajših žensk, dojelo, da smo s tem, ko smo začeli govoriti o enakosti spolov, prenehali govoriti o ženskah.

V letošnjem super volilnem letu si je demokracija v Sloveniji kar trikrat odahnila:

Prvič: po dveh letih skrajno desničarske vlade, ki je v mnogih pogledih naredila škodo pravni državi in človekovim pravicam, so na letošnjih aprilskih volitvah volivci množično podelili mandat za vodenje države liberalni sredini gibanja Svoboda, ki je sestavila vlado skupaj s Socialnimi demokrati in z Levico.

Drugič: na predsedniških volitvah 13. novembra letos je bila izvoljena ne-

odvisna kandidatka Nataša Pirc – Musar, kot prva predsednica v zgodovini države, potem ko je v drugem krogu premagala desničarskega kandidata Anžeta Logarja.

Tretjič: 27. novembra letos opozicija ni uspela z referendumom preprečiti uveljavitev novega zakona o RTV, katerega namen je kar najbolj omejiti vpliv politike na delo javne medijske hiše. Volivci so isti dan z referendumom potrdili tudi novi zakon o trajni oskrbi in novi zakon o vladi.

Ljudje so na glasovanju še enkrat od-

ločno pokazali svojo voljo, ki odklanja mračnjaštvo, nazadnjaštvo in politiko trde roke skrajne desnice. Le-ta je nemč svojega ideološkega monopola ter maščevalno naravnost morda najbolj odkrila z besedami enega od svojih protagonistov, ki je po porazu na referendumu, v tipični nanašalni maniri »tvitnil«, da je izid referenduma rezultat medijske manipulacije in protiustavnega vzpodbujanja sovraštva do njegove stranke in da »Slovenija postaja vse bolj podobna Nemčiji 1933«. Na to izjavo je javno reagiralo nemško veleposlaništvo v Ljubljani,

češ da nekoliko pozna zgodovino svoje države in da ne vidi nobene podobnosti med demokratično Slovenijo danes in nacistično Hitlerjevo Nemčijo v tridesetih letih prejšnjega stoletja.

Odločni vstop civilne družbe na politično sceno je bil zadnji dve leti in pol najbolj pozitivno dejstvo, ki se je zgodilo v Sloveniji, ki sicer v mnogočem sledi v besedah in dejanjih slabih praksi neoliberalizma. Pravna mreža za demokracijo, Glas ljudstva, Institut 8. marec ter še mnogi drugi so s svojim angažmajem in terenskim delom predpričali ljudi, da obstaja javni interes in da se je treba zanj aktivno zavzemati. Premik v mentaliteti se je izkazal na zadnjih referendumih, odločilni preboj pa je predstavljal lanskoletni referendum za pitno vodo. Med letošnjo kampanjo za novembrske referendume, zlasti za novi zakon o RTV, pa so ljudje doumeli, da gre za ohranjanje javnega prostora, katerega vrednota

je tudi avtonomno medijsko delovanje javne RTV.

Samo želeti si je, da bi se ta trend aktivne vključenosti civilne družbe na vseh področjih družbe v prihodnosti še bolj okreplil in z njim zavedanje, da je demokracija preveč dragocena, da bi jo demos prepustil le politikom. Ponovno se je namreč izkazalo, da delovanje civilne družbe praviloma bolj kot politika obnavlja in krepi solidarnost med ljudmi. Lahko celo bistveno priporomore, da se omejijo nekatere anomalije, med kakršne sodi tudi »državna ideologija zavračanja tujcev«, kakor je ta odnos državne uprave poimenoval mag. Matevž Krivic, ustavni sodnik in dolgoletni »pro bono« zastopnik izbrisanih iz leta 1992, ki se navkljub

sodbi Evropskega sodišča za človekovе pravice še zmeraj morajo soočati s posledicami tega sramotnega dejanja države Slovenije, kakor tudi azilantov in prisilcev za azil. Navkljub nekate-

rim pozitivnim spremembah zakona o azilu iz leta 2018 je novembra letos mag. Matevž Krivic ponovno soočil slovensko »pravno in socialno državo« s svojim javnim opisom problematičnega ravnanja državne birokracije, ki ostaja trdno zasidrana v svoji mentaliteti in načinu delovanja, s katerim tvori neprebojni zid brezdušnosti in pravnega formalizma. Ob tem je spet opozoril na kriterije Evropskega sodišča za človekove pravice, na osnovi katerih ima država pozitivno obveznost, da legalizira status oseb, katerih bivanje v državi je tolerirala dolga leta. Z drugimi besedami, to pomeni, da so sodišča in upravni organi države dolžni dati prednost evropskemu pravu pred domačo zakonodajo.

Četudi tako imenovani evropski stan-

dardi na področju človekovih pravic največkrat predstavljajo le minimalni skupni imenovalec, so pomembno ve-

zivo demokracije. Zato napredni del

civilne sfere podpira usmeritev slovenske države, ki med prioritete svoje zunanje politike visoko uvršča zavzemanje za vstop tako imenovanih držav Zahodnega Balkana v Evropsko Unijo.

Položaj žensk v Sloveniji na prvi pogled kaže, da je v glavnem vse dobro, ali celo zelo dobro. Slovenija je glede enakosti med spoloma tik pod EU povprečjem. Leta 2022 se je to povprečje ustavilo pri 68,6 od 100 možnih točk. Hrvaška na primer zaostaja za 8 točk, Madžarska pa za 14,5. Toda, v primerjavi z najboljšo članico EU, Švedsko, ki je zbrala 83,9 točk. A ko pogledamo trende ali čez dokaj dobro formalno ureditev, pa stanje še zdaleč ni idealno. Prekariat, ki drastično prizadeva zlasti mlade ženske, se nezadržno širi in z njim narašča plačna vrzel. Delodajalci in država z novimi tehnologijami zahrbitno ukinjajo težko izborjeno pravico delavcev do osemurnega delovnika in od zaposlenih zahtevajo 24-urno

dosegljivost. Uničuje naše osebno življenje. Nesramno posega v našo zasebnost.

Zaenkrat ne moremo še oceniti, ali bosta reforma zdravstva in novi zakon o dolgotrajni oskrbi, ki ju pripravlja nova vlada in ki bosta usodno vplivala na enake možnosti žensk srednjih let na trgu dela, ustavila ali pa pospešila privatizacijo razdejanega sistema javnega zdravstva in dolgotrajno oskrbo invalidov, bolnikov in starejših. Huda revščina velikega dela starejših žensk (ki so jih nekoliko ublažili dodatki nas čakajo hude preizkušnje, zlasti v boju za pravični zeleni prehod, za ekonomske in socialne pravice podplačanih žensk in za izboljšanje učinkovitosti kvot v volilni zakonodaji, ki jo bo vlada poskušala reformirati).

Ob sedanji vladi, ki o sebi misli, da je levosredinska ali vsaj sredinsko leva, nas čakajo hude preizkušnje, zlasti v boju za pravični zeleni prehod, za ekonomske in socialne pravice podplačanih žensk in za izboljšanje učinkovitosti kvot v volilni zakonodaji, ki jo bo vlada poskušala reformirati.

Starejše aktivistke so poskrbele za spomin na prvi kongres AFŽ (SPŽZ) v Sloveniji, žal pa moramo priznati, da je med mladimi premalo znanja in zavedanja o naši lastni novejši zgodo-

vini, zaradi desetletij omalovaževanja socialistične preteklosti pa mnoge aktivistke zavračajo kakršen koli spomin na bivšo državo. Tudi na študijah spola je ta zgodovina, tako pestra in bogata, pogosto zamolčana. V zadnjih letih je veliko, predvsem mlajših žensk, dojelo, da smo s tem, ko smo začeli govoriti o enakosti spolov, prenehali govoriti o ženskah. Zaspale smo na lovorikah, ki niso niti naše ampak dediščina prejnjega sistema, vendar se časi spreminjajo, ženske se ponovno prebujamo. Zato začenjammo aktivno delati na področju promocije spomina na AFŽ ter politične dejavnosti iz živete izkušnje žensk v socializmu.

Naj zaključim vendorle z optimizmom!

V uporu ljudstva zoper avtokracijo desne vladne koalicije so ženske, predvsem tudi mlade, odigrale odločilno vlogo. Niso bile samo množične podpornice, ampak vidne voditeljice v organizaciji protestov, referendumov,

shodov proti nasilju. Izumile so brezplačno pravno pomoč za žrtve preganjanj zaradi prepovedanih protestov in uspešno zbiranje prostovoljnih prispevkov za preživetje zaposlenih v Slovenski tiskovni agenciji, ko jim je prejšnja vlada za leto dni prenehala plačevati koncesionirane storitve. Po sebe pa smo ponosne na to, da smo dokazale, da se da tudi od desne vlade izsiliti napredne spremembe: združene v dve ciljni koaliciji ter preko vseh političnih delitev smo feministke izbojevale znižanje davka na higienске pripomočke za menstruacijo ter spremembo kazenskega zakonika pri definiciji posilstva po konceptu »samo da pomeni da«.

Milena Šmit

Stanje u Sloveniji

U poslednjim godinama ipak je mnogo mladih žena shvatilo da smo zbog neprestanog govora o spolovima, prestali govoriti o ženama

Slovenačka demokracija je u ovoj superizbornoj godine čak tri puta dубоко odahnula:

Prvi put, nakon što su birači i biračice masovno podelili mandat za vođene države liberalnoj sredini - Pokretu Sloboda, koja je sastavila vladu zajedno sa SD i Levicom, nakon dve godine krajno desničarske vlade, koja je u mnogočemu naškodila pravnoj državi i ljudskim pravima.

Drugi put, kada je na predsedničkim izborima 13. novembra ove godine izabrana nezavisna kandidatkinja Nataša Pirc Musar, kao prva predsednica države u istoriji Slovenije, nakon što

je u drugom krugu pobedila desničarskog kandidata Anžea Logara.

Treći put, 27. novembra ove godine kada opozicija nije uspela referendumom sprečiti stupanje na snagu novog zakona o RTV, čiji cilj je bio što je moguće više smanjiti utecaj stranačke politike na rad javne medijske kuće. Isti dan birači i biračice na referendumima su potvrdili stupanje na snagu zakona, koji na godinu dana odlaže provođenje lošeg zakona prošle vlade o dugotrajnoj brizi i novi zakon o vladi.

Ljudi su glasanjem svaki puta odlučno pokazali svoju volju, da odbacuju mračnjaštvo, konzervativizam i politi-

ku čvrste ruke krajne desnice. Krajna desnica je nemoć nametanja svojeg ideološkog monopola i svoju osvetoljubivost možda najbolje otkrila rečima jednog od svojih protagonisti koji je nakon poraza na referendumima, u tipičnoj maniri „nikada krivih“ na twitteru zapisao, da je rezultat referendumima posledica medijske manipulacije i protivustavnog podsticanja mržnje prema njegovoj stranci i da „Slovenija sve više liči na Njemačku 1933“. Na tu izjavu je javno reagiralo nemačko veleposlanstvo u Ljubljani, izjavivši da donekle poznaju istoriju svoje zemlje i da ne vide nikakve sličnosti između današnje demokratske Slovenije i na-

cističke Hitlerove Njemačke u tridesetim godinama prošloga veka.

Masovan ulazak civilnog društva na političku scenu najpozitivniji je fakt koji se desio u zadnje dve godine u Sloveniji, koja umnogo čemu rečima i delom sledi loše praks neoliberalizma.

Pravna mreža za demokraciju, Glas naroda, Inštitut 8. mart, Društvo novinara Slovenije, Sindikat Mladi Plus i mnog drugi su svojim angažmanom i terenskim radom uverili ljudе da postoji javni interes i da se za njega vredi aktivno zauzimati.

Pomak u menalitetu samo se potvrdio na poslednjim referendumima, dok je odlučujući probor predstavljaо lanski referendum mreže nevladinih aktera i opozicionih partija o pijaćoj vodi. Za vreme ovogodišnje kampanje za novembarske referendume, u prvome redu za zakon o RTV, ljudi su shvatili da se radi o očuvanju javnoga prostora čija vednost je i autonomno medij-

sko delovanje javne RTV.

Ove godine se i prvi puta dogodilo da je na protestno okupljanje koje je sazvala mlada feministička organizacija Rezistencija povodom afere silovanja na kulturnoj sceni, izašao znatan broj ljudi.

Poželjeti se samo može, da se ovaj trend aktivnog uključivanja civilnoga društva i njegov kritički odnos do bilo koje koalicije na vlasti na svim područjima društvenog života još pojača i sa njim i delovanje, koje u praksi dokazuje kako je demokracije isuviše dragocena a da je demos prepusti samo partijksim i izabranim političarima. Ponovno se naime potvrdilo, da delovanje naprednog civilnog društva po pravilu više nego ostala politika obnavlja i jača solidarnost među ljudima. Može čak bitno doprineti da se smanje neke anomalije u koje spada i »državna ideologija odbijanja stranaca«, kako je taj odnos vlade i državne

uprave nazvao Matevž Krivic, nekadašnji ustavni sudac i dugogodišnji »pro bono« zagovornik izbrisanih iz 1992. godine, koji se usprkos presudi Evropskog suda za ljudska prava moraju još uvek suočavati sa posledicama tog sramnog čina države Slovenije, kao i azilanata i onih koji mole za azil u Sloveniji. Usprkos nekim pozitivnim promenama u zakonu o azilu iz 2018., magistar Matevž Krivic je novembra ove godine ponovo suočio slovenačku »pravnu i socijalnu državu« sa javnim opisom problematičnog dejstvovanja državne birokracije, koja ostaje tvrdо ušančena u svom mentalitetu i načinu delovanja, koji naročito izbeglice postavlja pred neprobojni zid bezdužnosti i pravnih formalizama. Povodom toga je ponovo upozoruo na kriterijume Evropskog suda za ljudska prava, prema kojima država ima pravnu obavezu da legalizuje status osoba čiji boravak u zemlji je tolerisala dugi niz godina. Drugim rečima, on je podsetio

da su sudovi i organi države u Sloveniji dužni dati prednost evropskom nad domaćim pravom.

Iako su takozvani *evropski standardi* na području ljudskih prava u većini slučajeva tek minimalni zajednički imenitelj, oni su važno vezivo demokracije. Zato napredni delovi civilne sfere podržavaju usmerenje slovenačke države kada među prioritete svoje međunarodne politike visoko pozicionira napore za ulazak takozvanih država Zapadnog Balkana u EU.

Što se tiče položaja žena u Sloveniji, čini se, da je uglavnom sve u redu, čak i jako dobro. Po jednakosti između žena i muškaraca Slovenija se nalazi malo ispod proseka EU. Taj se prosek u 2022. zaustavio na 68,6 od 100 mogućih poena. Hrvatska na primer zaoštaje za 8 poena, a Mađarska za 14,5 poena. Ali u poređenju sa najboljom članicom EU, Švedskom, koja je postigla 83,9 poena, Slovenija zaostaje za

značajnih 15 poena. Ako pogledamo trendove ili stavimo u stranu formalnopravna dosta dobra rešenja, stanje ni izdaleka nije idealno. Prekariat koji drastično pogađa mlade žene se neu-morno širi a s njim raste i razlika po spolu u platama. Zloupotreba novih tehnologija od strane poslodavaca i države perfidno ukida teško izborenopravo radnog naroda na osmčasovni radni dan i od zaposlenih traži dostupnost 24 sata dnevno. Dokida nam lični život. Grubo ulazi u našu privatnost.

Ne možemo još oceniti da li će reforma zdravstva i novi zakon o dugotrajnoj brizi, koje priprema nova vlada i koji presudno utiče u na jednake mogućnosti na tržištu rada za žene srednje dobi, zaustaviti ili čak ubrzati privatizaciju javnog zdravstva i komercijalizaciju brige o bolesnima, osobama sa invaliditetom, starijima, koji ne mogu više sami. Veliko siromaštvo sa visokim udelom starijih žena (koje su

na kratko ublažili Covidni dodaci prošle i dodaci nove vlade zbog skoka cena energije i hrane) se povećava. Troškovi budžeta za odbranu zbog rata u Ukrajini već su porasli i svi znamo da se radi o izboru *između maslaca i topova*. Ako se rat proširi, izbor će neizostavno postati topovi. Nasilje u porodici je u porastu, takođe i femicid. Populističko sejanje mržnje i razdora između različito mislećim ljudima je od ružnih reči iz usta vodećih desnih stranačkih političara počelo prelaziti u ozbiljne pretje na socialnim medijima i u istinsko fizičko nasilje. Na ulici, usred glavnog grada, nedavno su se desila dva fizička napada: na najvidljiviju aktivistku *asocijacije 8. mart* i na istakutog desnog političara. Ženska solidarnost, kada se dese seksistični napadi na političarke, među parlametarkama npr. još uvek staje na granicima njihovih političkih koalicija.

Bez obzira na promenu vlade, koja o

sebi misli da je levosredinska ili bar sredinskoleva, čekaju nas veliki izazovi, naročito u borbi za pravedan zeleni preobražaj, za ekomska i socialna prava podplaćenih žena, i za poboljšanje učinkovitosti kvota (za paritet) u izbornim zakonima, koje vlada name-njava reformisati.

Da ipak zavšim optimizmom. Starije aktivistice pobrinule su se za obeležavanje sećanja na prvu konferenciju AFŽ u Sloveniji, ali na žalost, moramo prznati da među mladima nema mnogo poznавања ili svesti o našoj nedavnoj istoriji. Desetlećima deluje omalovažavanje socialističke prošlosti, mnoge mlađe aktivistice zato odbacuju bilo kakva sećanja na bivšu državu. Čak i na studijama spola, istorija AFŽ, tako mnogostrana i bogata, često se prešutkuje. U poslednjim godinama ipak je mnogo mlađih žena shvatilo da smo zbog neprestanog govora o spolovima, prestali govoriti o ženama. Zaspale smo na lovorkama, koje čak nisu ni naše, već su naša

baština iz bivšeg sistema. Ipak, vreme-na se menjaju, žene se ponovo bude. Zato i mlade žene danas počinju aktivno raditi na promociji uspomena na AFŽ i političkih aktivnosti i iskustava koje su živele žene u NOB i u socializmu.

Da ipak zavšim optimizmom.

U pobuni naroda protiv autokratije i samovolje desne vladine kolicije su žene, naročito mađe žene, odigrale ključnu ulogu. Ovoga puta nisu bile samo masovne sledbenice već svima vidljive voditeljice i glasnogovrnice prosveda, organizatorice referendum-a, protesta protiv nasilja. Izumile su i nove načine odbrane pred autokratijom i gušenjem slobode – organizovale su uspešnu besplatnu pravnu pomoć za žrtve policijskih progana zbog zabranjenih protuvladnih protesta, pokrenule su uspešno prikupljaje dobrovoljnih priloga građana za plate zaposlenih u Slovenskoj agenciji za

štampu, kojoj desna vlada celu godinu dana nije htela plaćati kocesionirane usluge. Ali smo najviše ponosne na to što smo dokazale da se i od krajnje desne vlade mogu iznudititi napredne promene. Feminističke aktivistice su se udružile u dve ciljane koalicije preko svih podela: na poziciju i opoziciju, na civilno društvo i stranke, na vladu i parlament i u vreme desne vlade izborila sniženje poreza na higijenske proizvode za mestruaciju i postigle da parlament sa desnom većinom izglosa promenu krivičnog zakona koji sada definira silovanje prema konceptu „samo da je da“.

Милена Шмит

Состојбата во Словенија

Во последните години, сепак, многу жени сфатија дека, заради постојаното говорење за половите, престанавме да говориме за жените

Словенечката демократија во оваа супериизборна година длабоко издивна дури трипати:

Првпат, кога избирачите и избирачките масовно ѝ го доделија мандатот за водење на државата на либералната средина – *Движењето Слобода*, којашто состави влада заедно со СД и Левица, по двете години крајно десничарска влада, којашто во многу што ѝ наштети на правната држава и човековите права.

Вторпат, кога на Претседателските избори, на 13 ноември оваа година, беше избрана независната кан-

дидатка Наташа Пирц Мусар, како прва претседателка во историјата на Словенија, откако во вториот круг го победи десничарскиот кандидат Анже Логар.

Третпат, на 27 ноември оваа година, кога опозицијата не успеа со референдум да го спречи стапувањето во сила на новиот Закон за РТВ, чијашто цел беше што е можно повеќе да се намали влијанието на партиската политика врз работата на јавната медиумска кука. Истиот тој ден, избирачите и избирачките на референдуми го потврдија стапувањето во сила на Законот, кој

на една година го одлага спроведувањето на лошиот Закон на мината Влада за долгорочната грижа и новиот Закон за Владата.

Луѓето, со гласање секогаш одлучно ја покажаа својата волја, дека го отфрлаат реакционерството и конзерватизмот и *политиката на цврста рака* на крајната десница. Својата немоќ да го наметне својот идеолошки монопол и својата одмаздоубивост, крајната десница, можеби, најдобро ја разоткри во зборовите на еден од своите протагонисти, кој по поразот на референдумите, во типичен манир на

„никогаш виновни“, напиша на твиттер дека резултатот на референдумите е последица на медиумските манипулатии и противуставното поттикнување на омраза против неговата партија и дека „Словенија сè повеќе личи на Германија 1933“. На таа изјава јавно реагираше Германската амбасада во Љубљана, изјавувајќи дека донекаде ја познаваат историјата на својата земја и дека не гледаат никаква сличност меѓу денешната демократска Словенија и нацистичката Хитлерова Германија во триесеттите години на минатиот век.

Масовното влегување на граѓанско то општество на политичката сцена е најпозитивен факт што се случи во Словенија во последните две години, којашто инаку во многу нешта и дела ја следи лошата пракса на неолиберализмот. *Правната мрежа за демократија, Гласот на народот, Институтот 8 март, Друштвото на новинарите на Словенија, Синдикатот Млади Плус и многу други*, со

својот ангажман и теренска работа ги уверија луѓето дека постои јавен интерес и дека вреди активно да се заземе за него.

Оваа промена на менталитетот само се потврди на последните референдуми, додека, пак, минатогодишниот референдум за водата за пиење претставуваше одлучувачки пробив на мрежата на невладини актери и опозициски партии. За време на овогодишната кампања за ноемвриските референдуми, во прв ред за Законот за РТВ, луѓето сфатија дека се работи за зачувување на јавниот простор чијашто вредност е и автономното медиумско делување на јавната РТВ.

Оваа година за првпат се случи на еден протестен собир што го свика една млада феминистичка организација, *Резистенција*, по повод аферата за силување на културната сцена, да се појави значаен број луѓе.

Може само да се посака уште повеќе да зајакне овој тренд на активно вклучување на граѓанското општество и неговиот критички однос кон која и да е коалиција на власт, во сите области на општественото живеење, а со тоа и делувањето, коешто во пракса докажува дека демократијата е премногу драгоценна за демосот да ја препушти само на партиите и на избраните политичари. Имено, повторно се потврди дека делувањето на напредното граѓанско општество, по правило, повеќе од останатата политика ја обновува и засилува солидарноста меѓу луѓето. Може дури и битно да придонесе да се намалат извесни аномалии во кои спаѓа и „државната идеологија на одбивање на странците“ како што тој однос на владата и државната управа го нарече Матевж Кривиц, некогашниот уставен судија и долгогодишен „пробоно“ заговорник на избришаните од 1992 година, коишто, наспроти пресудата на Европскиот суд за

човекови права сè уште мораат да се соочуваат со последиците на тој срамен чин на државата Словенија, како и азилантите и оние коишто се молат за азил во Словенија. И покрај некои позитивни изменi во Законот за азил од 2018 година, судијата Матевж Кривиц, во ноември оваа година, повторно ја соочи словенечката „правна и социјална држава“ со јавен опис на проблематичното функционирање на државната бирократија, која останува цврсто во рововите на својот менталитет и начин на делување, што особено бегалците ги става пред непробоен сид на бездушност и правни формалности. По тој повод, тој повторно предупреди на критериумите на Европскиот суд за човекови права, според кои државата има правна обврска да го легализира статусот на лицата чијшто престој во земјата го толерирала долга низа години. Со други зборови, тој потсети дека судовите и органите на државата во Словенија се должни да му дадат

предност на европското пред домашното право.

Иако, таканаречените европски стандарди во областа на човековите права во најголем број случаи се само минимален заеднички именител, тие се важнаврска на демократијата. Затоа, напредните делови на граѓанска сфера го поддржуваат насочувањето на словенечката држава кога меѓу приоритетите на својата меѓународна политика високо ги позиционира напорите за влез на, таканаречените, држави на Западен Балкан во ЕУ.

Што се однесува до положбата на жените во Словенија, се чини дека главно сè е во ред, па дури и дека е добро. По еднаквост меѓу жените и мажите Словенија се наоѓа малку под просекот на ЕУ. Тој просек во 2002 година се задржа на 68,6 од 100 можни поени. Хрватска, на пример, заостанува за 8 поени, а Унгарија за 14,5 поени. Но, во споредба со најдобрата членка на ЕУ, Швед-

ска, којашто постигна 83,9 поени, Словенија заостанува за значајни 15 поени. Ако ги погледнеме трендовите или ги тргнеме на страна формално правно доста добрите решенија, состојбата ни оддалеку не е идеална. Прекаријатот, кој драстично ги погодува младите жени, неуморно се шири, а со тоа расте и родовиот јаз во платите. Злоупотребата на новите технологии од страна на работодавачите и државата перфидно го укинува тешко избраното право на работниот народ на осумчасовен работен ден и од вработените бара да се достапни 24 часа дневно. Ни го укинува личниот живот. Грубо навлегува во нашата приватност.

Уште не можеме да оцениме дали реформата во здравството и новиот Закон за долгочинанега, што го подготвува новата Влада и кој пресудно ќе влијае врз еднаквите можности на пазарот на трудот за средовечните жени, ќе го сопре или дури и забрза приватизирањето

на јавното здравство и комерцијализацијата на грижата за болните, лицата со инвалидитет, постарите, кои веќе не можат сами. Големата сиромаштија, со висок процент на постари жени (кратко ублажена со Ковид додатоците од минатата и оние на новата Влада заради скокот на цените на енергијата и храната) се зголемува. Трошоците на буџетот за одбрана заради војната во Украина веќе пораснаа и сите знаеме дека се работи за избор меѓу ма-сло и топови. Ако се прошири војната, изборот неизбежно ќе станат топовите. Семејното насилиство е во пораст, а исто така, и фемицидот. Популистичкото сеење омраза и раздор меѓу луѓето што мислат различно од грдите зборови од устите на водечките десни партиски политичари, почна да преоѓа во сериозни закани на социјалните медиуми и вистинско физичко насилиство. На улица, сред главниот град, неодамна се случија два физички напади: на највидливата активистка на Асо-

цијацијата 8 март и на истакнат десен политичар. Женската солидарност, кога ќе се случат сексистички напади на политичарки, меѓу парламентарките, на пример, сè уште заостанува на границите на нивните политички коалиции.

Без оглед на промената на Владата, која за себе мисли дека е лев центар или барем центар-лев, нè чекаат големи предизвици, особено во борбата за праведна зелена преобразба, за економски и социјални права на потплатените жени и за подобрување на ефикасноста на квотите (за паритет) во изборните закони, коишто Владата има намера да ги реформира.

Постарите активистки се погрижија за одбележување на сеќавањето на Првата конференција на АФЖ во Словенија, но за жал, мора да признаеме дека меѓу младите нема многу познавања или свест за нашата скорешна историја. Со децении се омаловажува социјали-

стичкото минато, затоа многу помлади активистки отфрлаат секакво сеќавање на поранешната држава. Дури и на родовите студии, историјата на АФЖ, толку многустрана и богата, често се премолчува. Во последните години многу млади жени сфатија дека заради постојаниот говор за половите, престанавме да говориме за жените. Заспавме на ловоровите листови на победата, коишто дури не се ни наши, туку се наша оставнина од поранешниот систем. Сепак, времињата се менуваат, жените повторно се буѓат. Затоа и младите жени денес почнуваат активно да работат на промоцијата на спомените на АФЖ и политичките активности и животните искуства на жените во НОБ и социјализмот.

Сепак, да завршам со оптимизам.

Во отпорот на народот против авторатијата и самоволието на десната владина коалиција, жените, а особено помладите жени, одиграа клучна

улога. Овој пат не беа само масовни следбенички, туку и препознатливи водачки и гласноговорнички на протестите, организаторки на референдуми и протести против насиливството. Смислија и нови начини на одбрана пред автократијата и гушењето на слободата – организираа бесплатна правна помош за жртвите на полициски прогон заради забранети противвладини протести, почнаа успешно собирање на доброволни прилози на граѓаните за плати на вработените во Словенечката агенција за печат, на која десната Влада цела година одбиваше да им ги плати концесионерските услуги. Но, најгорди сме на тоа што докажавме дека од крајно десна Влада можат да се изнудат напредни промени. Феминистичките активистки се здружија во две целни коалиции преку сите постојни поделби: на позиција и опозиција, на граѓанско општество и партии, на Влада и Парламент и во време на десна Влада се изборија за син-

жување на данокот на хигиенските производи за менструација и постигнаа Парламентот со десно мнозинство да изгласа измена на Криичниот закон кој сега силувањето го дефинира според концептот „само да е да“.

UVODNA IZLAGANJA
Stanje u Srbiji

Nađa Duhaček

Nađa Duhaček Stanje u Srbiji

Nema nikakve potrebe da govorimo samo o stranim idejama i anglosaksonskim pristupima, mi pre svega možemo da govorimo o sopstvenoj istoriji i da iz nje učimo

(uvodno izlaganje - redigovani transkript)

Kao što su se predstavile koleginice pre mene, pokušaću i ja ukratko. Ni sam još odlučila šta ću da budem kad porastem, ali imala sam fantastičnu priliku da učim o aktivizmu od Žena u crnom, da učim o tome kako da okupljamo različite žene od Ženske platforme za razvoj Srbije, i da učim feminističkim teorijama i akademskim radu u Centru za ženske studije u Beogradu.

U odnosu na ovih nekoliko pitanja o političkim i društvenim prilikama u Srbiji, šalila sam se sinoć, meni ne treba

osam minuta, već prosto mogu da kažem – nije dobro. Govorimo pre svega o jednoj otetoj državi, o institucijama koje svaki dan nažalost gube još malo na svom značaju i o pojedinačnim džepovima. Govorimo o hrabrim, ponekad i umornim ženama, i muškarcima koji su nam saveznici, koji se bore za određene pukotine. I to je opriliike to.

Desnica jača, koristi najrazličitije strategije, i trenutno im bolje ide nego nama. Navešću jedan primer, mada ih je more. Ove jeseni (septembar, 2022. godine) je kao odgovor na prajd, čijom

organizacijom nismo bile oduševljene, bilo dovoljno da crkva i jedna mala stranka kažu mi sada mislimo da ne samo da je strašno da vi šetate ulicama ovog grada, ili da organizujete druge događaje, mi mislimo da mora čak i jedan, kako bih rekla „nerevolucionaran“ pasus o rodu i polu iz udžbenika biologije da se skloni. Ministarstvo sevrlo brzo povuklo i reklo važi. Iscenario su neku proceduru, ali tu se negde i završilo.

I najzad, kad govorimo o političkoj situaciji, mi ne samo da ne govorimo o

tome da se nismo součili sa devedesetim godinama, mi svedočimo da zapravo da se zapravo nastavlju iste politike, i ono što je najstrašnije, po nekad čak ih sprovode isti ljudi, isti političari iz devedesetih godina. Kao građanka Srbije, imam potrebu da pojasnim rečenicu koju smo čule juče u pozorišnoj predstavi, i da naglasim da se devedesetih nije radilo o građanskih ratovima, već o ratovima agresije.

Kada je reč o ženskim pravima i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji, govorimo o jednoj ljušturi. Zahvaljujem se kolegicama koje su mi poslale impresivan spisak zakona, strategija i akcionalih planova koji ne samo da se ne sprovode, nego vladajuća stranka u parlamentu koja bi trebalo da ih sprovodi nije u stanju da prepozna seksističke napade iz sopstvenih redova.

Mi polažemo velike nade u novu zeleno-levu koaliciju koja je prešla cenzus i u Beogradu, i u republičkom par-

lamentu, i tome se jako radujemo. S druge strane, mi i dalje govorimo o malim poslaničkim klubovima, koji zapravo mogu da zauzimaju javni prostor, ali trenutno ne učestvuju direktno u donošenju odluka.

Svedočimo jačanju antirodnih pokreta, koji nažalost prave probleme na različitim nivoima. Kada pređemo na prilike u ženskom pokretu svedočimo tome da ni mi same nismo sigurne gde stojimo po određenim pitanjima. Očekuje nas veliki rad na tome.

Ono što mogu da izvučem – da ne ostanemo samo na lošim vestima – jesu primeri iz poslednjih par godina koji nam ulivaju nadu. Jedna je snažan pokret koji se napravio oko odgovora na nasilje prema ženama. Gоворим pre svega o mladim glumicama koje su javno govorile o nasilju koje su pretrpele u jednoj školi glume u Beogradu, kao i o devojkama koje su govorile o iskustvu nasilja u istraživač-

koj stanici Petnica. I možda ono što je najvažnije, snažan pokret koji je počeo da radi na fakultetima na tome da se ozbiljno donose pravilnici. Dakle, ne samo da bude razgovor među drugaricama koje jedna drugu podržavaju, da ne ostajemo više samo u okvirima civilnog društva – mada je to beskrajno dragoceno, već govorimo o pravilnicima na nivou univerziteta i fakulteta. Ja sam bila posebno ponosna na to da smo prošle godine videle da se to preko društvenih mreža prelivalo i dalje, iz Beograda i iz Srbije, inicijative i solidarnost prelazili su granice naših država, i ponovo svedočimo jedinstvenom kulturnom i političkom prostoru u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji.

Najzad, kada je pitanje o tome kakav je odnos prema antifašizmu i AFŽu. Tu pre svega govorimo o apropijaciji. Onda kada državne institucije obeležavaju određene događaje, one ih

zapravo preimenuju i koriste kako bi obeležile događaje iz Drugog svetskog rata, kao događaje u kojima su učestvovali prevashodno Srbi, kao priču o tome da smo mi opet žrtve. Pre svega govorimo o vrlo problematičnom predstavljanju prošlosti. Ja ne bih govorila o tome šta mladi ljudi znaju ili ne znaju, već bih skrenula pažnju na pitanje šta im mi nudimo? Na osnovu kojih škola i knjiga i filmova očekujemo da znaju bolje? I mi tu govorimo o džepovima koje osvajamo na internetu i govorimo o pojedinačnim akcijama koje organizuju različite organizacije civilnog društva. To je jako dobar početak za neki dan kada osvojimo institucije.

Ali mi zapravo govorimo o sistematskom zaboravljanju i o nečemu što sam videla i u svom radu sa studentkinjama, a to je da su direktno pored interesovanja za feminizam, za antifašizam, pored kritičkog mišljenja, da

dolaze iznenađene o tome šta sve u našoj istoriji postoji, o čemu nisu učile ranije. I da, ovo je posebno važno za feministički pokret, nema nikakve potrebe da govorimo samo o stranim idejama i anglosaksonskim pristupima, mi pre svega možemo da govorimo o sopstvenoj istoriji i da iz nje učimo.

Ako sam nešto važno izostavila pozvala bih drugarice da me dopune. Hvala vam puno.

Smrt fašizmu!

Наѓа Духачек Состојбата во Србија

Нема никаква потреба да говориме за туѓи идеи и англосаксонски пристапи, ние можеме, пред сè, да говориме за сопствената историја и од неа да учиме

(воведно излагање – редактиран транскрипт)

Како што се претставија колешките пред мене, ќе пробам и јас накусо. Уште немав одлучено што ќе бидам кога ќе пораснам, но имав фантастична можност да учам за активизмот од Жените во црно, да учам за тоа како да ги собираме различните жени од Женската платформа за развој на Србија, и да учам за феминистичките теории и академската работа во Центарот за женски студии во Белград.

Во однос на овие неколку прашања за политичката и општествената

ситуација во Србија, сношти се шегував дека не ми требаат осум минути, туку дека едноставно можам да кажам – не е добро. Зборуваме, пред сè, за една грабната држава, за институции кои секој ден, за жал, губат уште малку од своето значење и за поединечните џебови. Говориме за храбри, понекогаш и уморни жени, и мажи коишто ни се сојузници, коишто се борат за одредени пукнатини. И тоа е приближно тоа.

Десницата зајакнува, користи најразлични стратегии и во момен-

тов им оди подобро отколку нам. Ќе наведам еден пример, иако ги има повеќе.

Оваа есен (септември, 2022) како одговор на „гордоста“, за чијашто организација не бевме ентузијасти, беше доволно црквата и една мала партија да кажат дека ние сега мислиме дека не само што е страшно што шетаме по улиците на овој град, или да организираме други настани, туку дека мислиме дека мора, дури и еден, како би рекла „нереволуционерен“став за родот

и полот, да се отстрани од учебникот по биологија. Министерството многу бргу се повлече и кажа важи. Инсценираа некаква процедура, но тука некаде и се заврши.

И конечно, кога говориме за политичката ситуација, ние не зборуваме само за тоа дека не се соочивме со деведесеттите, ние сведочиме дека, всушност, се продолжува со истите политики и, она што е најстрашно, понекогаш ги спроведуваат и сосема истите луѓе, истите политичари од деведесеттите години. Како граѓанка на Србија, имам потреба да ја разјаснам реченицата што ја слушнавме вчера во театрската претстава, и да нагласам дека во деведесеттите не се работеше за граѓански војни, туку за војни на агресија.

Кога станува збор за женските права и родовата рамноправност во Србија, зборуваме за една празна лушпа. Им се заблагодарувам на колешките што ми испратија импре-

сивен список на: закони, стратегии и акциски планови, коишто не само што не се спроведуваат, туку владејачката партија во Парламентот, којашто би требало да ги спроведува, не е во состојба да ги препознае сексистичките напади од сопствените редови.

Имаме големи надежи за новата зелено-лева коалиција којашто го натфрли цензусот и во Белград и во републикиот Парламент и многу се радуваме заради тоа. Од друга страна, ние и натаму зборуваме за мали пратенички клубови, кои, всушност, можат да заземаат јавен простор, но во моментов не учествуваат директно во донесувањето одлуки.

Сведоци сме на јакнењето на антиродовите движења, коишто, за жал, прават проблеми на различни нивоа. Кога ќе поминеме на ситуацијата во женското движење, сведоци сме на тоа дека ниту ние самите не сме сигурни каде се наоѓаме по

одредени прашања. Нè очекува голема работа околу тоа.

Она што можам да го извлечам – за да не останеме само на лоши вести – се примерите од последните две години што ни влеваат надеж. Едниот е силното движење што се изгради околу одговорот на насиливото врз жените. Мислам тута, пред сè, на младите актерки коишто јавно проговорија за насиливото што го претрпеле во едно актерско училиште во Белград, како и на девојките коишто проговорија за насиливото што го искуслиле во истражувачката станица Петница. И можеби она што е најважно, силното движење што почна да работи на факултетите сериозно да се донесат правилници. Значи, да не биде тоа само разговор меѓу другарки што се поддржуваат една со друга, да не остануваме веќе во рамките на граѓанското општество – иако и тоа е бескрајно драгоценото, туку да зборуваме за правилници на ниво на универзитетите и факултетите. Јас

бев особено горда на тоа што минатата година видовме како тоа преку социјалните мрежи се прелеваше и понатаму, од Белград и од Србија, иницијативите и солидарноста ги преогаа границите на нашите држави и повторно бевме сведоци на единствен културен и политички простор во: Босна и Херцеговина, Хрватска и Србија.

И конечно, кога станува збор за тоа каков е односот кон антифашизмот и АФЖ, тука, пред сè, станува збор за апрапријација. Тогаш кога државните институции одбележуваат одредени настани, тие, всушност, ги преименуваат и ги искористуваат за да одбележат настани од Втората светска војна како настани во кои учествувале претежно Срби, како приказна дека ние повторно сме жртви. Пред сè станува збор за многу проблематично претставување на минатото. Јас не би зборувала за тоа што знаат или не знаат младите, туку би обрнала внимание на прашањето што им нудиме ние?

Врз основа на кои училишта и книги и филмови очекуваме да знаат подобро? Мораме да зборуваме за интернетоти за поединечните акции што ги организираат различни организации на граѓанското општество. Тоа е многу добар почеток за еден ден кога ќе ги освоиме институциите.

Ние, всушност, говориме за системско заборавање, нешто што го научивод мојата работа со студентките. Тие се изненадени, покрај интересот за феминизмот, антифашизмот, покрај критичкото размишлување, што сè постои во нашата историја, а за што никогаш порано не учеле. И да, ова е особено важно за феминистичкото движење, нема никаква потреба да говориме само за странски идеи и англосаксонски пристапи, ние, пред сè, можеме да зборуваме за сопствената историја и од неа да учиме.

Ако изоставив нешто важно, ги повикувам другарките да ме дополнат. Многу ви благодарам.

Смрт на фашизмот!

Nađa Duhaček

Stanje v Srbiji

Ni nujno govoriti samo o tujih idejah ter anglosaksonskih pristopih, mi lahko govorimo predvsem o lastni zgodovini in se iz nje učimo.

Kot so se pred mano predstavile moje kolegice, se bom tudi jaz poskusila na kratko predstaviti. Nisem se še odločila, kaj bom, ko bom velika, ampak imela sam fantastično priložnost, da se pridružim aktivistkam Žena v črnem, da se naučim zbrati različne ženske za Žensko platformo za razvoj Srbije in da se naučim o feminističnih teorijah in akademskem delu v Centru za ženske študije v Beogradu.

Kar zadeva politične in družbene razmere v Srbiji, sinoč sem se pošaliла, ne potrebujem osem minut, ampak lahko enostavno rečem - niso dobre. Govorimo predvsem o ugrabljeni

državi, o institucijah, ki vsak dan izgubljajo več in več, te pa o posameznih žepih. Govorimo o pogumnih, včasih tudi o utrujenih ženskah in o moških, ki se borijo za kakšne razpoke. In to je približno to.

Desnica se krepi, uporablja najrazličnejše strategije in trenutno jim gre bolje kot nam. Dala bom samo en primer, čeprav jih je celo morje. To jesen (september 2022) je bil odgovor na parado ponosa, katera organizacija nas ni navdušila, bilo zadostno, da cerkev in ena manjša stranka povesta, da sedaj smatrajo, da ne le, da je grozno sedaj se sprehajati po ulicah tega

mesta, ali da organizirate druge dogodke, mi smatramo, da je potrebno celo en, rekla bi »nerevolucionaren« odstavek o spolu in spolnosti iz učbenikov biologije da se umaknejo. Ministrstvo se je zelo naglo umaknilo in reklo velja. Zrežirali so neki postopek, ampak tu nekje se je končalo.

In ko govorimo o politični situaciji, mi ne da ne govorimo o tem da se nismo soočili z devetdesetimi leti, mi smo priča, da se pravzaprav nadaljuje ista politika, in kar je najbolj grozno, včasih jo izvajajo isti ljudje, isti politiki iz devetdesetih let. Kot državljanka Srbije imamo potrebno da pojasmim stavek,

ki smo ga včeraj slišale v gledališki predstavi, in sicer, da v devetdesetih letih ni bilo državljanskih vojn, ampak so bili spopadi agresije.

Ko govorimo o pravicah žensk in enakosti spolov v Srbiji, govorimo le o ljudini. Zahvaljujem se kolegicam, ki so mi poslale impresiven seznam zakonov, strategij in akcijskih načrtov, ki ne le da se ne izvajajo, ampak jih vladajoča parlamentarna stranka, ki naj bi jih izvajala, sploh ne zna prepoznati seksistične napade v svoji vrsti.

Upamo in veselimo se, da bo nova zeleno-leva koalicija prestala volilni prag, v Beogradu kot v republiškem parlamentu. Po drugi strani, mi še vedno pa govorimo o majhnih poslanskih klubih, ki sicer lahko vstopajo v javni prostor, a ne sodelujejo neposredno pri odločanju.

Priča smo krepitvi antispolnih gibanj, ki žal povzročajo težave na različnih ravneh. Ko smo v ženskem gibanju

ju same priča temu, se sprašujemo kje smo trenutno glede določenih vprašanj in tudi same ne vemo odgovor. Čaka nas veliko dela na tem!

Tisto kar lahko poudarim - ne ostanemo le pri slabih novicah - da imamo v zadnjih letih primere, ki nam dajejo upanje. Eno močno gibanje, ki je bilo odgovor na nasilje nad ženskami. Predvsem govorim o mladih igralkah, ki so javno spregovorile o nasilju, ki so ga bile deležne v beograjski igralski šoli, pa tudi o dekletih, ki so spregovorila o nasilju v raziskovalni postaji Petnica. In morda kar je najbolj pomembno, na fakultetah resno delajo na tem, da se sprejmejo pravilniki. Torej, da ne bo le pogovor med prijateljicama, ki ena drugo podpirata, da ne ostanemo le v okvirjih civilne družbe - čeprav je to zelo dragoceno, ampak govorimo o pravilnikih na ravni univerze in fakultete. Bila sem zelo ponosna na to,

da smo lani doživeli, da se je to razširilo po socialnih omrežjih iz Beograda in Srbije, da smo s pobudo in solidarnostjo prestopili meje naših držav in gororili o enotnem kulturno-političnem prostoru v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in Srbiji.

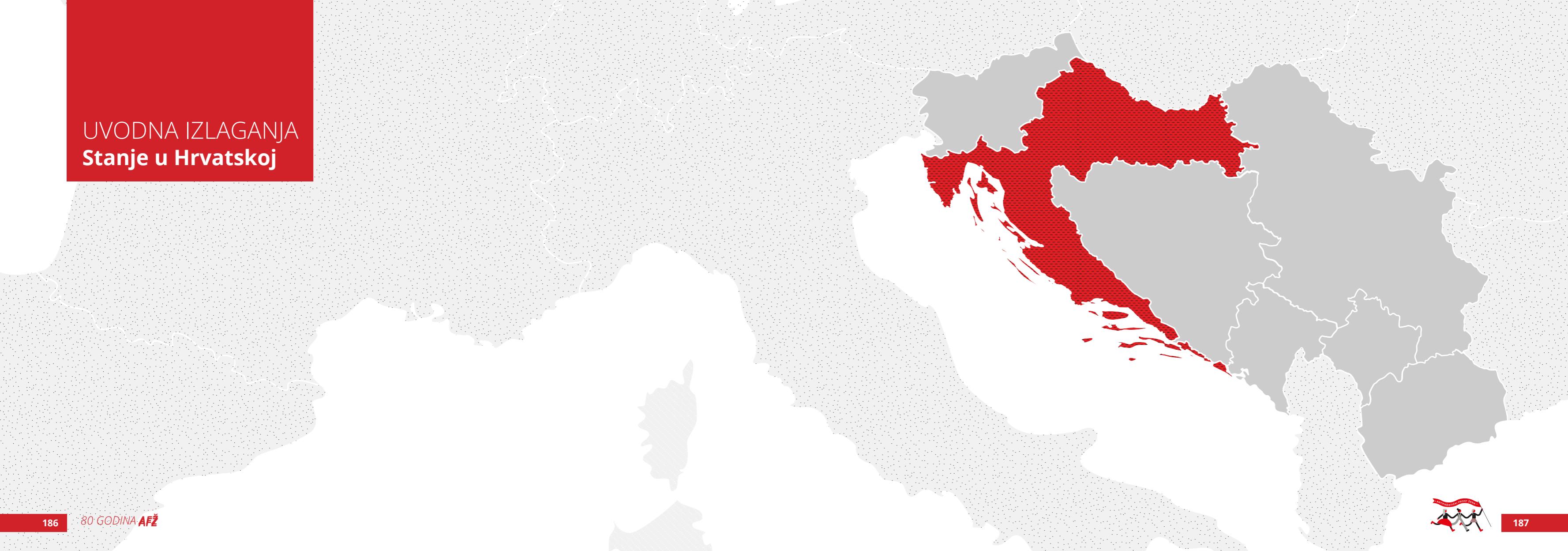
Na koncu, kakšen je odnos do antifašizma v AFŽ. Najprej govorimo o appropriacijs. Takrat ko nekatere državne institucije obeležujejo določene dogodek, jih preimenujejo in uporabljajo kot dogodek iz Druge svetovne vojne, v kateri so sodelovali Srbi, ki so bili spet nekakšne žrtve. Predvsem pa govorimo o zelo problematičnem predstavljanju preteklosti. Ne bom govorila o tem, kaj mladi vedo, pa ne vedo, ampak bi podarila vprašanja kaj jim mi ponujamo. Na podlagi katerih šol, knjig in filmov mislimo, da vedo bolje? Mi tu govorimo o osvajanju internetnih niš, govoriti je treba o individualnih akcijah, ki jih organizirajo civilnodružbene organizacije. To bi bil odličen začetek za takrat ko pridobitev institucije.

Pravzaprav govorimo o sistemskem pozabljanju in tega sem se naučila pri delu s študentkami. Bile so zgrožene, kljub pripadnosti feminizmu, antifašizmu in kritičnemu mišljenju, ker so odkrivale tisto, kar je v naši zgodovini, česar prej niso nikoli izvedele. Za feminismem bi poudarila: ni treba govoriti le o tujih idejah in anglosaksonskih pristopih, lahko govorimo predvsem o lastni zgodovini in se iz nje učimo.

Če sem kaj izpustila, prosim tovarišice, da me dopolnite. Najlepša hvala.

Smrt fašizmu!

UVODNA IZLAGANJA

Stanje u Hrvatskoj

Ana Rajković Pejić

Ana Rajković Pejić Stanje u Hrvatskoj

Što je nama naša borba dala? Case study – Hrvatska

U proteklih je desetak godina u Hrvatskoj sve dominantniji konzervativni te klerikalni utjecaj. Navedeno se, između ostalog, očituje i uz rasprave vezane uz pobačaj, pravo gay parova na usvajanje, ali i putem sastanaka premijera i biskupa, koji razgovaraju o temama, poput društvene sigurnosti ili gospodarskih izazova, čime je jasno vidljivo da država svoje stavove koordinira s onim katoličke crkve. Uz ovo valja istaknuti i održavanje molitava muškaraca na gradskim trgovima, koji mimo ostaloga, pozivaju na „osiguranje duhovnog autoriteta muškaraca u obitelji“ kao i Hoda za život kojim se nastoji zabraniti pravo na pobačaj. Ovo potvrđuju i izvještaji poput Free-

dom House, koji su utjecaj crkve na društvo i politiku ističu i onaj veterana. Prema navedenom izvještaju, u Hrvatskoj je također prisutna diskriminacija Roma, srpske nacionalne manjine te LGBTQ zajednice. S druge strane prisutne su i progresivne struje, poput stranke Možemo, kolektiva FAKTIV, Centra za mirovne studije, Mreže antifašistkinja Zagreba koje svojim djelovanjem nasatoje suzbiti daljnje jačanje konzervativne struje.

Što se tiče ženskih prava i rodne ravnopravnosti u Republici Hrvatskoj postoji nekoliko državnih ustanova te nevladinih organizacija (Ured za ravnopravnost spolova, Autonomna

ženska kuća, B.a.B.e, Centar za ženske studije, itd.) koje u svojem fokusu djelovanja imaju jačanje rodne ravnopravnosti. Osim toga RH, između ostalog potpisnica *jelstanbulске konvencije* kao i *Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja*. Unatoč tome u javnom prostoru i danas su prisutne izjave poput: „Ajmo se mi najprije dogovoriti da je pobačaj u 99,9 posto slučaja neopravдан“, „Pa, što si glupačo onda ostala s njim“ (nakon što je žena javno istupila zbog muževog fizičkog i psihičkog zlostavljanja“, itd.). Stoga ne čudi što statistički izvještaji, unatoč postojanju određene institucionalne podloge za žensku ravnopravnost ne idu

u prilog i njezinoj postojanosti. Tako npr. Rektorski zbor od 12 članova broji samo dvije žene. Zdravstveni sustav nije iznimka u tome, pa tako unatoč činjenici da zdravstvo čini 58% ženske radne snage najveće bolnice u RH (kliničke bolničke centre) vode isključivo muškarci.

S druge strane, izrazito je alarmantan podatak da, barem prema objavljenim podacima, svakih 15 minuta jedna žena u Hrvatskoj doživi određeni oblik nasilje. Ovo dodatno potkrepljuje izvješće GREVIO, prema kojemu 2020. godine od 6 770 žrtava obiteljskog nasilja, 4 442 čine žene. Razlog ovomu nalazi se i u primjeru slučaja silovanje u kojemu je silovatelju smanjena kazna jer je veteran. Drugim riječima, nasilje nad ženama se ne sankcionira primjerno što, s jedne strane, doprinosi njegovoj marginalizaciji, a s druge strane intenzivira samo nasilje.

U Republici Hrvatskoj postoji nekoliko ženskih organizacija, čije je djelovanje usmjereni na suzbijanju, ali i na osvješćivanje ovog problema, poput već spomenutog *fAKTIVA*, Autonomne ženske kuće, itd. Ove organizacije rade na okupljanju i povezivanju žena u zemlji kao i na međunarodnoj povezanosti (solidarnost sa ženama Irana, Sirije, dr.)

Vezano uz odnos prema Antifašističkom frontu žena Jugoslavije (AFŽ) kao i općenito prema antifašističkom nasilje dominantan je pristup kroz prizmu „ljevičaranje“ dok se s druge strane, načelno prihvata obilježavanje pojedinih datuma, poput 22. lipnja – osnivanja prvog partizanskog odreda u Europi. Međutim, ove se prigode često spajaju u prikladan društveno-politički kontekst, pa se tako početak antifašističkog otpora veže uz prvog hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana, kojega se prikazuje kao „sim-

bola hrvatskog doprinosa tom otporu nacizmu i fašizmu“, čime je zapravo na snazi revizija povijest jer Tuđman u ovaj fazi nije bio istaknuti pojedinac KPJ. Nasuprot tomu, postoji nekoliko manifestacija i institucija koje njeguju antifašističko nasljeđe. Jedan od njih svakako je i Muzej pobjede i oslobođenja Dalmacije u Šibenku, zatim izložba *Na Kordunu spomenik do spomenika* kao i manifestacija *Trnjanski kresovi*, koja se svaki godine održava u Zagrebu u znak sjećanja na partizansko oslobođenja grada u svibnju 1945. godine.

Ана Рајковиќ Пејик Состојбата во Хрватска

Што ни даде нам нашата борба? Case study – Хрватска

Во Хрватска, во изминатите десетина години сè подоминантно е конзервативното и клерикалното влијание. Наведеното, меѓу другото, се гледа и во расправите поврзани со абортусот, правото на геј паровите да посвојуваат деца, но и преку состаноците на премиерите со бискупите, на кои разговараат за теми, како што се општествената сигурност и економските предизвици, со што станува јасно видливо дека државата своите ставови ги координира со оние на католичката црква. Покрај ова, треба да се истакне и одржувањето молитви на мажи на градските плоштади, кои, меѓу другото, повикуваат на „зацврстување на духовниот авторитет на мажите во семејството“, како и *Маршот за живот* со кој се настојува да

се забрани правото на абортус. Ова го потврдуваат и извештаите, како оние на Фридом Хаус, кои покрај влијанието на црквата врз општеството и политиката го истакнуваат и она на ветераните. Според наведениот извештај, во Хрватска, исто така, е присутна и дискриминација на: Ромите, српското национално малцинство и ЛГБТзаедницата. Од друга страна, присутни се и прогресивни струи, како што е: партијата *Можеме, колективот фАКТИВ, Центарот за мировни студии, Мрежата на антифашистки на Загреб* коишто со своето делување настојуваат да го субијат јакнењето на конзервативната струја.

Што се однесува до женските права и родовата рамноправност во Република Хрватска, постојат неколку државни установи, како и невладини организации (Канцеларија за рамноправност на половите, Автономна женска куќа, В.а.В.е, Центар за женски студии, итн.) кои во фокусот на своето делување го имаат јакнењето на родовата рамноправност. Освен тоа, меѓу другото, Република Хрватска е потписничка на *Истанбулската конвенција како и на Конвенцијата за превенција и борба против насилието врз жените и семејното насилие*. Покрај тоа, во јавниот простор и денес се присутни изјави како: „Ајде ние најпрвин да се договориме дека во 99,9 % од случаите, абортусот не еоправдан“, „Па што си останала со него тогаш, глупава“ (откако една жена јавно истапи поради физич-

кото и психичкото злоставување на сопругот, итн.). Затоа, не нè чуди што статистичките извештаи, наспроти постоењето на одредена институционална основа за женската рамноправност, не одат во нејзин прилог и во корист на нејзината постојаност. Така, на пример, во Ректорскиот состав, од 12 членови има само две жени. Здравствениот состав не е исклучок во тоа, па така, и покрај тоа што здравството го сочинува 58% женска работна сила, најголемите болници во Република Хрватска (клинички болнички центри) ги водат исклучиво мажи.

Од друга страна, изразито алармантен е податокот дека, барем според објавените податоци, секои 15 минути по една жена во Хрватска доживува одреден облик на насилиство. Ова дополнително го поткрепува извештајот GREVIO, според кој во 2020 година од 6770 жртви на семејно насилиство, 4 442 биле жени. Причината за ова може да се видиво примерот со случајот во

кој на силувачот му била намалена казната затоа што бил ветеран. Со други зборови, насилието врз жените не се санкционира соодветно што, од една страна, придонесува кон неговата маргинализација, а од друга страна, го интензивира самото насилиство.

Во Република Хрватска постојат неколку женски организации чиешто делување е насочено за субивање, но и заиздигнување на свеста за овој проблем, како што се веќе споменатите фАКТИВ, Автономната женска куќа, итн. Овие организации работат на собирањето и поврзувањето на жените во земјата, како и на меѓународната поврзаност (солидарност со жените во Иран, Сирија, и др.)

Во врска со односот кон Антифашистичкиот фронт на жените на Југославија (АФЖ), како и кон антифашистичкото наследство воопшто, доминира пристапот низ призмата на „левичарењето“, додека од друга страна, начелно се прифаќа одбе-

лежувањето на поединечни датуми, како 22 јуни – основањето на првиот партизански одред во Европа. Меѓутоа, овие пригодни настани честопати се спојуваат во соодветен општествено-политички контекст, па така, почетокот на антифашистичкиот отпор се врзува за првиот хрватски претседател Фрањо Туѓман, кој се прикажува како „символ на хрватскиот придонес кон тој отпор против нацизмот и фашизмот“, со што, всушност, се прави ревизија на историјата бидејќи во таа фаза Туѓман не бил истакнат поединец на КПЈ. Наспроти тоа, постојат неколку манифестиции и институции што го негуваат антифашистичкото наследство. Една од нив, секако, е Музејот на победата и ослободувањето на Далмација во Шибеник, а потоа изложбата: *На Кордун споменик до споменик*, како и манифестијата: *Трњански крсови* што се одржува секоја година во Загреб во знак на сеќавање на партизанското ослободување на градот, во мај 1945 година.

Ana Rajković Pejić Stanje na Hrvaškem

Kaj nam je dal naš boj? Študija primera – Hrvaška

V zadnjih desetih letih na Hrvaškem vse bolj prevladuje konservativni in klerikalni vpliv. Omenjeno se kaže, med drugim, v razpravah o splavu, pravici istospolnih parov do posvojitve, in tudi v srečanjih predsednika vlade s škofi, v katerih razpravlajo o temah, kot so socialna varnost ali gospodarski izvivi, kar jasno kaže, da država usklaja stališča s katoliško cerkvijo. Poleg tega velja omeniti moške molitve na mestnih trgih, ki med drugim pozivajo k »zagotovitvi duhovne avtoritete moških v družini« ter »pohod za življenje, ki želi prepovedati pravico do splava. To potrjujejo poročila, kot je Freedom House, ki poduarjajo vpliv cerkve na družbo in politiko, obenem pa tudi vpliv veteranov.

Poročilo navaja, da je na Hrvaškem prisotna diskriminacija Romov, srbske manjštine ter LGBTQ skupnosti.

Na drugi strani pa obstajajo tudi progresivne struje, kot so stranka Možemo, kolektiv fAKTIV, Center za mirovne študije in Zagrebška antifašistična mreža, ki si prizadevajo zatreti nadaljnjo krepitev konservativne struje.

Na področju ženskih pravic in enakosti spolov v Republiki Hrvaški obstaja več državnih institucij in nevladnih organizacij (Urad za enakost spolov, Avtonomna ženska hiša, B.a.B.e., Center za ženske študije itd.), ki se osredotočajo na krepitev enakosti spolov. Republika Hrvaška je, med ostalim,

podpisnica *Istanbuliske konvencije ter Konvencije o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini*. Kljub temu so izjave, kot so: »Gremo se najprej dogovorit, da je splav v 99,9 odstotkih primerov neu pravičen,« »No, zakaj si ostala z njim, trapa,« – potem, ko je ženska javno razkrila fizično in psihično trpinčenje svojega moža, itd). Zato ne preseneča, da statistična poročila, kljub institucionalni podlagi za enakopravnost žensk, ne prispevajo kaj dosti k izboljšavam. Tako npr. v 12-članskem rektorskem zboru sta na primer le dve ženski. Zdravstveni sistem pri tem ni nobena izjema, tako da kljub dejству, da je 58 % zdravstvenega delavstva žensk, največje bolnišnice v Republiki Hrva-

ki (klinične bolnišnične centre) vodijo izključno moški.

Po drugi strani pa je izjemno zaskrbljujoč podatek, da vsaj po objavljenih podatkih, na vsakih 15 minut ena ženska doživi določeno obliko nasilja. Temu pritrjuje tudi poročilo GREVIO, po katerem je bilo leta 2020 od 6770 žrtev nasilja v družini 4442 žensk. Razlog za to najdemo v primeru posilstva, v katerem so posiljevalcu znižali kazen, ker je veteran. Z drugimi besedami, nasilje nad ženskami ni ustrezno sankcionirano, kar po eni strani prispeva k njegovi marginalizaciji, po drugi strani pa krei samo nasilje.

V Republiki Hrvaški obstaja več ženskih organizacij, katerih delovanje je usmerjeno v zatiranje, pa tudi v ozaveščanje tega problema, kot je že omenjena fAKTIVA, Avtonomna ženska hiša itd. Te organizacije delujejo na zbirjanju in povezovanju žensk v državi kot tudi na mednarodnem povezova-

nju (solidarnost z ženskami iz Irana, Sirije ipd.)

Glede odnosa do Antifašistične fronte žena Jugoslavije (AFŽ) kot tudi do antifašistične dediščine nasprotn prevladuje »levičarski« pristop, po drugi strani pa je načeloma sprejeto obeleževanje nekaterih datumov, kot je 22. junij - ustanovitev prvega partizanskega odreda v Evropi. Vendar pa so te priložnosti pogosto združene v ustrezen družbenopolitični kontekst, zato se začetek protifašističnega odpora povezuje s prvim hrvaškim predsednikom Franjom Tuđmanom, ki je prikazan kot »simbol hrvaškega prispevka k temu odporu proti nacizmu in fašizmu«, ki je pravzaprav revizija zgodovine, saj Tuđman v tej fazi ni bil vidnejši posameznik KPJ. Ravno nasprotno, obstaja več manifestacij in ustanov, ki negujejo antifašistično dediščino. Ena izmed njih je zagotovo Muzej zmage in osvoboditve Dalmacije v Šibeniku,

razstava *Na Kordunu spomenik do spomenika*, kot tudi prireditev *Trnjanski kresovi*, ki se vsako leto odvija v Zagrebu v spomin na partizansko osvoboditev mesta l. maj 1945.

ZAKLJUČCI RADNIH
GRUPA

ЗАКЛУЧОЦИ НА
РАБОТНИТЕ ГРУПИ

SKLEPI DELOVNIH
SKUPIN

ZAKLJUČCI RADNIH GRUPA

Grupa 1

Nasleđe AFŽ-a i njegova (ne)vidljivost

Opšti zaključci

- ★ Sećanje je delimično prisutno, ali se gubi – iz ideoloških i generacijskih razloga,
- ★ Prisutnije je u privatnim i porodičnim odnosima u odnosu na javnu sferu, posebno medije i obrazovanje,
- ★ Sećanje je prisutno na margini (u akademskoj zajednici, udruženjima) i ovu marginu je potrebno “probiti”.

Važne poruke

- ★ Antifašizam nije stranačka niti nacionalna opcija,
- ★ U zemljama Jugoslavije na delu je salonski antifašizam (saopštenja, slikanja, načelna zalaganja, okupljanje uvek istih ljudi),
- ★ U proslavama važnih datuma je potrebno obezbediti kontinuitet, posebno sa novim generacijama,
- ★ Potrebno je protežirati neformalne oblike sećanja i međugeneracijsku saradnju,
- ★ Ne možemo da dozvolimo da čerke imaju manje mogućnosti za ostvarivanje prava nego njihove majke,
- ★ Potrebno je da civilno društvo utiče na promovisanje arhiva, nepoznatih činjenica,
- ★ Ne treba dozvoliti romantizaciju i monumentalizaciju antifašističkog pokreta,
- ★ Za vidljivost je važno udruživanje,
- ★ Za vidljivost je važna moć ličnog primera,

★ Velika je odgovornost na političarkama kada je reč o vidljivosti ženske borbe,

★ Postoji značajan potencijal za podizanje vidljivosti sećanja na AFŽ kroz umetničku intervenciju,

★ Potrebno je odrediti zajedničke ciljeve delovanja i zaći iz kapitalističkog i projektnog diktata, kolikogod je to moguće,

★ Potrebno je podržati žene na margini, kao i sve druge pokrete u borbi za njihova prava.

Naučene lekcije

Dobre strane:

★ AFŽ je jedina naslednica stogodišnje borbe žena da postanu deo javne sfere i da postanu ravnopravne,

★ Žene su kroz AFŽ artikulisale svoje potrebe i zahteve i preko njega dolazile do mesta gde se donose odluke,

★ Pokret se direktno borio protiv patrijarhalnih obrazaca,

★ Bio je inspirativan po svojoj masovnosti, što danas ni izbliza nije slučaj (postojalo je delovanje po selima, gradovima, na ulicama).

Loše strane:

★ Pristanak na reorganizaciju i integriranje u socijalistički savez, bez previše otpora. Ovome su doprinele prve žene pokreta, koje su branile reorganizaciju, pa je potrebno voditi računa ko su nam prve žene, ko nas predstavlja.

Predlozi za akcije povećanja vidljivosti

- ★ Akcije koje su usmerene ka starijim ženama (sigurna penzija/sigurna starost, solidarnost),
- ★ 100 žena 100 ulica – jedan od ciljeva u narednom periodu u svim državama (da dobijemo 100 novih ulica koje nose imena zasluznih žena),

- ★ Utvrditi koliko je institucija izgubilo ime borkinja,
- ★ Prikupljati arhivsku građu i afirmisi svaki korak uspeha,
- ★ U Saveze antifašista i boraca, uključiti mlade, osnovati ženske sekcije,
- ★ Uspostaviti javno čitanje (na ulici ili drugom mestu) biografija/životnih priča borkinja za ženska prava,
- ★ Pripremiti radionice za osnovne i srednje škole na temu AFŽ-a. Izložba CRVENE može poslužiti kao osnova,
- ★ Izdvojiti datume za proslavu (9. maj, bitke na Sutjesci i Neretvi, 1. maj),
- ★ U kurikulum svake od zemalja uvrstiti barem po jednu lekciju o pravu glasa i borbi AFŽ-a,

- ★ Potrebno je preuzeti obeležavanje dana antifašističke borbe, biti govornice, organizatorke, ne čekati poziv.

Grupa 2

Ženski pokret i desni ekstremizam na prostoru bivše Jugoslavije

Zaključci:

- ★ Klerikalno-nacionalističko-konzervativni srž problema prepoznaje se u svim zemljama regiona,
- ★ Odgovor je izgradnja solidarnosti među ženama - u politici i aktivizmu (zašto su žene u NGO, a ne u politici?),
- ★ Ključna je *politika neposlušnosti žena* unutar stranaka i u međustranačkoj saradnji.

★ objavljivanje na društvenim mrežama,

advokata za pravnu pomoć),

★ reagovanje saopštenjima za javnost i medije,

Formiranje solidarnog regionalnog ženskog fonda,

★ reagovanje protestima (sinhronizovano),

Političko opismenjavanje i osvešćivanje žena iz različitih grupa (svaka u svojoj zemlji) po uzoru na AFŽ,

★ akcije u gradovima/mestima kriza i solidarne akcije „jedne za druge“

Regionalno povezivanja na ovoj temi (lista članica grupe + zainteresovane)

advokata za pravnu pomoć),

★ kontinuirani sastanci (dogovori, koordinacija),

Formiranje solidarnog regionalnog ženskog fonda,

★ mapiranje tendencija/trendova i razmena informacija i znanja,

Političko opismenjavanje i osvešćivanje žena iz različitih grupa (svaka u svojoj zemlji) po uzoru na AFŽ,

★ prenošenje dobrih praksi otpora, zaštite aktivistkinja (npr. Mreža

advokata za pravnu pomoć),

Predlozi:

- ★ Pokrenuti AFŽ SOS: obaveštavanje i delovanje u urgentnim situacijama kada su žene, aktivistkinje, političarke ugrožene i napadnute,

Grupa 3

Pokretanje regionalne feminističke/antifašističke platforme za delovanje

Definicija neofašizma u državama postsocializma na Balkanu:
»Fašizam je ljuti neprijatelj ravnopravnosti žena«, Učesnica konference AFŽ 1942.
»Neofašizam je zadnja faza podivljalog neoliberalizma«, Ankica Čakardić

Opšte karakteristike:

- ★ Uzurpacija države od strane partijskih vrhuška vladajućih koalicija
- ★ Privatizacija ekonomskih resursa i sistema socialne države
- ★ Sistemska korupcija
- ★ Postepeno ukidanje sekularnosti države
- ★ Odbijanje uvažavanja ekoloških ograničenja

- ★ Nacionalizami reinterpretacija fašizma, nacizma i kolaboracije za vreme NOB
- ★ Dokidanje stečenih socialnih i radničkih prava, podsticanje prekariata, sprečavaje sindikalizacije zaposlenih
- ★ Gušenje slobode medija i prava naroda na kritičke prosvede protiv otuđene vlasti.

Aspekti neofašima u vezi sa jednakosću žena i muškaraca:

- ★ Rušenje međunarodnog konsenzusa o jednakosti rodova (4. ženska svetska konferencija OUN, Peking 1995, Istanbulска konvencija)
- ★ Demonizacija feminizma i svakog ženskog aktivizma za jednakost rodova, brisanje sećanja na tradiciju i negiranje dostignuća AFŽ i socialističkog perioda

★ Glorifikacija »svetih nacionalnih tradicija«: tradicionalne uloge žene »majke naroda, kraljice doma«

★ Svođene žena na sekundarnu i lošije plaćenu radnu snagu

★ Napadi na slobodu žene, na pravo da se informisano i slobodno odlučuje o svom telu - na seksualni odgoj koji uvažava ženska ljudska prava, pravo na abortus i kontracepciju

★ Uvlačenje religijskih dogmi u javni školski kurikulum

★ Podržavanje diskriminacije na bazi pola, vere, rase i polne orientacije sa oslanjanjem na protivljenje izmišljenoj »teoriji pola«, a u biti protivljenje stvarnoj jednakosti muškaraca i žena, jednakih prava LGBT+ osoba i međunarodno priznatih prava migranata i azilanata

★ Trivializacija nasilja nad ženama
★ Instrumentalizacija žena u politici za politiku koja se protivi stvarni jednakosti spolova

sindikalki, političarki, aktivistkinja nevladinih organizacija, radnica, sejanki/poljoprivrednica, nezaposlenih, penzionerki, pripadnica svih manjina (koje dele naše vrednosti i ciljeve).

One se povezuju po svojim državama i u regionu.

Novi antifašistički ženski/feministički regionalni pokret

deli programske orientacije Pekinga i Istanbuliske konvencije i sledeće

VREDNOSTI: antifašizam, antineofašizam, solidarnost sa svima koji/e se bore sa tih programske i vrednostne osnove.

MOTIVACIJA: izgradnja drugačijeg svesta - sveta mira, jednakosti i održivog razvoja.

NAČIN ORGANIZIRANJA: mreža individualno učlanjenih aktivistkinja - volonterski, umetnica, naučnica (domaćih i one koje sada rade u inostranstvu),

AKCIIONI PLAN:

1. Napravićemo listu kontakata i poslati formular za pristupanje u mrežu. Svaka zemlja će napraviti sastanak i na njemu odrediti svoje prioritete. Koordinirat ćemo se u regiji preko platformi SIGNAL ili TELEGRAM.
2. Napravićemo konkretan srednjoročni strateški plan sa ciljevima, prioritetima, merljivim pokazateljima napredka.
3. Način rada će biti OMASOVLJAVANJE MREŽE pomoću LIČNE

AGITACIJE i zajedničkog rada na KONKRETNIM DRUŠTVENIM PROMENAMA, koje poboljšavaju svakodnevni život žena u regionu, razmena iskustava i najboljih praksi, organizovanja zajedničkih akcija podrške, kada nas pozovu drugarice, da ih podržimo. Pripremu predloga rešenja za konkretnе društvene promene čemo poveriti ekspertkinjama i proveravati sa korisnicama.

4. Liste ekspertkinja čemo praviti od situacije do situacije.
5. Moguće zajedničke akcije
6. Akcije ad hoc solidarnosti na bazi boljeg protoka informacija o tome šta nam se dešava u regionu.
7. Od prisutnosti, ka stvarnoj moći odlučivanja žena.Borba za paritet u svim organima odlučivanja i za prođor najspasobnijih članica naše mreže na pozicije političke

- moći u strankama, sindikatima, uizvršnoji zakonodavnoj vlast, u medijima...
8. Borba protiv prekarnog rada.
 9. Borba za puno poštovanja ustavnih načela razdvojenostisvih religijskih organizacija od države i javnih institucija,
 10. Da pravo žene na odlučivanje o svom telu bude ustavno pravo u svim državama u regionu.
 11. Borba za pravo nezaposlenih žena, koje sada besplatno obavljaju reporduktivni rad u svojim domaćinstvima, na zdravstveno osiguranje, koje se pokriva iz budžeta.
 12. Dokinimo volonterski, neplaćeni pripravnički staž, koji se ne uključuje u penzioni staž,
 13. Da seksualno napastovanje postane kažnjivo krivično delo.

Група 1 Наследството на АФЖ и неговата (не)препознатливост

Општи заклучоци

- ★ Секавањето е делумно присутно, но се губи – од идеолошки и генерациски причини;
- ★ Поприсутно е во приватните и семејните односи отколку во јавната сфера, посебно медиумите и образованието;
- ★ Секавањето е на marginata (во академската заедница, здруженијата) и е потребно да се „пробие“ оваа marginata.

Важни пораки

- ★ Антифашизмот не е ниту партишка, ниту национална опција;

- ★ Во земјите на Југославија на дело е салонски антифашизам (соопштенија, сликања, начелни заложби, собирање секогаш на истите луѓе);
- ★ За прославите на важни датуми е потребно да се обезбеди континуитет, посебно со новите генерации;
- ★ Потребно е да се поддржуваат формите на секавање и меѓугенерациската соработка;
- ★ Не можеме да дозволиме ќерките да имаат помалку можности за остварување на правата од нивните мајки;
- ★ Потребно е граѓанското општество да влијае на промовирањето на архивите, непознатите факти;
- ★ Не треба да се дозволи романтизација и монументализација на антифашистичкото движење;
- ★ Здружувањето е важно за препознатливоста;
- ★ Личниот пример е важен за препознатливоста;
- ★ Одговорноста на политичарките е голема кога станува збор за препознатливоста на женската борба;
- ★ Уметноста игра голема улога во препознатливоста на секавањето на АФЖ;
- ★ Потребно е да ги утврдиме целите на делувањето, да излеземе од капиталистичките и планските диктати, секаде онаму каде што е можно;

- ★ Движењето директно се борело против патријархалните обрасци;
- ★ Било инспиративно по својата масовност, што денес ни одблиску не е случај (се делувало по селата, градовите, на улиците).

Лоши страни:

- ★ АФЖ се согласи за реорганизација и интеграција во социалистичкиот сојуз, без премногу отпор. Кон ова придонеле првите жени на движењето, па затоа е потребно да се води сметка кои се жените на водечките позиции кои не претставуваат.

Научени лекции

Добри страни:

- ★ АФЖ е единствена наследничка на стогодишната борба на жените да станат дел од јавната сфера и да станат рамноправни;
- ★ Жените преку АФЖ ги артикулирале своите потреби и барања и преку него доаѓале до местата каде што се носат одлуки;

Предлози за акции за зголемување на препознатливоста

- ★ Акции кои се насочени кон постари жени (сигурна пензија/ безбедна старост, солидарност);
- ★ 100 жени, 100 улици – една од целите во периодот што следи во сите држави (да добиеме 100 нови улици коишто ќе носат имиња на заслужни жени);
- ★ Да се утврди колку институции ги изгубиле имињата на жени борци;
- ★ Да се собира архивска граѓа и да се афирмира секој успешен чекор;
- ★ Во сојузите на антифашистите и борците да се вклучат млади, да се основаат женски секции;

- ★ Да се организираат јавни читања (на улица или на други места) на биографиите/животните приказни на жените борци за женските права;
- ★ Да се организираат работилници за основните и средните училишта на тема АФЖ. Изложбата ЦРВЕНИ може да послужи како основа;
- ★ Да се издвојат датуми за славење (9 Мај, битките на Сутјеска и Неретва, 1 Мај);
- ★ Во наставните програми на секоја од земјите да се внесе барем по една лекција за правото на глас и борбата на АФЖ;
- ★ Потребно е да го преземеме одбележувањето на деновите на антифашистичката борба, да бидеме говорнички и организаторски, да не чекаме покани.

Група 2

Женското движење и десниот екстремизам на територијата на поренешна Југославија

Заклучоци:

- ★ Клерикално-националистичката и конзервативна суштина на проблемот се препознава во сите земји на регионот;
- ★ Одговорот е градење на солидарност меѓу жените – во политиката и во активизмот (зашто се жените во невладините организации, а не во политиката?);
- ★ Клучна е *политиката на непослушност на жените* во рамки на партиите и во меѓупартийската соработка.

Предлози:

- ★ Да се формира АФЖ СОС: известување и делување во итни ситуации кога се загрозени и нападнати: жени, активистки, политичарки;
- ★ Објавување на социјалните мрежи;
- ★ Реагирање со соопштенија за јавноста и медиумите;
- ★ Реагирање со протести (синхронизирано);
- ★ Акции во градовите/местата на кризите и солидарни акции „едни за други“.
- ★ Регионално поврзување на оваа тема (список на членките на групата + заинтересираните)
- ★ Континуирани состаноци (договори, координација);
- ★ Мапирање на тенденциите/трендовите и размена на информации и знаења;
- ★ Пренесување на добите практики на отпор, заштита на активистките (на пр. *Мрежата на адвокати за правна помош*);
- ★ Формирање на солидарен регионален женски фонд;
- ★ Политичко описменување и осветување на жените од различни групи (секоја во својата земја) по примерот на АФЖ;

- ★ Формирање на тим за социјалните мрежи.

Разработка на предлозите

ДА СЕ ДОНЕСЕ АФЖ МАНИФЕСТ: кој ќе се заснова врз вредностите и целите што ги дефиниравме на конференцијата.

Група 3 Покренување на регионална феминистичка/антифашистичка платформа за делување

„Фашизмот е жесток непријател на рамноправноста на жените“, Учесничка на Конференцијата на АФЖ 1942.
„Неофашизмот е последната фаза на подивениот неолиберализам“, Анкица Чакардик

Општи карактеристики:

- ★ Узурпација на државата од страна на партиските врхушки на владејачките коалиции;
- ★ Приватизација на економските ресурси и системот на социјалната држава;
- ★ Системска корупција;
- ★ Постепено укинување на секуларноста на државата;
- ★ Одбивање да се уважат еколошките ограничувања;
- ★ Национализам и реинтерпретација на фашизмот, нацизмот и колаборацијата за време на НОБ;
- ★ Гашење на слободата на медиумите и правото на народот на критички протести против отуѓената власт.

Аспекти на неофашизмот во врска со еднаквоста на жените и мажите:

- ★ Напади врз слободата на жените, врз правото информирano и слободно да одлучуваат за сопственото тело – на секдуално образование што ги уважува женските човекови права, правото на абортус и контрацепција;
- ★ Воведување на религиски догми во јавните училишни наставни програми;
- ★ Демонизирање на феминизмот и секој женски активизам за еднаквост на родовите, бришење на сеќавањето на традицијата и негирање на постигнувањата на АФЖ од социјалистичкиот период;
- ★ Глорификација на „светите национални традиции“: традиционалната улога на жената „мајка на народот, кралица на домот“;
- ★ Сведување на жените на секундарна и полошо платена работна сила;
- ★ Банализирање на насилието врз жените;
- ★ Инструментализацијата на жените во политиката заради политичката, е против реалната еднаквост на половите.

Новото антифашистичко женско/феминистичко регионално движење

ги дели програмските ориентации на Пекинг и Истанбулската конвенција и следните

ВРЕДНОСТИ: антифашизам, антинеофашизам, солидарност со сите што се борат, поаѓајќи од тие програмски и вредносни основи.

МОТИВАЦИЈА: градење на поинаков свет – свет на: мир, еднаквост и одржлив развој.

НАЧИН НА ОРГАНИЗИРАЊЕ: мрежа на индивидуално зачленети активистки – волонтерки, уметнички, научнички (домашни и оние коишто сега работат во странство), синдикалки, политичарки, активистки на невладини организации, работнички, селанки/земјоделки, невработе-

ни, припаднички на сите малцинства (коишто ги делат нашите вредности и цели).

Тие се поврзуваат во своите држави и во регионот.

АКЦИСКИ ПЛАН:

1. Ќе направиме список на контакти и ќе испратиме формулар за пристапување во мрежата. Секоја земја ќе организира состанок и ќе ги утврди своите приоритети. Ќе се координираме во регионот преку платформите СИГНАЛ или ТЕЛЕГРАМ.
2. Ќе направиме конкретен среднорочен стратешки план со: цели, приоритети, мерливи показатели на напредокот.
3. Начинот на работа ќе биде ОМАСОВУВАЊЕ НА МРЕЖАТА со помош на ЛИЧНА АГИТАЦИЈА и заедничка работа на КОНКРЕТ-

НИ ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ, коишто го подобруваат секојдневниот живот на жените во регионот, размена на искуства и најдобри практики, организирање на заеднички акции на поддршка, кога другарките ќе нè повикаат да ги поддржиме. Подготовката на предлог-решение за конкретни општествени промени ќе им ја довериме на експертки и ќе го проверуваме со корисниците.

4. Списокот на експертки ќе го правиме од ситуација, до ситуација.

Можни заеднички акции

1. Акции ad hocна солидарност врз основа на подобар проток на информации за тоа што ни се случува во регионот;
2. Од присутност, кон вистинска моќ за одлучување на жените. Борба за паритет во сите органи на одлучување и за пробивање на најспособните членки на нашата мрежа на позиции на политичка моќ во: партиите, синдикатите, во извршната и законодавната власт, во медиумите...
3. Борба против прекарната работата;
4. Борба за целосно почитување на уставните начела на одвоеност на сите религиозни организации од државата и јавните институции;
5. Правото на жената да одлучува

за своето тело да биде уставно право во сите држави во регионот;

6. Борба за правото на невработените жени, коишто сега бесплатно ја вршат работата во своите домаќинства, на здравствено осигурување, коешто ќе се покрива од буџетот;
7. Да се укине волонтерството, неплатениот приправнички стаж, коишто не се вклучува во пензискиот стаж;
8. Сексуалното вознемирување да стане казниво кривично дело.

Skupina 1

Nasledstvo AFŽ in njegova (ne)vidljivost

Splošni zaključki

- ★ Spomin je delno prisoten, a se izgublja – zaradi ideoloških in generacijskih razlogov,
- ★ Bolj je prisoten v zasebnih in družinskih odnosih kot v javnih krogih, še posebej v medijih in izobraževanju,
- ★ Spomin je prisoten na robu (v akademski skupnosti, društvih) in ta rob je treba »prebiti«.

Pomembna sporočila

- ★ Antifašizem ni strankarska ali nacionalna opcija,
- ★ Salonski antifašizem je na delu v državah Jugoslavije (obvestila, sli-

- kanja, načelno zagovarjanje, zbiranje vedno istih ljudi),
- ★ Pri praznovanjih pomembnih datumov je treba zagotoviti kontinuiteto, predvsem z novimi generacijami,
- ★ Treba je razširiti neformalne oblike spominjanja in medgeneracijskega sodelovanja,
- ★ Ne moremo dopustiti, da imajo hčerke manj možnosti za uveljavljanje svojih pravic kot njihove matere,
- ★ Potrebno je, da civilna družba vpliva na promocijo arhivov, neznanih dejstev,
- ★ Romantizacija in monumentalizacija protifašističnega gibanja se ne sme dovoliti,
- ★ Za prepoznavnost je pomembno združevanje,
- ★ Za prepoznavnost je pomembna moč osebnega zgleda,
- ★ Političarke imajo veliko odgovornost, ko gre za prepoznavnost ženskega boja,
- ★ Obstaja velik potencial za dvig prepoznavnosti spominov AFŽ skozi umetniško intervencijo,
- ★ Določiti je treba skupne cilje delovanja in se čim bolj oddaljiti od kapitalističnih in projektnih diktatov, kadarkoli je to mogoče,
- ★ Podpreti je treba ženske na robu in vsa druga gibanja v boju za njihove pravice.

Naučene lekcije

Pozitivna stran:

- ★ AFŽ je edina naslednica stoletnega boja žensk, da postanejo del javnega prostora in postanejo enakopravne,
- ★ Prek AFŽ so ženske artikulirale svoje potrebe in zahteve ter preko njega prišle do mesta kjer sprejemajo odločitve,
- ★ Gibanje se je neposredno borilo proti patriarhalnim vzorcem,
- ★ Bil je navdihajoč zaradi svoje množičnosti, kar danes ni niti približno (akcije so bile po vseh mestih, na ulicah).

Negativna stran:

Privolitev v reorganizacijo in vključitev v socialistično zvezo, brez prevelikega odpora. K temu so pripomogle prve žene gibanja, ki so zagovarjale reorganizacijo, zato je treba skrbeti,

kdo so naše prve ženske, kdo nas predstavlja.

Predlogi za aktivnosti s ciljem večje prepoznavnost

- ★ Aktivnosti namenjene starejšim ženskam (varna pokojnina/varna starost, solidarnost),
- ★ 100 žensk, 100 ulic – eden od ciljev v prihodnjem obdobju v vseh državah (100 novih ulic poimenovati po zaslужnih ženskah),
- ★ V učne načrte vsake države vključiti vsaj eno lekcijo o volilni pravici in boju AFŽ,
- ★ Treba je prevzeti obeleževanje dneva protifašističnega boja, biti govornice, organizatorke, ne pa čakati na povabilo.
- žensk,
- ★ Pripraviti delavnice za osnovne in srednje šole na temo AFŽ. Razstava CRVENE lahko služi kot osnova,
- ★ Izberite datume za praznovanje (9. maj, bitke na Sutjeski in Neretvi, 1. maj),

Skupina 2

Žensko gibanje in desni ekstremizem na tleh bivše Jugoslavije

Splošni zaključki

- ★ Kleronacionalistično-konservativno jedro problema je prepoznano v vseh državah regije,
- ★ Odgovor je gradnja solidarnosti med ženskami – v politiki in aktivizmu (zakaj so ženske v NVO in ne v politiki?),
- ★ Ključna je *politika ženske nepokrščine* znotraj strank in v medstrankarskem sodelovanju.

Predlogi

- ★ Vzpostaviti AFŽ SOS: obveščanje in delovanje v nujnih, ko so ženske, aktivistke in političarke ogrožene in napadene.
- ★ Objave na družbenih omrežjih.

Regionalno mreženje na to temo (seznam članic skupine + zainteresirane):

- ★ kontinuirani sestanki (dogovori, usklajevanja);
- ★ mapiranje tendenca/trendov ter izmenjava informacij in znanja;
- ★ prenos dobrih praks odpora, zaščita aktivistk (npr. Mreža odvetnikov za pravno pomoč);

- ★ Odzivi na sporočila za javnost in medije.
- ★ Odzivanje z usklajenimi protesti (sinhronizirano)
- ★ Aktivnosti v kriznih mestih in solidarnostne akcije "ena za drugo".
- ★ ustanovitev Regionalnega solidarnega ženskega sklada;
- ★ politično opismenjevanje in ozaveščanje žensk iz različnih skupin po modelih AFŽ;
- ★ oblikovanje ekipe za socialna omrežja.

Razdelati predloge na novem srečanju v letu 2023 (v živo + zoom).

SPREJETI AFŽ MANIFEST, ki bo temeljil na vrednotah in ciljih, ki smo jih definirale na konferenci.

Skupina 3

Ustanovitev regionalne feministične/antifašistične platforme za delovanje

Definicija neofašizma v postsocialističnih državah na Balkanu:

»Fašizem je hud sovražnik ženske enakopravnosti,« Udeleženka konference AFŽ 1942.
»Neofašizem je zadnja faza podivjanega neoliberalizma,« Ankica Čakardić.

Splošne značilnosti:

- ★ usurpacija države s strani prvakov strank vladajoče koalicije;
- ★ privatizacija gospodarskih virov in sistemov socialne države;
- ★ sistemski korupciji;
- ★ postopna odprava sekularnosti države;
- ★ neupoštevanje okoljskih omejitve;
- ★ nacionalizmi, reinterpretacija fašizma, nacizma in kolaboracije v času NOB;

- ★ Odprava pridobljenih socialnih in delavskih pravic, spodbujanje prekariata, onemogočanje vključevanja zaposlenih v sindikate;
- ★ Dušenje medijske svobode in pravice ljudi do kritičnih protestov proti odtujeni vladi.

Vidiki neofašizma glede enakosti žensk in moških:

- ★ rušenje mednarodnega konsenza o enakosti spolov (4. ženska svetovna konferenca ZN, Peking 1995; Istanbulska konvencija);
- ★ Demonizacija feminizma in vsakega ženskega aktivizma za enakopravnost spolov, brisanje spomina na tradicijo AFŽ, negiranje dosežkov AFŽ in socialističnega obdobja;
- ★ glorifikacija »svetih nacionalnih tradicij« – tradicionalne ženske

- ★ vloge: žene, »matere naroda, kraljice doma«;
- ★ znižanje ženskih delovnih mest na sekundarna in slabše plačana;
- ★ Napadi na svobodo žensk, na pravico do premišljenega in svobodnega odločanja o svojem telesu - na spolno vzgojo, ki spoštuje človekove pravice žensk, pravico do splava in kontracepcije.
- ★ uvajanje verskih dogem v javni šolski učni načrt
- ★ Podpiranje diskriminacije na podlagi spola, vere, rase in spolne usmerjenosti z zanašanjem na nasprotovanje izmišljeni "teoriji spola", v bistvu pa nasprotovanje resnični enakosti moških in žensk, enakim pravicam LGBT+ oseb in mednarodno priznanim pravicam migrantov in azilantov,
- ★ Trivializacija nasilja nad ženskami

- ★ Instrumentalizacija žensk v politiki za politiko, ki nasprotuje resnični enakosti spolov

Novo antifašistično žensko/feminično regionalno gibanje deli programske usmeritve Pekinga in Istanbulske konvencije ter sledeče VREDNOTE: antifašizem, antineofašizem, solidarnost z vsemi, ki se borijo iz teh programskih in vrednostnih izhodišč.

MOTIVACIJA: gradnja drugačnega sveta – sveta miru, enakosti in trajnostnega razvoja.

NAČIN ORGANIZIRANJA: mreža individualno včlanjenih aktivistk - prostovoljk, umetnic, znanstvenic (domačih in tistih, ki delajo v tujini), sindikalistk, političark, aktivistkinj nevladnih organizacij, delavk, kmetic, brezposelnih, upokojenk, pripradnic vseh manjšin (ki delijo naše vrednote in cilje).

Povezujejo se v svojih državah in v regiji.

AKCIJSKI NAČRT:

1. Naredile bomo seznam kontaktov in poslale obrazec za vključitev v mrežo. Vsaka država se bo sestala in določila svoje prioritete. V regiji se bomo usklajevali preko platforme SIGNAL ali TELEGRAM.
2. Izdelale bomo konkreten srednjeročni strateški načrt s cilji, prioritetami in merljivimi indikatorji napredka.
3. Metoda dela bo MNOŽIČNO MREŽENJE preko OSEBNE AGITACIJE in skupnega dela na KONKRETNIH DRUŽBENIH SPREMENAH, ki izboljšujejo vsakdanje življenje žensk v regiji, izmenjava izkušenj in dobrih praks, organiziranje skupnih podpornih akcij, ko nas tovarišice povabijo, da jih podpremo. Pripravo predlogov rešitev za konkretne družbene spremembe bomo zaupale strokovnjakinjam in preverile pri uporabnicah.

4. Izdelale bomo sezname strokovnjakinj od situacije do situacije.
10. Boj za pravico brezposelnih žensk, ki brezplačno opravljajo reproduktivno delo v gospodinjstvih, do zdravstvene oskrbe, ki naj bo pokrita iz proračuna.

Možne skupne akcije

5. *Ad hoc* solidarnostne akcije, ki temeljijo na boljšem pretoku informacij o dogajanju v regiji.
6. Od prisotnosti do dejanske moči odločanja žensk. Boj za paritet v vseh organih odločanja in za prodor najsposobnejših članic naše mreže na položaje politične moči v strankah, sindikatih, v izvršilno zakonodajnem prostoru, v medijih ...
7. Boj proti prekarnemu delu
8. Boj za popolno spoštovanje ustavnih načel o ločenosti verskih organizacij od države in javnih institucij.
9. Pravica ženske do odločanja o svojem telesu bi morala postati ustavna pravica v vseh državah regije.
11. Ustavimo prostovoljna neplačana pripravnštva, ki se ne štejejo v pokojnino.
12. Da spolno nadlegovanje postane kaznivo dejanje.

LISTA DELEGATKINJA

Delegacija Bosne i Hercegovine

Aida Koluder-Agić
Besima Borić
Sibila Hasanagić
Anesa Karaseljimović
Suada Hadžović
Belma Buljubašić
Ifeta Česir-Škoro
Tahira Tibold Mika
Azra Okić
Edita Sulejmanović
Denija Hidić
Jadranka Miličević
Maida Zagorac
Alma Midžić
Andreja Dugandžić
Danijela Dugandžić
Ada Hamidović
Davorka Turka
Biljana Rakočević

Delegacija Crne Gore
Fatka Kulenović
Dragana Dardić
Danijela Majstorović
Marija Runić
Tamara Miščević
Gordana Katana
Milica Pralica
Suncica Kovačević
Lejla Kusturica
Saša Vasić
Danijela Matijević
Jasmina Pirija
Ema Džejna Smolo Zukan

Tatjana Koprivica
Milica Nikolić
Kenana Strujić Harbić
Velida Hodžić
Aida Petrović

Dušanka Pejović
Nada Drobnjak
Hadiha Gjoni
Draginja Vuksanović Sranković
Dragica Anđelić
Maja Bogojević
Irma Nišić
Tijana Vidaković
Pušija Denisa
Ivana Raščanin Radičević

Pozorišna trupa - predstava *Politička istorija žena Crne Gore*
Marije Perović
Marija Đurić
Jelena Đukuć
Milica Šćepanović

Delegacija Hrvatske

Bojana Puzigaća
Bojana Lukić
Vinka Lozica
Sandra Krpan
Danijela Vukoša
Vesna Teršelić
Katarina Peović
Ankica Čakardić
Ana Rajković Pejić
Mila Butić

Delegacija Severne Makedonija

Sanela Shkrijelj
Jana Kocevska
Ivana Hadjievska
Ena Bendevska
Evgenija Janakieska
Salija Bekjir Halim
Sonja Mirakovska
Savka Todorovska

Cvetanka Ivanova
Elena Jovanova Grujovska
Nita Starova

Delegacija Slovenija

Sonja Lokar
Tonja Jerele
Majda Ivnik
Nesa Vrečer
Tina Lokar Grden
Andreja Katič
Živa Vidmar
Sara Dujić
Jovana Mihajlović Trbovc
Tina Podbevšek
Vera Klopčič
Jolanda Lašić
Milena Šmit
Tatjana Greif

Delegacija Srbije

Biljana Đorđević
Maja Radojičić
Tamara Srijemac
Ivana Milenović Popović
Smiljana Milinkov
Sofija Mandić
Ksenija Forca
Nađa Bobić
Danijela Bakula Drobnjak
Marijana Pajvančić
Aida Čorović
Aleksandra Jevtić
Alisa Kockar
Nađa Duhaček
Tanja Marković
Jelena Ćeriman
Biljana Stojković
Biljana Maletin
Milica Ranđelović
Nataša Kovačev
Marija Srdić
Ana Manojlović Stakić

ženska
platforma
za razvoj Srbije

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

SOE
Dialog
Südosteuropa

ISBN-978-86-83767-76-2